

ŠÉFREDAKTOR
ROBERT SCHUSTER
ÚVODNÍKY, KOMENTÁŘE
ZDENĚK ZBOŘIL
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

PŘEDSEDA: OTTO PICK
VOJTĚCH BELLING, MILOŠ CALDA,
PETR DOSTÁL, MARTIN EHL,
JIŘÍ FÁREK, RADEK KHOL,
PETR KRATOCHVÍL, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ,
PETR LEBEDA, PAVEL MÁŠA,
MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
MICHAEL ROMANCOV,
JIŘÍ SCHNEIDER, PAVEL SVOBODA,
IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSÝ,
FILIP TESAŘ, JOSEF VESELÝ,
TOMÁŠ VESELÝ, ZDENĚK ZBOŘIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 39,50 Kč. Předplatné na rok činí 380 Kč, ve Slovenské republice 584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábová 1302, 263 01 Dobříš.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L. K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax.: +421 244 373 311, e-mail: Herslova@lkpermanent.sk. www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačevoiny povolené SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 2/2006 ROČNÍK XXX

STR.

SVĚTOZOR	2
RUSKO A ŘÍZENÁ DEMOKRACIE / -zz-	3
RUSKO A ŘÍZENÁ DEMOKRACIE	
RUSKÉ EKONOMICKÉ ZÁJMY VE SLUŽBÁCH VELMOCENSKÉ POLITIKY / Jaroslav Šimov	4
RUSKÁ SPOLUPRÁCE S ČÍNOU: PROTI USA NA DVOU FRONTÁCH / Petr Kratochvíl	6
VLIV ČEČENSKÉ VÁLKY NA RUSKÉ SDĚLOVACÍ PROSTŘEDKY / Emil Souleimanov	9
ROLE ENERGETICKÝCH KOLOSŮ VE SVĚTOVÉ POLITICE / Karel Svoboda	13
RUSKO: MOSKVA, NEBO REGIONY? / Libor Dvořák	15
MODY A MÓDY ČESKÉHO VNÍMÁNÍ RUSKÉ POLITIKY / Zdeněk Zbořil	17
ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA	
ČESKÝ VZTAH K RUSKU / Petruška Šustrová	19
VZTAHY A PROBLÉMY	
EVROPSKÁ POLITIKA SOUSEDSTVÍ / Michael Romancov	21
NOVÁ KAPITOLA BLÍZKOVÝCHODNÍHO KONFLIKTU / Martin Kubeček	22
EKONOMICKÝ OBZOR	
EKONOMIKA POSTSOVĚTSKÉHO ÁZERBÁJDŽÁNU / Filip Černý	25
ZEMĚI SVĚTA	
STŘEDOAFRICKÁ REPUBLIKA: ZTRACENÁ EXISTENCE? / Vilém Řehák	29
KDO PO BLAIROVI: BROWN, NEBO CAMERON? / David Klimeš	31
DISKUSE: MÍSTO ČESKA VE SVĚTĚ	
JSME V DOBRÉ SPOLEČNOSTI / Pavel Svoboda	34
VOLNÁ TRIBUNA	
GENETICKÉ ZBRANĚ – NOVÁ HROZBA? / Jiří Martinů	35
RECENZE	
PODROBNÝ PŘEHLED O SVĚTĚ NA POČÁTKU ROKU 2006 / Jan Eichler	37
BEZPEČNOST: NOVÝ RÁMEC PRO ANALÝZU / Tomáš Weiss	39
VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV	40

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Japonsko: Kdo přijde po premiéru Koizumim? ► Čínsko-japonské vztahy ► Ekonomika Japonska: strukturálními reformami k překonání stagnace

1. – předsednictví v Evropské unii se ujalo na půl roku Rakousko. Klade důraz na obnovu důvěry a potlačení každodenních problémů

Společenství a hodlá se zaměřit na prohloubení vztahů s balkánskými zeměmi.

1. – po šestiletém pobytu opustili Sierru Leone poslední příslušníci mírové mise OSN.

2. – iránská vláda odmítla nabídku Moskvy, aby Irán přesunul program obohacování uranu do Ruska.

2. – Rusko odpadlo Moldavsko od dodávek plynu. Plynárenský koncern Gazprom požaduje místo původně dohodnutých 80 dolarů za 1000 krychlových metrů dvojnásobnou částku. Od Ukrajiny, již zastavil Gazprom dodávku koncem roku, požaduje 230 dolarů za 1000 metrů krychlových místo dojednaných 50.

3. – Ukrajina a Moldavsko oficiálně požádaly Evropskou unii o pomoc při vyjednávání ve sporu o cenu zemního plynu s Ruskem.

3. – zemřel dubajský emír a předseda vlády Spojených arabských emirátů, šajch Maktúm bin Rašíd Maktúm (62). Ve funkci emíra ho vystřídá jeho bratr Muhammad bin Rašíd Maktúm.

4. – izraelský premiér Ariel Šaron utrpěl vážnou mozkovou příhodu. Jeho pravomocí převzal vicepremiér Ehud Olmert.

4. – spor o cenu zemního plynu mezi Ruskem a Ukrajinou skončil novou smlouvou. Ukrajina bude platit za tisíc metrů krychlových plynu 95 dolarů; podobně se podařilo urovnat i spor s Moldavskem.

4. – Bulharsko odmítlo požadavek Gazpromu přejít na tržní, tedy vyšší cenu zemního plynu. Bulharsko je klíčovou tranzitní zemí pro dodávky této komodity do Turecka, Řecka a Makedonie.

5. – nově zvolený bolivijský prezident Evo Morales během cesty po Evropě potvrdil úmysl zestátnit naleziště zemního plynu, ropy a dalších surovin.

5. – představitelé OSN oznámili, že dočasně zastaví humanitární pomoc do dvou regionů pákistánského Kašmíru. Příčinou byl útok několika desítek lidí na dva zásobovací vrtulníky.

9. – mluvčí iránské vlády informoval o tom, že Irán pokračuje ve výzkumu výroby paliva, které je potřebné pro provoz jaderných reak-

torů. Aktivita prý budou prováděny pod dohledem Mezinárodní agentury pro atomovou energii, jejíž vyslanci jsou už v zemi.

10. – německá kancléřka Angela Merkelová v rozhovoru pro Der Spiegel odmítla nejnovější návrhy francouzského prezidenta Jacquesa Chiraka, aby EU prostřednictvím reformy své dosavadní smluvní základny uvedla v život některé části nové euroústavy a zachránila tak její nejdůležitější ustanovení.

12. – v Istanbulu byl propuštěn na svobodu Mehmet Ali Ağca, který se v roce 1981 pokusil v Římě zavraždit papeže Jana Pavla II.

13. – zástupci 22 asijských zemí na závěr konference v Tokiu přijali akční plán proti možné pandemii ptáčích chřipky. Vyzvali Světovou zdravotnickou organizaci a dárcovské země, aby podporovaly laboratoře s cílem co nejrychleji rozpoznat příznaky obávaného nemoci.

13. – německá kancléřka Angela Merkelová jednala ve Washingtonu s americkým prezidentem Georgem W. Bushem. Na tiskové konferenci dali oba politici najevo, že ochlazení americko-německých vztahů vyvolané kritikou někdejšího kancléře Gerharda Schrödera v souvislosti s americkou invazí do Iráku je překonáno.

14. – místopředseda Evropské komise a komisař pro vnitřní záležitosti EU Franco Frattini ve Vídni prohlásil, že je nutné, aby Spojené státy, Kanada a Austrálie zrušily vízovou povinnost pro nové členy Unie, a zdůraznil, že bude v tomto směru vyvíjet tlak na zmíněné země.

14. – americké letectvo bombardovalo pákistánskou vesnici Damadola, kde se údajně měl skrývat muž číslo dvě al-Káida Ajmán Zawahri.

15. – předsedající soudce v procesu s bývalým iráckým diktátorem Sadámem Husajnem, Rizgar Muhammad Amír, se rozhodl rezignovat. Důvodem byly procesní průtahy.

15. – ve věku 79 let zemřel emír Kuvajtu šajch Džibúr Ahmad Džábír Sabah.

17. – tchajwanský prezident přijal rezignaci předsedy vlády Franka Sieno, jehož strana utrpěla v prosincových volbách porážku.

17. – úřadující izraelský ministerský předseda Ehud Olmert představil nové ministry. Ministryni zahraničí se stala Tzippi Livniová. K výměně ministrů došlo poté, co kabinet opustili členové pravicového Likudu.

18. – Evropský parlament vyjádřil nesouhlas s dohodou o rozpočtu na léta 2007–2013.

19. – arabská satelitní televize Al-Džázira odvysílala zvukový záznam s hlasem Usámy bin Ládina, který opět hrozil útoky na území USA. Zároveň „americkému lidu“ nabídl dlouhodobé příměří.

19. – z mysu Canaveral byla vypuštěna sonda New Horizont, která se vydala na devítiletou cestu k planetě Pluto.

19. – na Slovensku havarovalo letadlo s vojáky vracejícími se z mise KFOR v Kosovu. Na palubě bylo 43 lidí, přežil jeden muž.

20. – byly zveřejněny definitivní výsledky iráckých prosincových voleb. Vítězná šíitská Sjednocená irácká aliance získala 128 mandátů z 275 (–18), Aliance Kurdistánu 53 křesel (dosud 75), sunnitská Fronta irácké shody 44, další sunnitská Irácká fronta pro národní dialog získala 11 míst. Sunnité měli dosud v parlamentu jen 17 zástupců.

21. – zemřel kosovský prezident Ibrahim Rugova.

22. – nově zvolený bolivijský prezident Evo Morales nastoupil do úřadu.

23. – se konaly předčasné parlamentní volby v Kanadě. Vyhrála dosud opoziční Konzervativní strana. Nezískala však většinu v Dolní Sněmovně, a tak sestaví menšinový kabinet.

23. – v prezidentských volbách v Portugalsku zvítězil už v prvním kole pravcový politik, někdejší premiér Aníbal Cavaco Silva.

23. – ruská televizní stanice Rossiya zveřejnila zprávu, že Federální bezpečnostní služba údajně odhalila tajné aktivity speciální skupiny britských špiónů, kteří měli pracovat pod přímou ochranou britského velvyslanectví v Moskvě. Špióni prý finančně podporovali ruské nevládní organizace. Britské ministerstvo zahraničí se od případu distancovalo.

24. – švýcarský senátor Dick Marty zveřejnil předběžné výsledky vyšetřování v kauze údajných tajných aktivit CIA v Evropě. Potvrdil, že Američané vyváželi vězně podezřelé z terorismu, aby je mohli mučit. Nezvratné důkazy o existenci tajných věznic v Evropě však chybějí a vyšetřování bude pokračovat.

25. – v palestinských parlamentních volbách zvítězilo radikální hnutí Hamas, které získalo 78 ze 132 parlamentních křesel, dosavadní vládní hnutí Al-Fatah naproti tomu 43 mandátů. Fatah oficiálně odmítl účast v jakékoli vládě vede-

né radikálním Hamasem. Předse- da vlády Ahmad Kurája a jeho ministři v souvislosti s výsledky voleb rezignovali.

27. – americké ministerstvo zahraničí prohlásilo, že přehodnotí všechny aspekty pomoci Palestincům, pokud se Hamas dostane do vlády.

27. – v Berlíně zemřel ve věku 75 let bývalý spolkový prezident Johannes Rau.

29. – ve druhém kole finských prezidentských voleb zvítězila dosavadní levicová prezidentka Tarja Halonenová.

29. – kuvajtský parlament schválil dosavadního premiéra Sabaha Ahmada Džábira Sabaha novým emírem.

29. – Izrael oznámil podmínky, za nichž je ochoten jednat s Hamasem. Zahrnují zřeknutí se násilí, odzbrojení militantních skupin, zrušení charty, která vyzývá ke zničení Izraele, uznání dřívějších izraelsko-palestinských dohod.

30. – představitelé Hamas vymezili podmínky, za nichž je hnutí ochotno dodržovat dlouhodobé příměří vůči Izraeli. Patří k nim stažení Izraele z území obsazených v roce 1967, propuštění Palestinců z izraelských vězení, vytvoření koridoru mezi pásmem Gazy a západním břehem Jordánu.

30. – EU stanovila podmínky pro pokračování finanční pomoci Palestincům, pokud Hamas vytvoří vládu. Pomoc přestane být poskytována v případě, že se Palestinci nevzdají násilí, neuznají existenci Izraele a budou trvat na jeho zničení.

30. – nově zvolená chilská prezidentka Michelle Bacheletová představila vládu, jejíž polovinu tvoří ženy.

31. – Pákistán a Indie se dohodly na otevření druhé přeshraniční železniční linky.

31. – se konala výroční tisková konference ruského prezidenta Vladimira Putina, který mj. oznámil, že Rusko vlastní nesestřelitelné rakety. Prezident také ohlásil odhodlání Ruska vstoupit do Světové obchodní organizace, ale jen za podmínek, které jsou pro jeho zemi přijatelné.

31. – pět stálých členů RB OSN se v Londýně shodlo na tom, aby se iránským jaderným programem zabývala Organizace spojených národů.

31. – na funkci kosovského prezidenta byl nominován profesor práv Fatmir Sejdia (54).

15. – Jakov Mošajlov, izraelský občan, který podle policie předloni hodil v centru Prahy granát, byl eskortován do Prahy.

18. – premiér Jiří Paroubek při ná-

vštěvě Indie jednal s prezidentem Abdulem Kalanem o hospodářské spolupráci. Indie projevila zájem o české elektrárny a výstroj pro indickou armádu. Premiér se setkal také s předsedkyní Indického národního kongresu Soniou Gándhiovou.

18. – bylo zveřejněno, že Rusko poslalo do ČR poslední tři vojenské

vrtulníky, kterými splatilo svůj dluh vůči Praze.

24. – Česká republika vetovala návrh Rakouska o prodloužení výjimek na DPH. Proti návrhu se postavily také Polsko a Kypr.

28. – Česko přistoupilo na kompromis ve věci DPH. Podle dohody by měla snížená pětiprocentní sazba

platit i po roce 2007 u tzv. sociální bytové výstavby, jejíž rozsah stanoví stát, a u veškerých dodávek tepla a teplé vody.

30. – v bahamském Nassau začal soud, který má rozhodnout o vydání podnikatele českého původu Viktora Koženého do Spojených států, kde je obžalován z korupce.

Rusko a řízená demokracie

Zkoumat u nás politickou realitu Ruska, Sovětského svazu nebo Ruské federace má celou řadu úskalí, se kterými se nejen autoři politických komentářů, ale i různých analýz vyrovnávají jen s obtížemi a už vůbec ne bez pozitivních nebo negativních emocí. Ačkoli jsme mnozí přísahali, že budeme studovat věci bez hněvu a zaujetí, řekněme předsudků a předem hotových hodnocení, málokdy se to podaří.

Není to jen choroba naší nemocné současnosti, ale nejméně dvě staletí trvající stav, kdy se rusofilové a rusomanové měnili v rusofoby a antiruské šovinisty či rasisty, nebo tomu bylo naopak, a to bez ohledu na motivace, které byly většinou stejně nepochopitelné jako osudově odůvodnitelné.

Podotkneme ještě, že se nejedná o typickou českou nebo československou národní vlastnost, ale že je to jev, který podobně postihuje Francouze, Američany, a dokonce i disciplinovanější Němce, a to v různých dobách s různými, většinou tragickými důsledky. Když kdysi Gilbert Becaud zazpíval svůj šlágr o průvodkyni a tlumočnici Natalii, která mu pomohla odvážně proniknout až na Rudé – původně Krásné – náměstí v Moskvě, rozpoutal módní vlnu obdivování všeho ruského Francouzi natolik, že zapomněli na různá příkoří, která jim nebo jiným sovětský imperiální pohled na svět způsobil. A to jistě nemusíme připomínat, kdo tlumočníci za slavným francouzským šansoniérem asi poslal.

Kdo si myslí, že se jedná jen o dávnou minulost, ať se jde podívat na proevropsky unijní film Erasmus II, kde příběh amerického zvukaře a ruské baletky tvoří pendant nové evropské spolpolitosti, ve které si sice každý vykračuje trochu jinak, ale potom se koneckonců stejně všichni sejdou mezi moskevskými klasicistními baráky někde za Gumem.

Ale i u nás se dovídáme, že *...když se snášší noc na střechy Petěrburgu, padá na mě žal, zatoulaný pes nevzal si ani kůrku, kterou jsem mu včera dal*, a k tomu všemu si ještě celkem neznámý kníže Igor moji lásku bere, a proto nezbyvá než si nad sklenkou vodky pohrát s revolverem. Je to sice trochu nostalgické a těžce sentimentální, ale i působivě aktuální a přemluvené ostravským bardem Nohavicou.

Budeme-li psát však trochu vážněji, nesmíme zapomenout, že staro- i novoruská politická i kulturní realita se jakoby dlouhá léta vzpírají nepředpojatým analýzám a kladou jim nejrůznější překážky, počínaje třeba přijímáním a překládáním základního politického pojmosloví. Každý, kdo se zabývá dějinami mezinárodních vztahů, ví, že slovo *samoděržavi* není jen kalk *absolutismu*, ale že má zvláštní, typicky ruskou interpretační hodnotu, která nás vede k neméně specifickému způsobu chápání ruského politického systému. Banálnější je na první pohled srozumitelnější označení státu na území bývalého Ruska jako *svazu*, navíc jako *svazu sovětských republik*, tedy svazu republik rad, země, kde mají vládnout *rady*, *komise* a *komisaři*. Těmito slovy

se již blížíme k ruské, ale i evropské současnosti, a žerty o *sovětizaci Evropy* mají pro ty, kteří si dokáží pamatovat, trochu mrazivější kontext.

Také dnes zejména v Moskvě populární termín *vertikální struktury politické moci* nejen připomíná v letech Sovětského svazu populární pojem *demokratický centralismus* a opět jen pamětníci vědí, že tyto metafory a eufemismy měly velmi konkrétní kontext a daly vzniknout uvažování o politických sítích, které jsou nadnárodní, nadstátní a také trochu nadlidské a nehumánní, a lidský jedinec v nich neexistuje nebo je degradován na jednotku, element, v současné době dokonce jen na prvek rychlosti politické změny.

Politicky srozumitelné se dlouho zdály být úvahy Georgése Besancona, který pohled na Rusko i Sovětský svaz vymezil limitem *válečného komunismu* (centrálně řízené politiky i ekonomiky) a NEPu, *nové ekonomické politiky*, kterou už v roce 1921 představoval Nikolaj Bucharin pod atraktivním názvem *transformace*. Bucharinův NEP se však dávno změnil v JEP (Jednotný ekonomický prostor – Rusko, Bělorusko, Ukrajina, Kazachstán) a už od počátku devadesátých let lze studovat opět nový model ruské politiky.

Dokážeme-li zapomenout na Bucharinovy představy a připomeneme-li si slovník Gorbačovovy *perestrojky*, a také *transice* a *transformace*, musíme říci, že další slovo *glasnost*, otevřenost, diskuse, také mělo svůj význam pro rafinované zakrývání, utajování, ale i proměnu nikoli starých struktur v nové, ale přetvoření národních v nadnárodní a absorbování nebo spíše kooptování nových prvků (a také lidí, dokonce i z řad rigorózních odpůrců režimu) do struktur, které mají aktuální význam.

Vladimir Putin a jeho doba (už je to více než pět let) obohatili současný slovník politických komentátorů ruské politiky, kromě slovního spojení *posilování vertikálních struktur*, o znovuobjevený pojem *řízená demokracie*. Nejde o politologickou revoluci, stejnými slovy chtěli pojmenovat v dvacátých a třicátých letech své politické zřízení ti, kteří v britských a nizozemských koloniích usilovali o zavedení westminsterského modelu, v podstatě širší autonomii či větší nezávislost na metropolitě, doplněnou větší mírou práv a svobod pro rodící se občany. Koncem padesátých let 20. století pak tento pojem dokázal znehodnotit indonéský prezident Sukarno, který jej zneužil pro pojmenování své autokracie, kterou se snažil zabránit pokračujícímu politickému i ekonomickému chaosu.

Na počátku nového tisíciletí se pojem řízená demokracie objevil paralelně i ve slovníku komentátorů ruské politiky, ale také těch, kteří kriticky posuzovali pokusy o zavedení evropské ústavní smlouvy a sledovali z větší nebo menší vzdálenosti drahé diskuse na půdě evropského Konventu. V Rusku se tedy nejprve historický NEP změnil v JEP, ale stále ještě šlo o regionální velmocenskou koncepci bez zdánlivě neviditelných důsledků pro vnitřní politiku Ruska. Teprve se zpožděním jsme zejména v Evropě pochopili, že tato koncepce nové zahraniční politiky je jen důsledkem vnitropolitických změn a že koncepce vertikálních posílených struktur nebo řízené demokracie jsou jen nová pojmenování pro staré věci. Rusko totiž do velmocenské Evropy vstoupilo na konci 18. století a už z ní nikdy neodešlo. Je s ní spojeno nejen importovanou ideologií a plynovody nebo ropovody, ale i politickou tradicí a způsobovostí svobody a nesvobody, i když si to nechceme většinou přiznat. Také proto věnujeme toto číslo Mezinárodní politiky alespoň krátkému pohledu na východ, který je tak dlouho a tak fatálně s evropským děním spojený.

--z-

zboril@iir.cz

Ruské ekonomické zájmy ve službách velmocenské politiky

Pojem *pragmatismus* má v politickém slovníku dnešního Ruska zvláštní význam. Putinova vláda v poslední době ráda mluví o ryze pragmatické povaze vlastní politiky, řízené podle slov kremelského pána výhradně ekonomickými zájmy jeho země. Poté, co byla v Moskvě 4. ledna uzavřena rusko-ukrajinská dohoda, která ukončila „plynovou válku“ mezi východoslovanskými sousedy, prohlásil Vladimir Putin, že teprve toho dne „se rusko-ukrajinské vztahy staly tržními a nabyly skutečně průhledné povahy“.¹⁾ Putinův politický styl je často přirovnáván k manažerskému a stoupající vliv *Gazpromu* na ruskou politiku dodává tomuto dojmu na věrohodnosti. Zdá se, že by dnešní Rusové mohli prohlásit: Co je dobré pro *Gazprom*, je dobré i pro celé Rusko. Populární ruský spisovatel Viktor Pelevin pojmenoval v jednom ze svých fantastických románů ruskou vládu „ředitelstvím Velké Severní [Plynové] Roury“ a mnoho Rusů mu dává za pravdu.

JAROSLAV ŠIMOV

Využívání ekonomických prostředků pro politické účely

Zdání však klame. Ruská politika zůstává především politikou velmocenskou a liší se od minulých dob pouze aktivním využitím ekonomických prostředků pro politické účely. *Gazprom* stále pracuje pro Rusko, ne Rusko pro *Gazprom*. Důkazem je mimo jiné průběh „plynové války“ proti Ukrajině. Čtyřnásobné zvýšení ceny ruského plynu, které *Gazprom* nabídl Kyjevu a tvrdě tuto podmínku prosazoval, mělo za důsledek ukrajinské odmítnutí, dočasné odpojení dodávek plynu na Ukrajinu a následné několikadenní problémy se zásobováním evropských zemí plynem z plynovodů vedoucích přes Ukrajinu. Důvěra Evropanů v Rusko jako spolehlivého dodavatele jednoho z nejdůležitějších zdrojů energie byla poněkud otřesena. Zdá se, že Moskva podřídila své ekonomické zájmy v Evropě zájmům na Ukrajině, a to nikoliv ekonomickým, nýbrž výhradně politickým.

Tyto zájmy měly u ruské vládnoucí vrstvy vždy prioritu. Metody jejich prosazování se však v postsovětské době střídaly. Již na začátku 90. let vytvořila Moskva koncepci „blízkého zahraničí“, do něž zahrnovala větší část bývalého SSSR. Podle Zbigniewa Brzezinského bylo

„blízké zahraničí“ „heslem podporujícím politiku, jež kladla největší důraz na potřebu zrekonstruovat určitou životaschopnou strukturu v geopolitickém prostoru dříve ovládaném Sovětským svazem, přičemž Moskva se měla ocitnout ve vedoucím a rozhodujícím postavení“.²⁾ Rusko projevilo ochotu platit za skutečnou nebo domnělou loajalitu svých sousedů mimo jiné také dodávkami ropy a plynu za ceny výrazně nižší, než jsou ceny světového trhu. Jevgenij Primakov, ruský ministr zahraničí v letech 1996–1999 (později také na krátkou dobu předseda vlády Ruské federace), si dobře uvědomoval důležitost ekonomických faktorů pro posílení ruského vlivu v „blízkém zahraničí“. V roce 1998 prohlásil: „Současná realita je taková, že nikdo nezpochybňuje suverenitu bývalých sovětských republik, a ani by to nikdo neměl dělat. Místo toho má zdaleka ne druhořadý význam politika směřující ke sbližování států, které vznikly na území bývalého Sovětského svazu. A tak vystupují do popředí a stávají se jednou z klíčových úloh dnešní ruské zahraniční politiky otázky ekonomické integrace a vytvoření společného ekonomického prostoru.“³⁾

Problém však spočíval v tom, že se základy tohoto společného ekonomického prostoru budovaly s ohledem na politic-

ké zájmy Ruska, a proto byly nezřídka vzdálené ekonomické, tržní realitě. Rusko fakticky dotovalo ukrajinský a běloruský průmysl, moldavské zemědělství atp. levnou ropou a plynem. Očekávalo však, že země „blízkého zahraničí“ oplátí Moskvě její ekonomickou shovívavost bezvýhradnou politickou loajalitou. To se nestalo, protože politici v Kyjevu, Kišiněvu, Tbilisi, Jerevanu atd. brzy nabyli přesvědčení, že státní suverenita je kapitálem, s nímž se neobchoduje. Dokonce běloruský autoritářský prezident Alexandr Lukašenko dokázal navzdory své proruské „integrační“ rétorice nastolit vůči Moskvě takový politický kurs, který vyhovuje především jeho vlastním zájmům. Minsk například výrazně omezil možnost ruských investic do běloruského hospodářství. Konflikty Ruska s Ukrajinou kvůli Černomořské flotile a ostrovu Tuzla v Azovském moři, s Moldávií kvůli separatistické Podněsterské republice, s Gruzii kvůli Abcházii, Jižní Osetii a (podle tvrzení Moskvy) základním čechenských povstalců v gruzínské soutěsce Pankisi ukázaly Moskvě, že politika řídicí se heslem „ropa a plyn výměnou za polibky“, jak ji trefně pojmenovali ruští novináři, žádné významné výhody Rusku nepřináší.

Po odchodu Jelcina se začal Kreml chovat pragmaticky

Toto zjištění se časově shodovalo s výměnou strážní v Kremlu. Nástup Vladimíra Putina přinesl do ruské politiky jiný, pragmatictější a poněkud „sušší“ styl, ačkoli její cíle se v podstatě nezměnily. Pouze to, co Jelcin dělal okázale a nezřídka neohrabaně, se Putin snaží provádět jemnějším a modernějším způsobem. Po roce 2000 byly silácké Jelcinovy řeči, občas pronášené v ne zcela střízlivém stavu, vystřídané chladnými úsměvy a tichými slovy nového kremelského pána. Avšak upřímnost, pokud jde o politické cíle Ruska, nechybí některým ruským politikům ani za Putina. Vlivný šéf ruského energetického monopolu *RAO JES* („Jednotné energetické systémy, a.s.“) Anatolij Čubajs prohlásil v roce 2003, že mezi zeměmi bývalého SSSR je Rusko „nejen lídrem, ale může a musí všemožně zvětšovat, posilovat a upevňovat své vůdčí pozice v této části planety na dalších 50 let“.⁴⁾ Čubajs však nabízel úplně jiné metody tohoto „zvětšování, posilování a upevňování“ než za Jelcinovy éry. Prosazoval agresivní ekonomický kurs, využití pozice Ruska jako významného dodavatele ropy, plynu a elektrické ener-

gie do většiny zemí SNS a stimulování ruských investic do těchto zemí, především do podniků, které mají strategický význam.

Zdá se, že se v Kremlu rozhodli spojit tuto Čubajsovou koncepci tzv. „liberálního impéria“ s velkým integračním projektem v duchu předchozích dob. A tak se v roce 2004 objevil návrh „jednotného ekonomického prostoru“ (JEP), do nějž měly vstoupit čtyři z ekonomického hlediska nejvyspělejší země SNS – Rusko, Ukrajina, Bělorusko a Kazachstán. Předpokládal postupné sjednocení hospodářské politiky těchto států, vytvoření společného prostoru pro volný pohyb kapitálu a pracovních sil. V lecčems připomínal Evropskou unii z doby „Společného trhu“, ještě více však nechvalně proslulou RVHP, protože dominance Ruska v rámci JEP se zdála být nevyhnutelná. Tento projekt byl projednán a schválen v létě 2004 na Jaltě během setkání prezidentů Ruska, Ukrajiny, Běloruska a Kazachstánu. Stalo se tak pár měsíců před volbami ukrajinského prezidenta, jejichž výsledkem byla „oranžová revoluce“. Nová ukrajinská vláda odmítla vstoupit do JEP, protože si zvolila jinou geopolitickou orientaci, a prohlásila, že bude usilovat o sblížení Ukrajiny a Evropské unie. Zajímavé však je, že jak stoupenci, tak odpůrci JEP jej považovali za jistý protipól Evropské unie. Nikdo v Rusku ani na Ukrajině neuvažoval o možnosti spolupráce a postupného sblížení těchto dvou hospodářských pro-

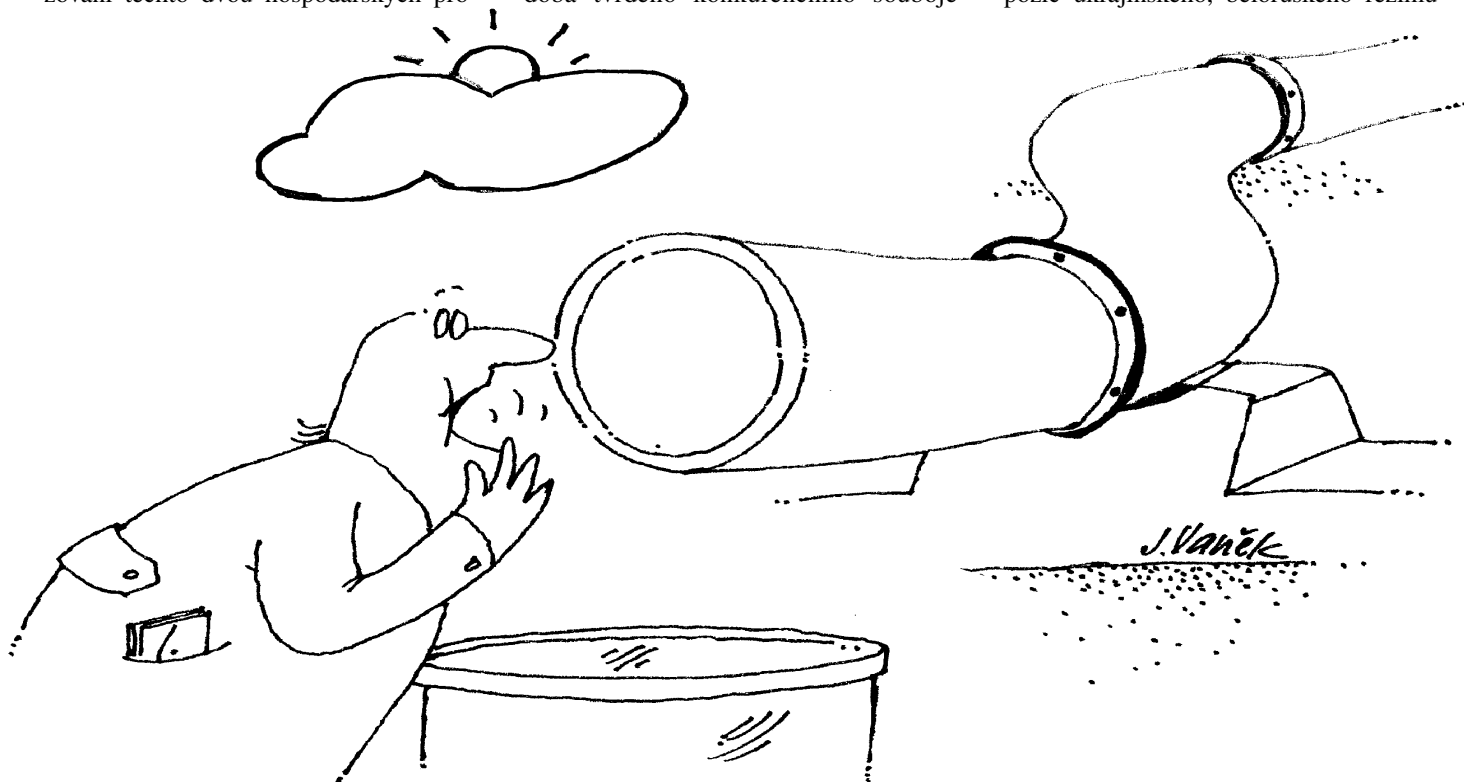
jektů v rámci „velké Evropy od Atlantiku až po Ural“, o níž kdysi mluvili přední evropští státníci de Gaullem počínaje a Gorbačovem konče. Politické priority znovu zvítězily nad ekonomickými zájmy, a to na obou stranách.

Rusko-ukrajinská „plynová válka“ je pravděpodobně odpovědí Moskvy na krach projektu JEP a na „oranžovou revoluci“ vůbec. Známy ruský historik, odborník na vztahy Ruska a jeho středo- a východoevropských sousedů Alexej Miller (jmenovec jiného Alexeje Millera, šéfa *Gazpromu*) však popírá verzi, že by se Moskva snažila vyvíjet na Kyjev politický nátlak hospodářskými prostředky. Mínil, že se Rusko naopak „pokouší uvědomit si novou vlastní roli v postsovětském prostoru – bez Ukrajiny“⁵⁾ která se pomalu, ale jistě dostává do západní sféry vlivu. Proto se Moskva snaží zvýšit pro Ukrajince cenu plynu na úroveň odpovídající cenám pro evropské klienty *Gazpromu*. Tím by se rusko-ukrajinské vztahy měly zbavit „charitativních“ (z ruského hlediska) prvků, jež jsou za dnešní situace úplně zbytečné. Pravděpodobnější je ovšem jiná verze, podle níž jsme svědky definitivní transformace vztahů Moskvy vůči těm sousedním zemím, které nejeví dostatečnou ochotu hrát podle pravidel sepsaných v Kremlu. Poté, co zkrachovala politika „ropy a plynu výměnou za polibky“ a nesetkal se s úspěchem ani projekt JEP, nastává doba tvrdého konkurenčního souboje

v duchu teorie o „liberálním impériu“. Rusko se snaží využít výhod svého hospodářského postavení, aby oslabilo sousedy ekonomicky, což by Moskvě poskytlo možnost obnovení dominantního politického vlivu.

Putin není Petrem Velikým

Politika zůstává pro Kreml na prvním místě, proto lze Vladimira Putina v jistém slova smyslu nazvat protikladem Petra Velikého. Tento car se snažil rozšířit hranice ruské říše na západě a jihu především proto, aby poskytl Rusům možnost volně obchodovat s evropskými a asijskými zeměmi, a alespoň částečně sblížil Rusko a Evropu. Současný prezident se pokouší o pravý opak. Využívá ekonomických prostředků pro rozšíření oblasti ruského politického vlivu, ačkoliv není jasné, zdá tento vliv přinese Rusku jakékoli hospodářské výhody. Stále platí závěr, k němuž dospěl v roce 1994 ruský historik a politolog Jurij Afanasjev: „Moskva je zainteresována na uplatňování vojenské, politické a ekonomické kontroly nad bývalými sovětskými republikami, nemá však zájem vzít na sebe odpovědnost za to, aby zajistila například Uzbekům podmínky srovnatelné s těmi, jež panují v Rusku, za srovnatelnou dětskou úmrtnost v Ázerbájdžánu, za odpovídající životní úroveň v Tádžikistánu.“⁶⁾ Dokonce i v době politiky „plynu výměnou za polibky“ se jednalo především o upevňování pozic ukrajinského, běloruského režimu

a jiných vlád, které Moskva považovala za přátelské a protizápadní, ne o podporu reforem směřujících k nastolení civilizovanějších poměrů v těchto zemích. Rusko se možná osvědčilo jako vývozce levného plynu a ropy, nikoli však jako exportér principů demokracie a moderního ekonomického vývoje.

Právě proto nemá podle mého názoru ani dnešní ruská strategie vůči zemím SNS velkou šanci na úspěch. Ruský oligarchický kapitalismus, jehož základem je spojení velkého byznysu a zkorumpované byrokracie pod „střechou“ autoritářského státu, není natolik lákavým společenským řádem, aby zajistil Rusku podporu většiny občanů bývalých sovětských republik. Používání ekonomických prostředků za účelem obnovení ruského vlivu v SNS dokáže způsobit těmto zemím jisté hospodářské potíže, celkovou situaci na území bývalého SSSR však pravděpodobně příliš nezmění. Může však způsobit vážné politické a ekonomické problémy samotnému Rusku. Podle Fedora Lukjanova, šéfredaktora ruského časopisu *Rossija v globalnoj politike* („Rusko v globální politice“), se zdrojem těchto problémů může stát protiklad, který se objevil v ruské politice během „plynové války“. Kreml se snaží „prosadit v rámci G-8 své představy o tom, jak zajistit stabilní a spolehlivé zásobování rozvinutých zemí energií, ale zároveň usiluje o to, aby mu bylo ponecháno právo používat vlastní energetické zdroje jako prostředek politického nátlaku vůči vzdorujícím vazalům“.

Zdá se, že by se rusko-ukrajinská „plynová válka“ měla stát důvodem k zamýšlení nejen pro státy Evropské unie, které teď mají oprávněné obavy o vlastní energetickou bezpečnost, ale především pro Rusko a jeho vedení.

Jaroslav Šimov (1973) je běloruským novinářem a historikem.

J.Simov@seznam.cz

¹⁾ Interfax, 4. 1. 2006.

²⁾ Brzezinski, Z., *Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha*. Praha, 1999, s. 110.

³⁾ Primakov, J., *Rossija v mirovoj politike* (K 200-letíu A. M. Gorčakova). Vystoupení v Diplomatické akademii MZV RF, 28. 4. 1998.

⁴⁾ Čubajs, A., *Missija Rossii v XXI věku*, *Nězavisimaja Gazeta*, 1. 10. 2003.

⁵⁾ Miller, A., „Juščenko těrjať uže něčego“, *Polit.ru*, 3. 1. 2006, www.polit.ru/analytics/2006/01/03/miller.html

⁶⁾ Afanasyev, Y., *A New Russian Imperialism, Perspective, Volume IV, No. 3* (February – March 1994).

Ruská spolupráce s Čínou:

proti USA na dvou frontách

PETR KRATOCHVÍL

V září loňského roku se odehrála v jhoruském Soči zajímavá událost: Sešel se zde ruský prezident Vladimir Putin s čínským ministrem obrany Cchao Kang-čchuanem, aby společně zhodnotili společné vojenské cvičení obou zemí a aby podepsali zakázku na dodávku ruských dopravních letadel pro Čínu. Většina komentátorů setkání hodnotila jako pokračování tradičního rusko-čínského partnerství. Selanku připomínalo i to, že čínský host vládl ruštinou, neboť studoval v 50. letech na vojenské akademii v Rusku, a že se host i hostitel častovali oslovením soudruhu.¹⁾ Setkání, které se konalo téměř na den přesně čtyři roky po teroristických útocích na USA, ale mělo ještě druhý, hlubší význam: Stalo se konečným potvrzením skutečnosti, že Putinovy pokusy o sblížení s USA na úkor Číny jsou již definitivně minulostí.

Stojí za to stručně připomenout, jak se vztahy v trojúhelníku Rusko–USA–Čína po září 2001 vyvíjely: Rusko provedlo pod Putinovou taktovkou radikální obrat a stalo se jednou z prvních zemí, které podpořily vyhlášení války proti terorismu. To zcela zaskočilo Čínu, která po dlouhé týdny nemohla uvěřit, že by prezident Putin opravdu souhlasil s tak prudkým *renversement des alliances* a podpořil americkou přítomnost ve Střední Asii. Rusko-čínské vztahy ještě více ochladly poté, co Moskva v průběhu následujících měsíců zmírnila svůj odmítavý postoj ke zrušení smlouvy ABM, a naopak několikrát vyjádřila pochopení pro americkou snahu od ní odstoupit.

Zdalo se, že Čína ztratila cenného spojence hned ve dvou oblastech: V první řadě Čínu ztráta ruské podpory citelně oslabila ve sporech v tichomořské oblasti – zde šlo především o tchajwanskou otázku, ale také například o čínské obavy z budování společného americko-japonského protiraketového štítu. Zadruhé, Ruskem podpořené posílení vlivu USA ve Střední Asii výrazně zkomplikovalo dlouhodobou čínskou politiku založenou na hospodářském pronikání do zemí regionu. Přítomnost amerických základů se totiž stala nejen bezpečnostním, ale také výrazným ekonomickým faktorem, který ovlivňoval elity středoasijských zemí proamerickým směrem.

Priorita ruská: Střední Asie

Z ruského pohledu je klíčovým územím, kde se setkávají zájmy Ruska, Číny

a USA, Střední Asie. Ruský vztah k regionu byl od roku 2001 podivně ambivalentní, jako by Moskva nevěděla, co si počít s oblastí, kterou tradičně vnímala jako vlastní dvorek, ale v níž se nyní zabýval spojencem Ruska ve válce proti teroru – USA. Přestože prezident Putin sám souhlasil s umístěním amerických jednotek v regionu, latentně zůstal protiamerický prvek v ruské politice přítomen. Zásadním impulsem pro zaujetí otevřeně kritického postoje Ruska k americké přítomnosti ve Střední Asii se stala série barevných revolucí, především gruzínská z roku 2003 a ukrajinská z roku následujícího. Zatímco jeden důsledek revolucí je všeobecně dobře znám – je jim nepřehlédnutelná diverzifikace postsovětského prostoru, druhým, často opomíjeným efektem bylo postupné znovuoživení ruské politiky vůči těm zemím, jimž se revoluce dosud vyhnula.

Ruská strategie zaměřená na vytlačení USA ze Střední Asie by však nemohla být úspěšná bez vstřícné reakce středoasijských zemí samotných. Elity mnoha z nich si uvědomily, že vkládaly do amerického angažmá nereálné naděje: Některé doufaly, že jim americká pomoc zajistí pevnější ovládnutí země a přispěje k potlačení (nejen islamistické) opozice (např. Kyrgyzstán), jiné zase doufaly, že se jim navíc díky americké podpoře podaří upevnit postavení regionální mocnosti (Uzbekistán). A mnohé bezesporu věřily, že se v maximální možné míře vymaní z ruské-

ho vlivu. Postupně, tak jak se množily revoluce v jejich okolí, si však bez výjimky nedemokratičtí vůdcové zemí Střední Asie uvědomili svůj omyl: že to není Rusko, a dokonce ani radikální islám, kdo právě nyní nejvíc ohrožuje jejich režim, ale USA, zaměřující se čím dál více na demokratizaci regionu.

Nejmarkantnějším příkladem obratu z americké náruče do objetí ruského představuje právě již zmíněný Uzbekistán. Paradoxně to není tak dlouho, kdy byl Uzbekistán považován za černého koně USA v regionu, a dokonce i jeho vstup do Ruskem a Čínou ovládaného šanghajského fóra byl interpretován jako krok směřující k vnitřnímu oslabení této organizace.²⁾ První náznaky ochlazení do vztahů USA a Uzbekistánu sice přinesly již barevné revoluce, ale teprve brutální potlačení nepokojů v samotném Uzbekistánu (v okolí města Andižan) v květnu loňského roku vedlo k ostré kritice ze strany USA a k rozchodu obou partnerů.

Prezident Karimov na americké výtky zareagoval bryskně: Již 29. července 2005 zveřejnil ultimativní požadavek, aby se americká armáda ze země nejpozději do šesti měsíců stáhla.³⁾ Toto prohlášení bylo součástí doslova smrtě politických gest, jež měla přesvědčit Moskvu o proruském postoji Uzbekistánu: Například již zhruba v polovině roku Uzbekistán ukončil členství ve společenství GUUAM, sdružujícím představitele těch zemí, jež se nejvíce stavějí proti politické integraci v čele s Moskvou.⁴⁾ Na konci roku se od protiruských tendencí v regionu Taškent znovu velmi explicitně distancoval, používaje přitom diplomatický slovník téměř shodný s moskevským.⁵⁾

Jenom s malou mírou nadsázky lze říci, že uzbecký vztah k USA tak v malém opsal podobnou elipsu jako vztah ruský. A stejně tak jako první zahraniční cesta prezidenta Karimova po krvavém potlačení demonstrací ve východouzbeckém Andižanu směřovala do Číny,⁶⁾ i ruské diplomatické aktivity vůči Číně se během roku 2005 výrazně zintenzivnily.

Šanghajská organizace pro spolupráci znovu na scéně

Hlavním nástrojem spolupráce Ruska a Číny ve Střední Asii se opět stala druhdy odepisovaná Šanghajská organizace pro spolupráci (ŠOS). Přestože ŠOS zůstává stále ještě především mocenským nástrojem dvou nevlivnějších členů, tj. Ruska a Číny, postupná institucionalizace a rozšiřování tematického

i geografického záběru z ní činí organizaci atraktivní i pro ostatní hráče v regionu. Od roku 2005 se jako pozorovatelé účastní aktivit organizace tři země se zásadním vlivem v této části Asie – Indie, Írán a Pákistán. Organizace se navíc začala prezentovat jako celek na mezinárodním fóru: Již na konci roku 2004 se díky ruskému a čínskému lobbování podařil prosadit status pozorovatele u OSN, organizace také spolupracuje s dalšími regionálními sdruženími stejného typu (např. ASEAN).

Rostoucí protiamerické zaměření ŠOS je patrné ze srovnání dvou dokumentů, které byly přijaty krátce po sobě v polovině roku 2005. Prvním byla rusko-čínská Společná deklarace o mezinárodním řádu v 21. století, zveřejněná na počátku července, a druhým výroční Deklarace představitelů ŠOS, přijatá jen o pár dní později.⁷⁾ Rusko-čínská deklarace se drží tradičních témat – vznik nového, rozumně multipolárního světového řádu, důraz na multilaterální spolupráci (ideálně v rámci OSN), dodržování mezinárodního práva a zachovávání stabilního bezpečnostního prostředí, nevměšování se do vnitřních záležitostí suverénních států atd. Přestože celkové vyznění deklarace není příliš kompatibilní se současnou americkou zahraniční politikou, o Spojených státech nebo alespoň o nespécifikovaném hegemonovi není v celém dokumentu ani zmínka. Je zřejmé, že si autoři deklarace dali velmi záležet na tom, aby shoda mezi Čínou a Ruskem nemohla být interpretována pouze negativně, jako vymezování vůči USA.⁸⁾

Naproti tomu deklarace Šanghajské organizace pro spolupráci takové ohledy nebrala, a stala se tak diplomatickou rozbuškou. Obsahuje totiž mimo jiné větu: „S ohledem na ukončení aktivní vojenské etapy antiteroristické operace v Afghánistánu považují členské státy ŠOS za nutné, aby členové antiteroristické koalice určili konečné datum svého dočasného využívání ... infrastruktury a pobytu vojenských jednotek na území členských států ŠOS.“⁹⁾ Je zřejmé, že bez požehnání Ruska a Číny by se tato formulace do deklarace nemohla dostat. Situace se má tedy tak, že obě země využily anonymity, kterou jim ŠOS nabízí, a zveřejnily to, co se neodvážily naplno říct během rusko-čínského summitu o několik dní dříve.

V případě této deklarace se zdá, že středoasijské členové byli aktivními spolutvůrci ultimativního požadavku na odchod amerických jednotek z regionu. Například uzbecký prezident na summitu

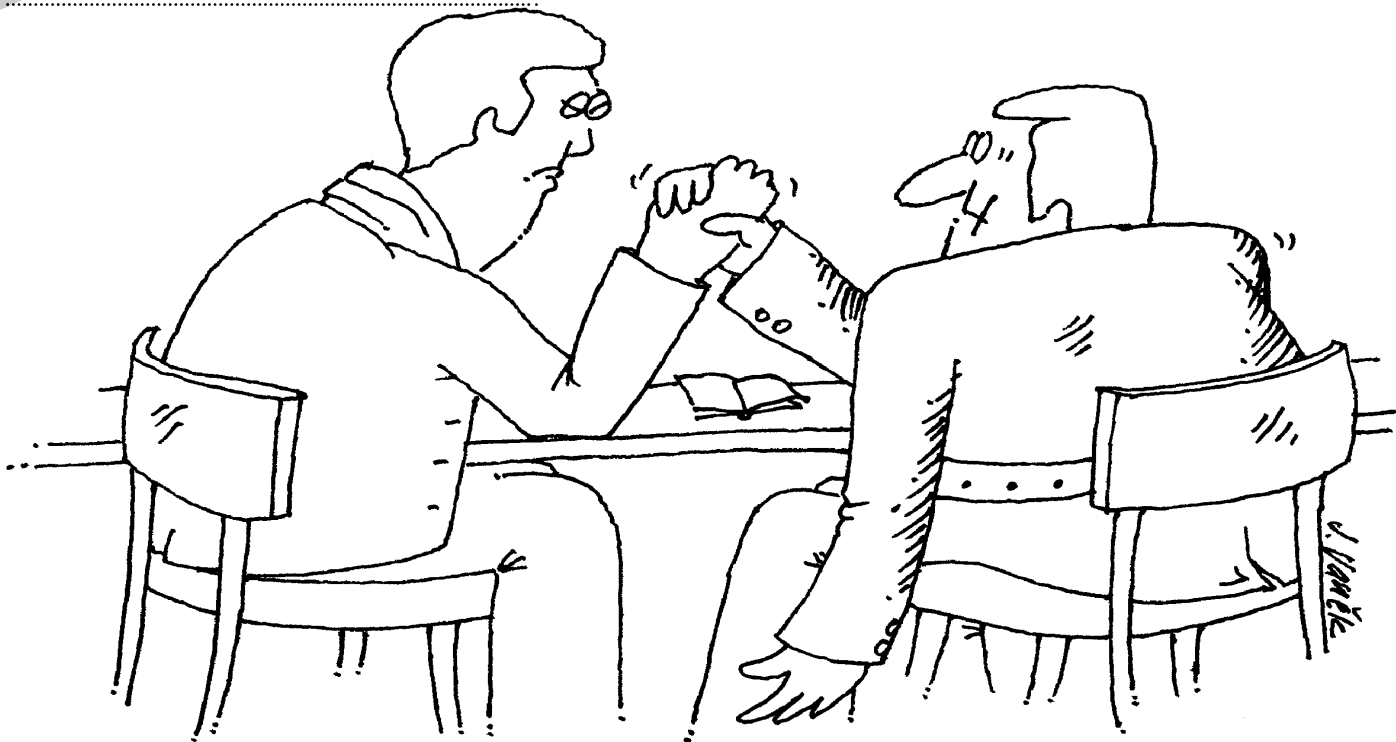
prezentoval nepokoje na východě vlastní země jako zvnějšku řízenou destabilizaci, směřující ke svržení režimu. Podobně smýšleli představitelé všech ostatních členských zemí, snad s výjimkou Kyrgyzstánu, který se po nedávné změně režimu necítí Spojenými státy ohrožen tolik jako jeho sousedé. Kyrgyzstán kromě toho hostí klíčovou leteckou základnu USA v oblasti, za niž získává nemalé finanční částky – ty se navíc v poslední době ještě prudce zvyšují.

Priorita čínská: východní Asie

Není sporu o tom, že Střední Asie je oblastí, kde se rusko-čínské aktivity nejvýrazněji střetávají s americkými zájmy. Ovšem postupně sílí vliv Ruska i na oblast, která je klíčová z hlediska čínsko-amerických vztahů, a tou je východní část asijského kontinentu. Ruská politika zde se reaktivizovala zejména po Putinově opětovném vítězství v prezidentských volbách roku 2004, který byl také rokem, kdy Moskva a Peking dokázaly překonat klíčovou překážku dalšího rozvoje svých vztahů na Dálném východě – nevyřešené hraniční spory. Na podzim podepsaly obě země dohodu, jejímž prostřednictvím poprvé v historii jasně vymezily vzájemnou hranici v celé její délce.

Zatímco ovšem ruská politika ve Střední Asii usilovala trvale o co nejtěsnější spolupráci i v bezpečnostních a vojenských otázkách, v severovýchodní Asii se v minulosti chovala mnohem zdrženlivěji. Proto mnozí považovali za průlom, když Rusko a Čína v srpnu loňského roku uspořádaly společné vojenské manévry, paradoxně nazvané Mírová mise 2005. Cvičení, které se odehrálo především ve Žlutém moři, bylo prezentováno jako součást protiteroristických aktivit obou zemí.¹⁰⁾ Tomu ovšem věřil jenom málokdo a už vůbec ne Spojené státy, nebo dokonce dlouhodobý objekt zájmu čínských strategiů Tchaj-wan. Že se mnohem spíše jednalo o simulovaný konvenční útok než protiteroristický zásah, prozradil i letmý pohled na strukturu cvičení: klíčovými prvky byly například obojživelné operace, námořní blokáda apod.¹¹⁾

Ruská účast na cvičení ale vůbec není zapříčiněna touhou země spolupodílet se na vojenské operaci proti Tchaj-wanu, naopak jde o motivaci podloženou převážně ekonomicky, zbrojnými obchody. Ty zaznamenaly v poslední době postupnou proměnu. Zatímco dříve Čína z Ruska dovážela především celé zbraňové systémy, dnes upřednostňuje import komponentů určených k montování na

čínském území a stále oblíbenější je také licenční výroba. Ruští zbrojaři si jsou vědomi, že čas hraje proti nim, a proto se snaží vlastní vládu přesvědčit, aby umožnila exportovat do Číny i nejmodernější ruské zbraně. Že ovšem Rusko v budoucnu přestane hrát roli současného dvorního dodavatele zbraní, je přitom téměř jisté: Zprvč jsou ruské technologie do určité míry již dnes zastaralé, zadržuje se Rusko na čínském zbrojním trhu setkává s rostoucí konkurencí (kterou by ještě umocnilo případné zrušení zbrojního embarga ze strany Evropské unie) a do třetice sama Čína nelibě nese svou jednostrannou závislost na ruském vojenském dovozu.

Rusko proto využívá každou vhodnou příležitost k propagaci ekonomického aspektu vojenské spolupráce obou zemí. Tak například po srpnovém vojenském cvičení zůstaly mnohé ruské zbraně, mj. strategické bombardéry nebo stíhačky, ještě nějakou dobu v Číně, aby vzbudily větší zájem potenciálního kupce. Že se jednalo o dobře zvolenou strategii, dokládá uzavření dalšího miliardového obchodu mezi Ruskem a Čínou, jenž se týkal i toho typu letadla (Il-78), které se cvičení zúčastnilo. Obchod byl uzavřen právě během zmíněné návštěvy ministra Cchaa v Soči.

Limity rusko-čínské spolupráce

Skrze analýzu ekonomických aspektů ruské politiky vůči Číně se dostáváme

ke klíčovému problému, který značně limituje efektivnost čínsko-ruské spolupráce. Tímto problémem jsou odlišné důrazy obou zemí v odlišných regionech: Rusko vnímá jako klíčovou oblast pro své bezpečnostní zájmy Střední Asii, ale pro Čínu má středoasijský region až druhotný význam a primárně se vymezuje vůči americkému vlivu v Tichomoří. Zatímco strategickým cílem Číny je tak vtáhnout svého severního souseda do mocenské hry ve východní Asii, Rusko tomuto pokušení odolává, zejména pokud mu to velí jeho ekonomické zájmy.

Příkladem budiž ropovod, který měl ruská ropná naleziště spojit s Čínou a o němž se dlouze diskutovalo od poloviny devadesátých let. Ropovod nakonec bude s největší pravděpodobností směřovat k oceánu, což je varianta, pro kterou dlouhodobě lobbovalo Japonsko. Ačkoli je Čína prohlašována za strategického partnera Ruska, Moskva slyšela na japonskou nabídku štědře spolufinancovat stavbu ropovodu. Zároveň si tím Rusko zajistilo větší volnost v nakládání s drahocennou surovinou, jelikož ropovod povede pouze po jeho vlastním území a může být pomocí tankerů dopravován fakticky kamkoli.

Zcela opačně je definována situace ve Střední Asii, která je v současnosti pro Rusko jednoznačně klíčovou oblastí střetu se Spojenými státy. Není náhodou, že to je obvykle právě prezidentu Putin, kdo

navrhuje společné vojenské aktivity ve Střední Asii, a dokonce i angažmá středoasijských zemí mimo region, například v Afghánistánu (což mimochodem Spojené státy vzhledem k přítomnosti NATO v této zemi nesou obzvláště nelibě). Naproti tomu čínské zájmy ve Střední Asii jsou primárně strategicko-ekonomické. Anž bychom snižovali čínskou podporu boje proti radikálnímu islámu v regionu, klíčové téma pro emisary čínské vlády ve Střední Asii představují energetické zdroje. Například China National Petroleum Corporation se podílí na více než půlmiliardové investici do společného podniku s klíčovou uzbeckou společností v oblasti těžby ropy a zemního plynu Uzbekněftgaz, od konce minulého roku je též funkční klíčový ropovod z kazašského Atasu do Číny, a do třetice se stal objektem čínské zájmu i Turkmenistán se svými bohatými zásobami zemního plynu. Odlišný přístup k regionu se odráží i na občasných neshodách obou klíčových hráčů, jakou formu spolupráce se zeměmi regionu zvolit – zda ekonomickou, anebo spíše politicko-bezpečnostní. Tak například Čína navrhovala vytvoření zóny volného obchodu, což ovšem Rusko na podzim 2004 vetovalo.

Závěr

Od dob Primakovovy strategie boje proti americké hegemonii vytvářením velmocenských koalic se mnoho změnilo. Zužovat rusko-čínské vztahy pouze

EMIL
SOULEIMANOV

„Sbohem, jsme vypnuti!“

Vliv čečenské války na ruské sdělovací prostředky

Konflikt v Čečensku se neudržel uvnitř hranic této malé země na sever od vrcholů Velkého Kavkazu. Přítomnost „čečenského faktoru“, ať už ho nazýváme protiteroristickou operací, válkou, či jakkoli jinak, se stala neodmyslitelnou součástí, determinantou a zároveň výsledkem procesů odehrávajících se v životě postsovětského Ruska. Válka v severokavkazské republice již totiž přinejmenším jedno desetiletí nezanedbatelnou měrou ovlivňuje podobu současného Ruska a zdá se, že se této nešťastné úlohy nezbaví ani v nejbližších letech.

na boj proti Spojeným státům by tak dnes bylo anachronismem. Přesto ale není možné ignorovat proměny rusko-čínského vztahu v posledních letech – ty jasně ukazují, že obě země stále častěji využívají svého partnera právě jako protiamerickou zbraň. Naneštěstí pro ruské a čínské ambice se ovšem Moskva a Peking neshodují na tom, kde že se jejich protiamerický boj má vlastně hlavně odehrávat. Z tohoto rozporu, zdá se, není ani v delším časovém horizontu úniku: Rusko nepřistoupí na žádné spojenecké závazky ve východní Asii a ani Čína jistě nepřesměruje svou pozornost primárně do Střední Asie. I do budoucna je proto možné očekávat, že angažmá Ruska na Dálném východě bude vojensky zdrženlivé a jakékoli kroky směřující k podpoře čínských pozic bude muset Říše středu vyvážit buď ekonomickými výhodami pro Rusko, anebo politickou podporou ruských kroků ve Střední Asii.

Petr Kratochvíl (1975); je zástupcem ředitele Ústavu mezinárodních vztahů.

kratochvil@iir.cz

¹⁾ O vstřeče Prezidenta Rossii V. V. Putina s Ministrom obrony Kitaja Cao Gančuanem, MID Rossii, www.mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/432569d80021985fc32570760022e04?OpenDocument

²⁾ Blank, S.: Karimov's Free Hand as a Dominant Military Power. Central Asia Caucasus Institute, září 2000, www.cacianalyst.org/view-article.php?articleid=135

³⁾ Jednalo se doslova o 180 dní. Viz např. Uzbekistan: Karimov Battens down the Hatches. RFE/RL, 1. srpna 2005, www.rferl.org/featuresarticle/2005/08/33050805-e933-4780-9c9f-347688033ba2.html

⁴⁾ Uzbekistan vychodit iz sodruzestva GUUAM. NTV, news.ntv.ru/64975/

⁵⁾ Uzbek Leader Denounces GUUAM Documents. RFE/RL, 29. prosince 2005, www.rferl.org/featuresarticle/2005/12/01ACD10C-9315-4002-A1C1-A88A28670B53.html

⁶⁾ China supports Uzbekistan's efforts to maintain stability, People's Daily, 25. května 2005, english.people.com.cn/200505/25/eng20050525-186614.html

⁷⁾ Děklačaracija glav gosudarstv-členov Šanchajskoj organizacii sotrudničestva. 5. července 2005, www.sectsc.org/news-detail.asp?id=501&LanguageID=3

⁸⁾ Viz Sovmestnaja děklačaracija Kitajskoj narodnoj respubliky i Rossijskoj feděracii v XXI věku, www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t202668.htm

⁹⁾ Ibid.

¹⁰⁾ Pro podrobnější komentář viz Jü Pin: The New World Order According to Moscow and Beijing, Comparative Connections, č. 4, leden 2006, www.csis.org/images/stories/pacfor/

¹¹⁾ Viz U. S. Relations With China and Taiwan, U. S. State Department, 19. září 2005, www.state.gov/p/eap/rls/rm/2005/53266.htm

Již od bombových explozí v ruských městech ze září 1999 se v ruské společnosti začal stále silněji prosazovat názor, že země se nachází ve válce proti „mezinárodnímu (islamistickému) terorismu“, jež byl záhy definován jako nový „nepřítel číslo jedna“. Cílem islamistických teroristů mělo být za pomoci „vnitřního (čečenského) nepřítel“ podkopat stabilitu ruského státu a přivodit jeho rozkol. Výsledkem toho bylo posílení společenských nálad volajících po „vládě tvrdé ruky“, k čemuž ovšem ruská veřejnost inklinovala už v dobách před nástupem Vladimira Putina do čela státu. Zajištění národní bezpečnosti, jež bylo v pojetí nového establishmentu zcela totožné s upevněním „mocenské vertikály“, se tak stalo ústředním posláním současného kremelského kabinetu. Podle Human Rights Watch se „od té doby, co se V. Putin před pěti lety dostal k moci, důsledně demontuje systém brzd a protiváh, který je klíčovým faktorem pro zodpovědnost vlády. Nezávislá televize a do značné míry i nezávislý tisk patří minulosti, politická opozice je omezena na minimum, neposlušní podnikatelé byli vyhnáni ze země nebo posláni za mříž.“¹⁾

Ze všeho nejdříve začala být nová politická linie uplatňována vůči médiím, která si i přes administrativní zásahy z let 1999 a 2000 dokázala uchovat jistou nezávislost. Ruská vláda přitom byla vedena poznatkem, že mimo jiné právě kvůli činnosti nezávislých sdělovacích prostředků prohrála mediální válku během první rusko-čečenské války (1994–1996), když média významně posílila protiválečné postoje ruské společnosti. Poté, co se

na sklonku roku 1999/2000 ukázalo, že se ani další blesková válka na severním Kavkaze nezdařila a na veřejnost začaly pronikat znepokojivé informace o skutečném stavu na bojišti, začala se ruská vláda zaměřovat především na televizní stanice s celonárodní působností.²⁾

Kauza Babickij

„Mediální tažení“ Kremlu začalo případem Andreje Babického. Renomovaný válečný novinář ruské redakce Rádía Svobodná Evropa/Rádía Svoboda, který proslul nepřijemnými reportážemi z čečenské fronty, se totiž v lednu 2000 náhle „ztratil“. I když vláda původně odmítala, že s tím má cokoli společného, musela vzhledem k nesporným svědectvím nakonec s pravdou ven a úřadující generální prokurátor Vladimir Ustinov prohlásil, že Babickij byl zatčen, protože porušil „pravidla chování novinářů, platná v zóně protiteroristické operace“.³⁾ Silné protesty, které tehdy přicházely ze Západu a byly podporovány ruskou televizní stanicí NTV, stejně jako řadou nezávislých deníků, nakonec přiměly vládu, aby počátkem února 2000 oznámila Babického propuštění, a to výměnou za čestné prohlášení, že neopustí republiku.

Když se však novinář ani poté neozval své rodině ani kolegům, zjistilo se, že byl 3. února „dobrovolně“ předán údajnému separatistickému „polnímu veliteli“ Saidu Usachodžajevovi výměnou za skupinu zajatých ruských vojáků, což vyvolalo obavy, že novináře ruské tajné služby ve skutečnosti usmrtily. V televizi byla dokonce ukázána nahrávka, jak údajná výměna probíhala. Ve skutečnosti však

vyvolala ještě více otazníků, neboť bylo zjevné, že Babickij byl na stranu domnělých separatistů v maskách předáván proti své vlastní vůli. Kromě toho prezident čečenských separatistů Aslan Maschadov poukázal na skutečnost, že žádný polní velitel s tímto zjevně nečečenským (ale uzbeckým) příjmením neexistuje. Když byl potom Babickij 7. února 2000 pozván k výslechu na Generální prokuraturu, ukázalo se, že se celou dobu nacházel nikoliv u separatistů, jimž byl podle oficiálních sdělení předán, ale u skupiny ozbrojenců málo významného promoskevského čečenského gangstera Adama Denijeve. Díky soustředěnému lobbování Západu i některých ruských médií byl Babickij v únoru po zaplacení administrativní pokuty osvobozen.

Případ NTV

V případě útoku na televizní stanici NTV, která byla nejsledovanějším a zároveň vůči válce v Čečensku nejkritičtějším médiem, však nakonec možná byly v pozadí i jiné – osobnější – pohnutky. Vše začalo článkem, který vyšel 18. února 2000 v deníku Sankt-Pětersburgskije vedomosti a jež napsali členové Iniciativy pro nominaci úřadujícího prezidenta Ruské federace (RF) Vladimira Putina kandidátem pro řádné prezidentské volby. Spoluautoři prohlášení v čele s rektorkou Putinovy alma mater, Petrohradské (Leningradské) státní univerzity Ludmilou Verbickou a děkanem Právnické fakulty Nikolajem Kropačevem obvinili šéfa oblíbeného politicko-satirického programu Vladimira Šenderoviče *Kukly* (Loutky) a vedení NTV ze „zneužití svobody slova“ a z toho, že chtějí jejich kandidáta „pospíchnit s mimořádnou zlostí a zuřivostí, aniž by brali v potaz jeho čest a důstojnost“. Signatáři textu dokonce navrhovali zahájit proti autorům pořadu trestní řízení podle článku č. 316 Trestního zákoníku RF, přičemž zdůrazňovali, že trestní řízení v těchto případech se „zahajují nezávisle na vůli a přání osoby, které se dotýkají“.

Vlastní útok na NTV začal 11. května 2000, tedy pouhé čtyři dny poté, co byl nově zvolený prezident Vladimir Putin slavnostně inaugurován. Policie provedla domovní prohlídku kanceláří firmy mateřské společnosti Media-Most, spravované vlivným oligarchou Vladimírem Gusinským. Ten byl obviněn z obrovských daňových podvodů a již 13. června uvězněn. Současně podal státní plynárenský koncern Gazprom, jeden z akcionářů televize, žalobu k soudu a požadoval touto cestou navrácení půjček v celkové výši

211 milionů dolarů. Dne 20. července vyměnou za své osvobození z vazby údajně poskytl Gusinskij písemný slib na prodej kontrolního balíku holdingu Media-Most Gazpromu. Gusinskij byl skutečně záhy propuštěn a případ byl ukončen vzhledem k „absenci skutkové podstaty trestného činu“. Zanedlouho se však Gusinskij ozval ze Španělska a označil dohodu o prodeji akcií za produkt státního vydírání a odmítl její závěry akceptovat; zároveň tuto dohodu, tzv. tajný protokol č. 6, na kterém byl mimo jiné podpis ministra informací Michaila Lesína, zveřejnil. Poté zahájila Generální prokuratura nové trestní řízení proti Media-Mostu a Gusinskému osobně; Španělsko ho však odmítlo vydat s poukazem na politický charakter celé kauzy a nedostatek důkazů předložených ruskou stranou.⁴⁾

Zesílený nátlak ze strany státních úřadů však ještě více radikalizoval (některé) novináře NTV, jejichž kritika vládní politiky a Putinovy osoby dosáhla dosud nevidaných rozměrů. Ve svém srpnovém pořadu Šenderovič již opovážlivě srovnával Putina s Jelcinem se slovy: „... bývalý pán byl velký, piják a blažený, a nyní je malý, strážlivý a zlobný. Bylo by lepší, kdyby chlastal.“⁵⁾ Ke konci roku 2000 daňové úřady zahájily soudní řízení s cílem dosáhnout likvidace NTV. Televizní stanice zanedlouho zbankrotovala; po několikaměsíčním soudním procesu přešlo 51 procento akcií televizní stanice z Media-Mostu Vladimira Gusinského na Gazprom-Media. NTV, která byla „zestátněována“ po celý rok 2001, se postupně změnila k nepoznání: vystřídalo se vedení, část novinářů, která se rozhodla zůstat, musela obnovenou politiku vedení přijmout, další část však z NTV odešla.

Kauzy TV-6 a TVS

V té době zbyla v Rusku jediná televizní stanice s federálním pokrytím, jež nebyla nezávislá na Kremlu: televizní kanál TV-6 Moskva. Původně se jednalo o zábavný program, který vysílal i řadu informačních analytických pořadů. Vlastníkem TV-6 byla Moskevská nezávislá vysílající korporace, kontrolovaná dalším oligarchou – Borisem Berezovským. Někdejšího „křestního otce“ Jelcinovy „Rodiny“ a šéfa hlavního ruského televizního kanálu ORT, jenž patrně nezanedbatelně pomohl Putinovi k moci, potkal v roce 2000 podobný osud jako jeho bývalého rivala a konkurenta Gusinského. Berezovskij musel podle vlastních slov pod nátlakem postoupit 49 procent akcií ORT státu, a proto byl od konce roku 2000

v opozici vůči Putinově vládě. Z bezpečí svého londýnského bytu byl ochoten nepohodlné novináře z NTV zaměstnat ve stanici TV-6. Ústřední postavou kanálu se brzy stal bývalý šéfredaktor zpravodajství NTV Jevgenij Kiseljov, který na novém pracovišti začal moderovat ostře sledovaný pořad *Itogi* (Shrnutí), vysílaný v neděli večer, přičemž tentýž pořad se stejným názvem se předtím vysílal i na NTV. TV-6 však byla také brzy uzavřena, a to po soudním procesu z ledna 2002, iniciovaném menšinovým (15procentním) akcionářem televizní stanice, penzijním fondem LUKoil-Garant, který byl dceřinou společností (státního) ropného gigantu LUKoil. Novináři z NTV, a později TV-6, kteří s tím nesouhlasili, se okamžitě přesunuli do nového „útočiště“, jímž se stal čerstvě založený kanál TVS.

Ani TVS však neunikla v polovině června 2003 postihu. Nezachránilo ji ani to, že redakce krátce předtím jakožto vstřícný krok zrušila nedělní informačně-analytický pořad, proslulý svým vesměs odmítavým postojem vůči politice vlády. Věta „*Sbohem! Jsme vyprnuti!*“, pronesená jednou ze zaměstnankyň stanice těsně před půlnocí 17. června, kdy stanici nahradil kanál Sport-TV, se tak stala příznačnou pro mediální dějiny Ruska, kde od roku 2003 neexistuje žádná televizní stanice nezávislá na vládě, a tudíž vůči ní (potenciálně) kritická.

Apolitická politika?

Smutným výsledkem je, že, jak poznamenává deník Washington Post, „*ruské televizní stanice se nyní nacházejí pod federální kontrolou a pro nezávislé televizní novináře již neexistuje možnost uplatnění*“.⁶⁾ „*Vláda dosáhla toho, oč usilovala – rozbila Kiseljovův tým*“⁷⁾ dodává Oleg Panfilov, ředitel Centra žurnalistiky ve výjimečných situacích. Očividně nebyl daleko od pravdy – v současném Rusku si totiž jen málokterý novinář, vědom si eventuálních následků, může dovolit luxus kritizovat vládní politiku, a to zdaleka nejenom pokud jde o Čečensko.

Přestože politická motivovanost vládního postupu vůči médiím je v současném Rusku veřejným tajemstvím, „*rozhodnutí [soudu ve věci zavření televizní stanice TVS] bylo zcela legální, stejně jako všechny kroky ruské vlády namířené k získání kontroly nad médii*“.⁸⁾ Ve všech případech byly totiž využívány především zdánlivě racionální ekonomické (tedy apolitické) argumenty, což mělo veškerá obvinění na adresu Kremlu zbavit opodstatnění. Loajalita plynárenského monopolu Gazprom i rop-

ného gigantu LUKOil vůči Kremlu je skutečností, kterou může zpochybnit jen málokdo. Přesto byla v květnu 2001 před rozhodujícím úderem proti NTV „pro jistotu“ ještě posílena, když na Putinův popud obsadil funkci ředitele koncernu místo apolitického Rema Vjachireva dosavadní člen představenstva Gazpromu se silnými vazbami na Kreml a bývalý Putinův spolupracovník z petrohradského magistrátu Alexej Miller.⁹⁾

„Pacifikace“ NTV byla úspěšně dokončena v listopadu 2002, tedy těsně po událostech kolem moskevského Divadla na Dubrovce (říjen 2002), propuštěním ředitele stanice, amerického občana Borise Jordana, na základě rozhodnutí akcionářů Gazpromu. Důvodem byla skutečnost, že nějakou dobu i po odchodu „Kiseljovova týmu“ z NTV do Berezovského TV-6 pracoval ředitel natolik samostatně, že „*nezohledňoval požadavky kladené na novináře v situaci vzniklé zadržováním rukojmích*“.¹⁰⁾

Zdánlivě ekonomicky motivované chování představenstva penzijního fondu LUKoil-Garant a samotného LUKoilu ve věci další televizní stanice TV-6 však ve skutečnosti přílišnou racionalitou neoplyvalo, neboť „*menšinový akcionář nespokojený s řízením firmy se zpravidla pokouší svůj podíl v dané firmě prodat*“.¹¹⁾ LUKoil se namísto toho začal nekompromisně domáhat uzavření televizní stanice,

což byla de facto ta nejjistější cesta ke znehodnocení vlastního akciového podílu ve výši mnoha milionů dolarů.¹²⁾

Co se týká stanice TV5, její uzavření bylo označeno za „*nesnadné rozhodnutí, jehož odklad se ovšem stal nemožným*“.¹³⁾ Důvody, na něž se ministerstvo informací odvolávalo, byly podle jeho oficiálního prohlášení komplexní a vyplývaly z pokračující „*finanční a personální krize managementu*“: „*Za této situace bylo nezbytné přijmout rozhodnutí na obranu zájmů diváků*“, uvádělo se poněkud věštecky v prohlášení, zřejmě s odkazem na to, že nově vytvořená televizní stanice Sport-TV předčí sledovanost svou oblíbenou předchůdkyní.¹⁴⁾

Ruský prezident nicméně neopomenul v listopadu 2002 vetovat návrh zákona Státní dумы, který měl po tragédii na Dubrovce značně omezit činnost médií, odvolává se přitom na boj s terorismem. Své rozhodnutí Putin komentoval slovy, že „*by mohly vzniknout předpoklady pro neodůvodněné omezování práva občanů na získávání informací*“.¹⁵⁾ Přesto se ale události na Dubrovce staly dalším stimulem k „*filtraci*“ svobody slova v zemi. Navzdory deklarované apolitičnosti dění kolem ruských médií v posledních letech lze ovšem při troše dobré vůle vytušit způsob uvažování ruského prezidenta: „*Již v Camp Davidu jsme [společně s Georgem Bushem] debatovali o problémech*

týkajících se obecně médií a budeme i nadále usilovat o vytvoření takových podmínek v Ruské federaci, aby se média mohla opírat o vlastní finanční základnu. Jsem hluboce přesvědčený o tom, a vícekrát jsem to zdůrazňoval, že média mohou být svobodná, jen když jsou svobodná v ekonomickém slova smyslu [...]“.¹⁶⁾ Nechť zůstane řečnickou otázkou, zda například NTV bude „*svobodná v ekonomickém smyslu*“, bude-li ji místo Media-Mostu kontrolovat společnost Gazprom-Media.

Média a Beslan

Pozornost si zaslouží mediální politika Putinovy vlády během událostí v severoosetinském městečku Beslan, kde obsadili teroristé čečenského a ingušského původu v září 2004 školu. Na podzim předloňského roku se totiž odehrála řada podivných shod okolností, které během beslanských událostí na vlastní kůži zažili někteří nezávislí ruští i zahraniční novináři a které byly zaznamenány v šokující zprávě OBSE.¹⁷⁾

Na palubě letadla směřujícího do Severní Osetie se přiotrávila kávou světoznámá válečná novinářka z deníku *Novaja gazeta* Anna Politkovskaja, proslulá kritickými články vůči vládě a válce. Několik následujících dnů pak strávila v nemocnici v jihoruském městě Miněralnyje vody a do Beslanu se nedostala.

Problémům se nevyhnul ani již zmíněný novinář Andrej Babickij, který měl 2. září před odletem do Beslanu vyvolat podle tvrzení policistů rvačku na moskevském letišti Vnukovo-2. Byl proto okamžitě zatčen a držen ve vazbě pět dnů. Ačkoli byl původně považován za oběť chuligánského přepadení, po příchodu na služebnu milice byl obviněn z „nezodpovědného chování“, resp. z „vulgárního nadávání ve veřejném prostoru“, a navíc i z kladení odporu při zatýkání.¹⁸⁾ V soudním líčení se ukázalo, že byl obtěžován skupinou mladíků, za nimiž se bleskurychle dostavili příslušníci policie.¹⁹⁾ Ani Babickij se tedy do Beslanu nedostal.

Zahraničním novinářům bylo v Beslanu systematicky bráněno v práci. Třetího září byly novinářským týmům ZDF (Německo), ARD (Německo), APTV (USA) a Rustavi-2 (Gruzie) zabaveny videokazety se záznamem útoku. Anna Gorbatofová a Oxana Semanovová z deníku *Novyje izvestija*, Madina Šavlochovová z týdeníku *Moskovskije novosti*, Jelena Milaškinová z deníku *Novaja gazeta*, Simon Ostrovskij z týdeníku *Moscow Times* a další byli navzdory akreditaci zadržováni s odůvodněním, že jim chybějí doklady o dočasné registraci v Severní Osetii, přičemž tento požadavek nikdy předtím neexistoval. O den později pracovníci policie a FSB zatkli dvoučlenný tým gruzínské televize Rustavi-2 – reportérku Nanu Ležavovou a kameramana Levana Tetladzeho. Nana Ležavová, která následujících pět dnů strávila ve vazbě na několika různých místech ve Vladikavkazu, byla podle vyjádření gruzínského ministra zdravotnictví Vladimira Čipašviliho intoxikována životu nebezpečnými psychotropními preparáty; do bezvědomí upadla poté, co jí příslušníci FSB nabídli šálek kávy. Sedmého září byl bez udání důvodu vyhoštěn z Ruské federace tým gruzínské televizní společnosti *Mze* (Slunce). O den dříve byl při prohlídce na letišti v severokavkazském městě Miněralnyje Vody u Amra Abdula Hamída, šéfa moskevské pobočky arabského satelitního kanálu *Al-Arabía*, nalezen náboj do samopalu AK-47, což vedlo k jeho okamžitému vyhoštění ze země a označení za nežádoucí osobu.²⁰⁾

Podle výroční zprávy mezinárodní organizace *Reportéři bez hranic* skončilo Rusko v roce 2004 až na 140. místě mezi zeměmi, v nichž byla monitorována míra „svobody slova“.²¹⁾ Pro ruskou žurnalistiku, prožívající v devadesátých letech nevídaný rozkvět, jde o velice neblahý jev –

v rámci zemí bývalého Sovětského svazu byl podle téhož pořadí na média vyvíjen silnější politický tlak pouze v zemích s otevřeně autoritářskými až totalitními režimy: v Turkmenistánu (164. místo), Bělorusku (144. místo) a Uzbekistánu (142. místo). Vzhledem k tomu, že pořadí bylo pro daný rok sestavováno na základě událostí v období mezi 1. zářím 2003 a 1. zářím 2004, lze předpokládat, že pokud by byly do hodnocení zahrnuty i události v Beslanu, Ruská federace by v něm zřejmě dopadla ještě hůře.

Emil Souleimanov (1954); je pracovníkem Asociace pro mezinárodní otázky (AMO).

emilsouleimanov@yahoo.com

¹⁾ Citováno ze zprávy Human Rights Watch s názvem „Rusko po Beslanu“. Online: www.hrw.org/russian/press/russia/2004/220904-beslan.html

²⁾ V tomto krátkém článku se – kromě Babického případu – záměrně nevěnuji případům faktického pronásledování redakcí deníků či jednotlivých novinářů.

³⁾ Uváděl se paragraf č. 90 Trestního zákoníku RF. K podrobnostem Babického kauzy viz např. www.cjes.ru/lib/content.php?category-id=1&content-id=4538&book-id=426

⁴⁾ Viz např. speciální dokument Moskevské Helsinské komise: www.mhg.ru/publications/364EC8E

⁵⁾ *Izvestija*, 2. 8. 2000.

⁶⁾ *Washington Post*, 24. 6. 2003. Citováno podle webové stránky organizace Center of Defence Information. Online: www.cdi.org/russia/johnson/7238-8.cfm

⁷⁾ Citováno podle portálu Grani.ru. 19. 7. 2003.

⁸⁾ *Washington Post*, 24. 7. 2003. Citováno podle webové stránky Center of Defence Information. Online: www.cdi.org/russia/johnson/7238-8.cfm

⁹⁾ Tato skutečnost byla opakovaně potvrzena i během nedávné „plynové války“ mezi Ruskem a Ukrajinou.

¹⁰⁾ *Politcom.ru*. 13. 11. 2002.

¹¹⁾ Citováno z oficiální zprávy strany Jablko ze dne 8. 7. 2004, podepsané náměstkem předsedy strany Sergejem Ivaněnkem. Online: www.eng.ya-bloko.ru/Publ/2004/documents/040708statement.html

¹²⁾ Boris Berezovskij, který ovládal zbylé tři čtvrtiny akcií společnosti, veřejně nabídl za 15procentní podíl LUKoilu částku 10 milionů dolarů, ale neúspěšně.

¹³⁾ Prohlášení ministerstva informací. Citováno podle rozhlasové stanice Echo Moskvy. 17. 6. 2003.

¹⁴⁾ Tamtéž.

¹⁵⁾ Citováno podle www.pbs.org/newshour/media/media-watch/july-dec02/putin-11-25.html

¹⁶⁾ *ABN*, 11. 6. 2004.

¹⁷⁾ Report on Russian Media Coverage of the Beslan Tragedy: Access to Information and Journalists' Working. Online: www.osce.org/documents/rfm/2004/09/3586-en.pdf

¹⁸⁾ Podrobnosti případu viz online: www.hro.org/war/2004/09/03-7.php

¹⁹⁾ Viz např. zprávu ruské organizace pro obranu lidských práv Memoríál ze dne 10. 9. 2004, viz www.memo.ru/about/bull/b28/page78.html

²⁰⁾ Tamtéž.

²¹⁾ Ruská sekce BBC. 28. 10. 2004.

Režim Vladimira Putina bývá vzhledem k přesunu surovinových firem do rukou státu často charakterizován jako „státní kapitalismus“, nicméně se zdá, že nastává určitá modifikace tohoto přístupu.¹⁾ Ruské firmy energetického sektoru v současné době konsolidují své aktivity a zřetelnou se stává jejich snaha o zlepšování pověsti v obchodním světě. S tím a s potřebou investic může souviset také angažování bývalých západních politiků do dozorčích rad. Tento článek se zaměřuje na roli společnosti Gazprom s jistým přihlednutím k úloze Rosněftu.

Na dodávkách zemního plynu z Ruska je v současné době závislých mnoho států, a to nejen v postsovětském prostoru, ale také v Evropské unii (kromě jiných Finsko, Maďarsko, Slovensko na 100 procent), ale stejně tak na nich závisí i Gazprom. Vzhledem k tomu, že se většina zásob zemního plynu nachází v nepřilíživých oblastech, nelze v dohledné době očekávat změnu tohoto stavu. Rusko se v současné době jeví jako nejstabilnější partner, a Gazprom tak i nadále bude mít obrovský význam.

O politickém významu firem zabývajících se těžbou a prodejem surovin svědčí i jejich personální politika. Společnost Gazprom angažovala bývalého německého kancléře Gerharda Schrödera, Rosněft se pokusila o totéž s bývalým ministrem obchodu USA Donem Evansem. O Gazpromu se mluví také v souvislosti s dalším působením samotného Vladimira Putina (zde je nutno být poněkud opatrnější, podobných spekulací se kolem „problému 2008“ a ukončení jeho funkčního období vyskytuje nesčetné množství).

Velkou roli hraje také chystaná liberalizace akcií Gazpromu. Podle nové úpravy zákona *O zásobování plynem v Ruské federaci* ze dne 23. 12. 2005 bylo zrušeno omezení maximálně 20 procentního podílu pro zahraniční investory v této energetické společnosti. Stát poté, co v červnu 2005 ovládl nadpoloviční podíl v podniku nákupem 10,74 procenta akcií Gazpromu od Rosněftu, přistoupil k liberalizaci trhu s těmito akciemi. Nový zákon zavádí povinný podíl státu ve výši 50 procent + 1 akcie, všechny ostatní budou nabídnuty k prodeji. V současné době vlastní zahraniční subjekty oficiálně zhruba 12 procent akcií, po přijetí tohoto zákona se toto číslo mělo zvýšit, neboť se dá očekávat

Role ruských energetických kolosů ve světové politice

KAREL SVOBODA

kávat velký zájem o tento podíl, byť zatím není specifikována forma jeho prodeje.²⁾ Jedním z nejdůležitějších kroků, jež přímo ovlivňují výnosnost nabídky akcií, je průzračnost vlastnických vztahů a přehlednost aktivit.

Nelze spoléhat, že by se zahraniční strategičtí investoři pustili do podobných podniků jako stoprocentně státem vlastněná Rosněfť na konci minulého roku, kdy po koupi Juganskéftěgazdu nebylo jasné, jaký majetek jí připadl a jak velké závazky. Právě Rosněfť se potom pokusila částečně napodobit krok Gazpromu angažováním amerického ministra obchodu Donalda Evanse. Jeho jméno bylo evidentně plánováno s cílem zvýšit důvěryhodnost firmy před plánovanou prvotní emisí akcií (IPO). Rosněfť směřuje ke konsolidaci aktivit svých dceřiných společností a jejich začlenění do jedné společ-

nosti. Ve vedení společnosti je jeden z nejbližších spolupracovníků prezidenta Putina – zástupce předsedy administrace prezidenta I. Sečin, což jí dodává na váze.

Gazprom v rámci ruské a světové ekonomiky

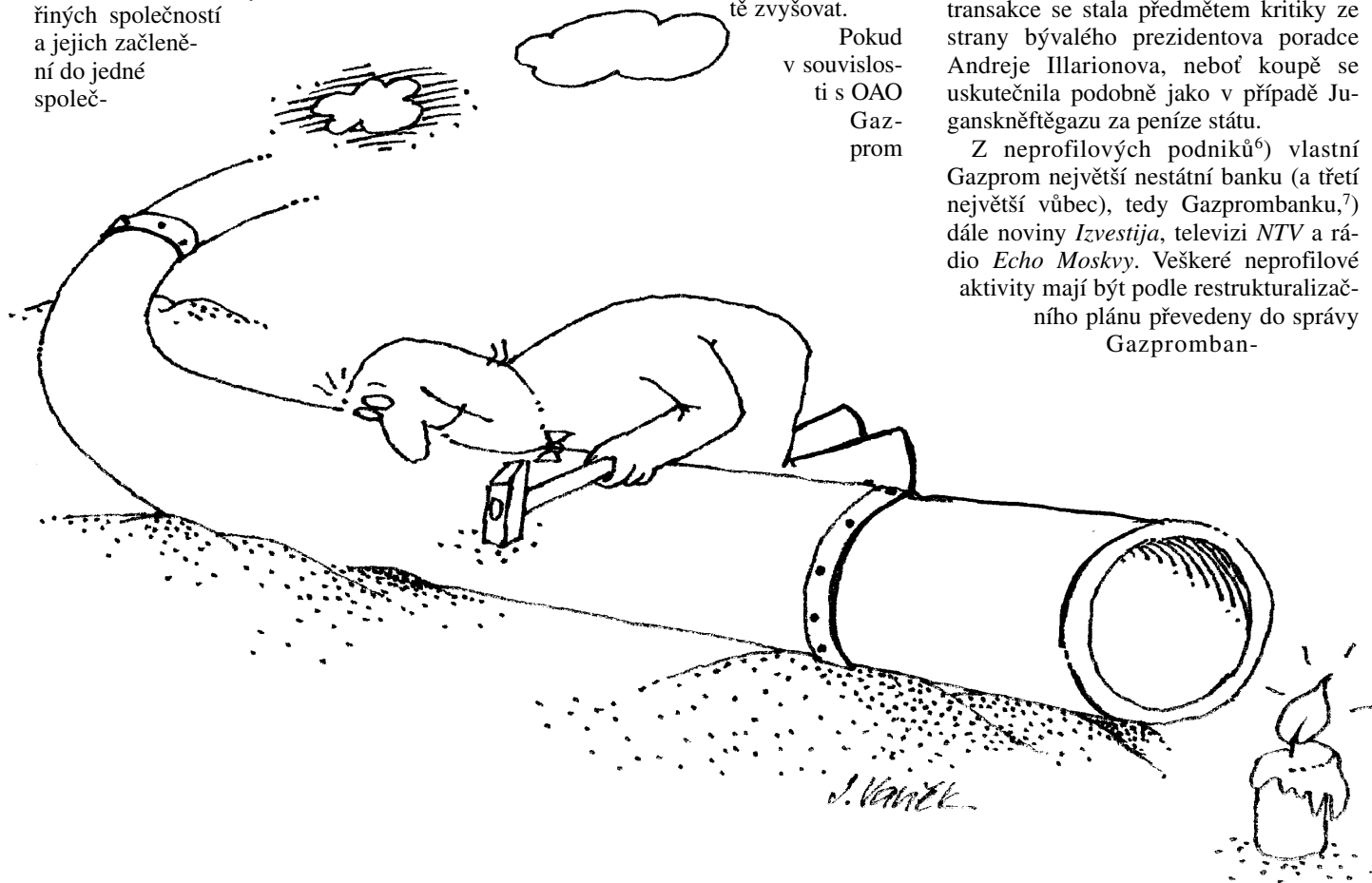
V případě firmy Gazprom se jedná o společnost s jednou z největších tržních kapitalizací na světě. Podle tohoto ukazatele dosahuje Gazprom ceny přes 160 mld. dolarů, což je asi polovina největší firmy světa, tedy General Electric. Kromě toho se jedná o firmu s největšími dokázanými zásobami zemního plynu na světě, které dosahují 28, 8 bilionu m³. Vzhledem ke klesajícím zásobám této suroviny v Severním moři se tak bude zájem hlavně evropských firem ještě zvyšovat.

Pokud v souvislosti s OAO Gazprom

mluvíme o plynárenském monopolu, jde jen o část aktivit této společnosti. Celkově holding sdružuje zhruba 100 firem s minimálně většinovým podílem Gazpromu. Vedle přímé těžby a prodeje plynu ovládá firma v podobě takzvaného *Jednotného systému zásobování plynem* přepravní kapacity, což znemožňuje vstup konkurenčních společností na trh.³⁾ V nařízení vlády č. 1234 „Energetická politika do roku 2020“ ze dne 28. 8. 2003 se sice mluví o zabezpečení přístupu k transportnímu systému nezávislým producentům zemního plynu a o přechodu na jednotný tarif za přepravu plynu, ale nijak už neurčuje mechanismus tohoto přechodu.⁴⁾ O rok dříve vydalo ministerstvo pro ekonomický rozvoj a obchod koncepci restrukturalizace trhu se zemním plynem, která obsahovala oddělení přepravy plynu od ostatních odvětví, ale vedení podniku se podařilo toto opatření odvrátit, a reforma se tak prakticky zastavila.⁵⁾

Kromě toho firma také nakupuje podíly v ropných společnostech, stejně jako čistě energetických. Nejvýznamnější operací z tohoto pohledu byla v září koupě 72,6 procenta Sibněftu od společnosti Millhouse Capital Romana Abramoviče za 13 mld. dolarů, tedy za cenu odpovídající tržní hodnotě společnosti. Tato transakce se stala předmětem kritiky ze strany bývalého prezidentova poradce Andreje Illarionova, neboť koupě se uskutečnila podobně jako v případě Juganskéftěgazdu za peníze státu.

Z neprofilových podniků⁶⁾ vlastní Gazprom největší nestátní banku (a třetí největší vůbec), tedy Gazprombanku,⁷⁾ dále noviny *Izvestija*, televizi *NTV* a rádio *Echo Moskvy*. Veškeré neprofilové aktivity mají být podle restrukturalizačního plánu převedeny do správy Gazpromban-

ky. Pro začátek roku 2006 byla schválena doplňující emise akcií ve prospěch Dresdner Bank, která tak v Gazprombank získá 33 procenta akcií, a zdá se, že další privatizace na sebe nenechá dlouho čekat.

Z hlediska investorů jsou poměrně problematické i akvizice ropných společností, jako byla právě Sibněf. Firma štěpí své aktivity do mnoha oblastí, zatímco základní činnost, tedy těžba plynu, dokonce klesá. Investice do průzkumu nových nalezišť dosáhnou výše několika desítek miliard dolarů, což je mimo možnosti společnosti, bankovní půjčky jsou i vzhledem k již tak vysoké zadluženosti firmy nepříliš vhodné. Zvýšení základního kapitálu státem (k čemuž by mu dávalo právo jeho vlastnictví 75 procent akcií) by pouze přidalo státní peníze do ekonomiky, což je v příkrém rozporu s bojem proti inflaci. I proto je nutné přilákání investorů z řad silných západních firem. Ty ale nemají žádný zájem podporovat neprofilové aktivity Gazpromu, stejně jako zájmy ruského státu pomáhá přátelským státům bývalého SNS.

Vedle svých komerčních aktivit, které představují prodej zemního plynu do zemí západní a střední Evropy, je firma svázána řadou dohod o dodávkách plynu státům bývalého SNS.⁸⁾ Ropa a zemní plyn byly využívány jako prostředek politického nátlaku a podpory těchto zemí. Z takových vztahů nyní Gazprom přechází na standardní peněžní platby. Případ s Ukrajinou měl sice nejbouřlivější průběh, nicméně dosažená dohoda se zdá být smírným řešením vyhovujícím oběma stranám.⁹⁾ Výrazně méně bouřlivý průběh jednání provázal negociační proces s Arménií a Gruzii. Gruzie plánuje prodat Gazpromu část svého plynového potrubí, za což bude dostávat plyn za cenu 110 dolarů 1000 m³, v případě Jerevanu půjde o zbytek infrastruktury. Výměnou za to dostanou tyto státy plyn za výrazně nižší cenu po určitou dobu. Jde tedy pouze o oddálení problému, kdy státy doufají, že se do té doby na evropské ceny připraví.

Specifická situace nastala v případě Běloruska. Bělorusko dostává plyn za pouhých 47 dolarů/1000m³. Ropné produkty a plyn jsou potom největším vývozním artiklem této země. Ve světle této informace se potom jeví jako minimálně velmi sporné tvrzení Minsku o ekonomickém zázraku a poněkud vysvětluje fantastická čísla o běloruském ekonomickém růstu. Gazprom zdůvodňuje nízké ceny hned třemi argumenty: a) ovládnu-

tím běloruské části plynovodu Jamal–Evropa, prostřednictvím kterého je přepravováno přes 50 procent ruského plynu, b) pokračování bělorusko-ruského sjednocování, c) obnovením rozhovorů o založení společného podniku na bázi Beltransgaz.¹⁰⁾

Snižování nákladů na přepravu je logické i v případě pravděpodobně nekontroverznější stavby společnosti, tedy severoevropského plynovodu, což je společný podnik německých koncernů E.ON, BASF a Gazpromu, kde Gazprom má 51 procent akcií. Plynovod povede přímo do Německa a poté do Velké Británie, která má být hlavním adresátem.¹¹⁾ Tím se vyhne všem prostředníkům (hlavně Polsku, Ukrajině, ale také Bělorusku). Na prosazení této stavby se rozhodující měrou podílel bývalý německý kancléř Gerhard Schröder, jemuž tato služba vynesla místo v její správní radě.

Zvítězí lobbistické zájmy firem nad potřebami Ruska?

Reformování Gazpromu i dalších energetických podniků je velmi důležitým krokem na cestě ke standardizaci ekonomických vztahů. Gazprom by měl být zbaven kontroly nad transportním systémem, čímž by se k produkci, a především exportu plynu, dostaly i jiné firmy. Zde lze zmínit například TNK-BP, které již na problémy s kontrolou přepravních kapacit ze strany Gazpromu narazilo. Rusko by se tak mělo vrátit k připravené reformě z roku 2002 a Gazprom restrukturalizovat a omezit státní podíl na minimum, ne-li na nulu. Dosavadní praxe jak Gazpromu, tak i Rosněftu ukazuje, že zvyšování podílu státu ve firmách jejich efektivitě neprospívá, spíše naopak.

Gazprom v současné době přechází na standardní ekonomické vztahy se zahraničními odběrateli, což je pozitivní, byť z krátkodobého hlediska velmi nepřijemný krok. Pro společnost je tento krok nutný nejen z hlediska privatizace, ale i z hlediska případného vstupu Ruska do Světové obchodní organizace (WTO). Problematická, byť z pohledu Gazpromu pochopitelná, je ale snaha ovládat plynovou infrastrukturu těchto států, stejně jako ruskou. Logické je i obcházení prostředníků, ať již z důvodů snižování nákladů, či zajištění bezproblémovosti dodávek. Pouze extenzivní formy, jako je zvyšování cen nebo získávání stále nových, často zbytečných (Sibněf, Mosenergo atd.) aktiv neřeší základní problémy – především snižování objemů těžných surovin a zaostávání v pestros-

ti jejich nabídky (například kapalný plyn).

Vliv surovinových firem, v našem případě tedy Gazpromu, je přímo zmíněn v již zmiňované Energetické politice. Stát podle ní hodlá diplomaticky podporovat zahraniční aktivity svých firem v energetické oblasti. Souvisí to kromě jiného s ekonomizací ruské zahraniční politiky po nástupu prezidenta Putina.¹²⁾ Nicméně, v poslední době se zdá, že je ruská politika spíše ve vleku těchto firem, a je otázkou, zda jejich lobbistické zájmy nevíteží nad potřebami Ruska.

Karel Svoboda (1979) je interním doktorem Ruských a východoevropských studií FSV UK.

swoboda@iol.cz

¹⁾ Termín používá například A. Illarionov, Lilija Ševcova nazývá režim „byrokratickým kapitalismem“. Celkově se ale autoři předhánějí ve vytvoření co nejoriginálnějšího názvu. Ševcova, L. Otakat, ili kak Vladimir Putin načínajet vtoroje prezidentstvo. Leden 2005. Vypusk 1. Tom 7. 11. ledna 2006. www.carnegie.ru/ru/pubs/briefings/briefing-2005-01-www.pdf.

²⁾ Údaj 12 % je velmi přibližný, neboť zahraniční subjekty vlastní další podíly prostřednictvím jimi založených ruských firem.

³⁾ V originále Jedinaja sistema gazosnabženija (ESN).

⁴⁾ Celý dokument je možno najít na stránkách ruské vlády www.government.gov.ru.

⁵⁾ Milov, V., Selivachin, I.: Problémy energetičeskoj politiky. Carnegie WP, no. 4. 2005. 11. ledna 2006. str. 13. www.carnegie.ru/ru/pubs/wp-04-2005-www.pdf.

⁶⁾ Za profilovou považuje vedení společnosti oblast energetiky. Jde tedy o poněkud široké chápání. Při užším pojetí by mezi neprofilové patřily všechny aktivity, které nejsou spojené s těžbou a případným zpracováním plynu.

⁷⁾ Údaj pochází z ratingu časopisu Expert č. 36 ze dne 26. září 2005 a jedná se o pořadí podle velikosti aktiv.

⁸⁾ Dodávky se uskutečňují prostřednictvím firmy Gazexport, která je sto procentní dceřinou organizací Gazpromu.

⁹⁾ Ruský plyn za 230 dolarů se bude mísit s plynem ze Střední Asie (Rusko jej kupuje za 65 USD/1000m³), čímž se na hranicích dostane cena na 95 dolarů. Cena za tranzit vyrostla na 1,6 dolaru 1000 m³/100 km. V předchozím roce činila tato cena 50 dolarů za 1000 m³ a 1,09 1000 m³/100 km. Nicméně, celkově je dohoda poměrně nejasná a vzbuzuje mnoho otázek.

¹⁰⁾ Gazprom a Beltransgaz podepsaly smlouvu o dodávkách a transportu plynu v roce 2006. www.gazexport.ru/default.asp?pkkey1=0000200017&id=108683&print 5. 1. 2006.

¹¹⁾ Z tohoto pohledu se jako velmi zajímavá jeví informace o velkém navyšování skladovacích kapacit pro tzv. tekutý plyn ve Velké Británii. Tím by byl celý projekt notně znehodnocen. Milov, V., Selivachin, I.: Problémy energetičeskoj politiky. Carnegie WP, no. 4. 2005. www.carnegie.ru/ru/pubs/wp-04-2005-www.pdf. Str. 21.

¹²⁾ Sakwa, R.: Russian politics and Society. 3rd edition. London, 2002, str. 356.

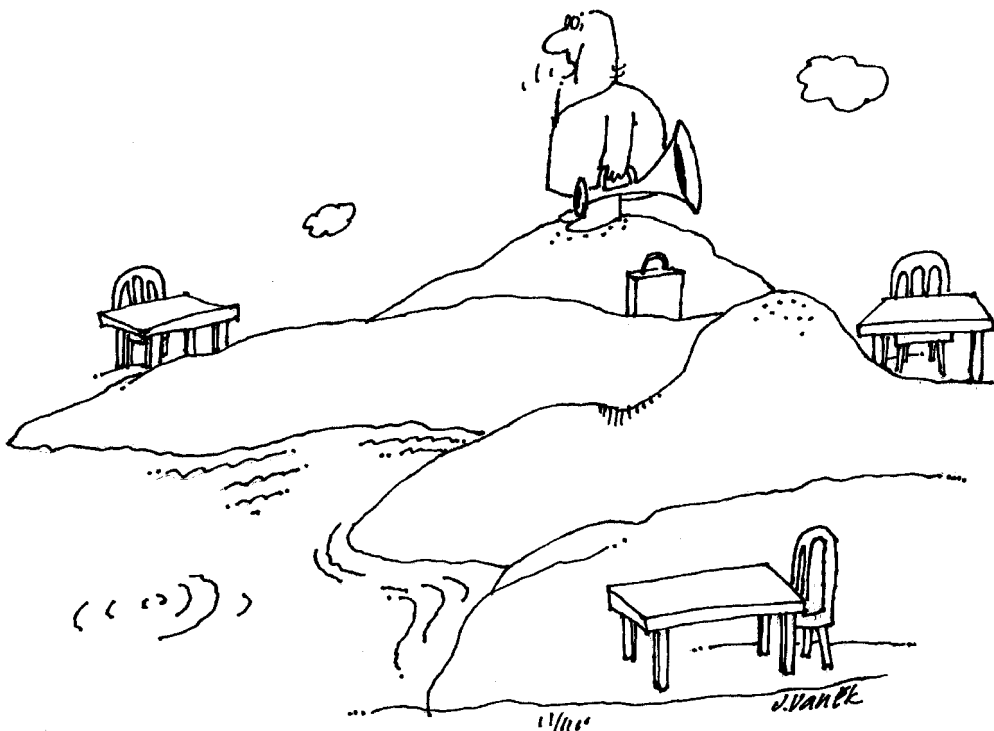
Rusko: Moskva, nebo regiony?

LIBOR DVOŘÁK

Šestina světa – tak o sobě kdysi, přinejmenším po téměř celé minulé století, hovořilo Rusko ústy obzvlášť vlastenecky naladěných historiků i politiků jak carské, tak sovětské epochy. Platilo to až do pádu Sovětského svazu, k němuž perestrojkový SSSR šel tiše a pak stále nápadněji už od příchodu Michaila Gorbačova k moci. Dílo zkázy na ruském a sovětském impériu dokonala 8. prosince 1991 v Bělověžském pralese tehdejší ruský prezident Boris Jelcin ve spolupráci s ukrajinským prezidentem Leonidem Kravčukem a běloruským kolegou Stanislavem Šuškevičem. Ruská říše se tím sice scvrkla z 22 milionů km² na 17 milionů km², ale problémy se správou země, prostírající se přes jedenáct časových pásem, zůstaly.

Ponechme stranou dějiny samoděržavného carského impéria s jeho guberniemi, jejichž reálný způsob spravování popsal ve svém Revizorovi s geniálním sarkasmem sobě vlastním N. V. Gogol, a všimějme si toho, jak si se správou země poradili bolševici. Ti bývalý guberniální systém v podstatě převzali. Ve 30. až 50. letech měla celá země zřejmě nejcentralizovanější výkonnou moc v dějinách. Tu však nezajišťovala dokonale

(alespoň z formálního hlediska) vybudovaná administrativní a správní síť, ale atmosféra strachu, která se zrodila hned po revoluci, mimořádně zbytněla v období kolektivizace (1929–33), poprvé vrcholila tragickým rokem 1937 a dál se upevnila během Velké vlastenecké války. Garantem vynucené jednoty země ovšem nebyla síť státních či stranických institucí, ale všemocná Čeka a její následné odvozeniny.

Po Stalinově smrti, a zejména po XX. sjezdu KSSS centralizovaná moc státněstranického teroru sice nekončí, ale značně se oslabuje, a to bez ohledu na chtění či nechtění vrcholných i nižších článků administrativní struktury. Řada pozorovatelů je toho názoru, že posledním upřímně věřícím komunistou na vrcholku mocenské pyramidy byl N. S. Chruščov. Brežněvova garnitura, která jeho tým vystřídala, už myslela v lepším případě na imperiální postavení Sovětského svazu v bipolárním světě, v horším pak už jen na vlastní hmotný prospěch. Mimochodem – dnes už je nesporné, že život říše, drolicí se podobně jako jiná impéria světových dějin vlastní vahou, o deset až patnáct let prodloužily ropné krize z let 1973 a 1979. Ty přinesly sovětské ekonomice celkem 150 miliard petrodolarů navíc, a staly se tak jakýmsi poměrně účinnými ekonomickými berličkami.

Gorbačovovo nechtěné „dílo zkázy“

Žádné berle však nevydrží věčně a trojí smrt zasloužilých partajnických starců v rozpětí tří let nakonec vynesla do čela největšího státu světa mladého, původně regionálního politika z jihoruského Stavropolu Michaila Gorbačova. Téměř patnáct let od skončení jeho epochy se vedou rozhořčené spory o to, zda demontáž říše byla jeho cílem či jen zpočátku pobočným, s přibývajícím lety však stále jasnějším výsledkem jeho snah o polidštění socialismu. Přestože na solidní argumentaci není na tak malé ploše dost místa, autor těchto řádek je přesvědčen, že Gorbačov neměl v úmyslu ani pád a rozpad Sovětského svazu, ani znovuvybudování kapitalismu s tvářmi zatím dosti zvířecí. Jeho politická zkušenost z let 1985–1991 každopádně dokázala, že jakmile v přísně centralizovaném státě, v němž je nejspolehlivější, ba jedinou zárukou celistvosti atmosféra strachu, vytrvale pěstovaná všemocnou tajnou policií, tato praxe náhle skončí, je už prostá existence takového státu okamžitě ohrožena.

To dokázal již zmiňovaný rok 1991. Srpnový puč definitivně podrazil váhavému, kolísavému a vnitřně rozpolčenému Gorbačovovi nohy i přesto, že trval pouhé tři dny a že byl od samého počátku neúspěšný. Takzvaná svazová smlouva, která měla být už zanedlouho podepsána a kterou v okamžiku rozpadu říše na sklonku tohoto roku podporovalo 76 procent sovětského obyvatelstva, tedy prakticky všichni Rusové a také desítky neruských národů, žijících v teh-

dejší svazové Ruské federaci i jinde, se nikdy nenaplnila. Není divu – Gorbačovův SSSR neměl dostatek času ani vůle, aby se všech reziduí všudypřítomné totality a z ní vyplývajících metod vládnutí zbavil. Příslušníci nově se rodících (spíše však staronových) elit Gorbačovovo nechtěné dílo zkázy poměrně snadno dokonali.

Chaos a zmatek Jelcinova vládnutí

Jelcinovo budování nového státu (1991–2000) je srovnatelné například s obdobím tzv. „smuty“ neboli chaosu a zmatku v Rusku z počátku 17. století. Borisi Nikolajevičovi se podařilo vlastně jen jediné – dosáhl vítězství v boji o základní charakter státu tím, že v prezidentských volbách roku 1996 nepustil zpátky k moci komunisty. Vše ostatní je předmětem diskuse, která zcela nevyhnutelně propukne, až první ruský prezident tento svět opustí.

Pokud jde o Jelcinovy státoprávní představy související s regiony, asi bychom měli připomenout jeho slavnou větu „*Vemte si tolik moci, kolik jí dokážete unést*“. Tuto poněkud blouznivou tezi navíc doplnil i důležitým praktickým krokem: Byl to on, kdo umožnil volitelnost šéfů všech 89 subjektů Ruské federace. Tito šéfové byli původně jmenováni právě prezidentem – a podle toho taky vypadala horní sněmovna ruského parlamentu, Rada federace, která byla jen poslušným nástrojem hlavy státu. Po zmíněné reformě však volení zástupci regionů najednou v rukou třímali mnohem reálnější mandát. Mnozí regionální politici, například tatarský prezident Šajmijev, nástupce samotného Jelcina ve Sverdlovské oblasti gubernátor Eduard Rossel či legendární generál Alexandr Lebed, který se po odchodu z nejvyšších pater ruské státní moci stal gubernátorem Krasnojarského kraje, každý po svém předvedli, co dokážou. Kupříkladu Mintimer Šajmijev své zemi za Jelcina přinesl skutečnou autonomii, blížící se státní suverenitě, nu a generál Lebed zase pohrozil, že svůj Krasnojarský kraj změní v samostatnou republiku, sahající od Severního ledového oceánu až po jižní hranici Ruska a federaci tak rozptlí na dvě části...

Putinův cíl: podrobit regiony vůli Kremlu

Takovéto dědictví dostal do vínku bývalý vysoký důstojník KGB Vladimir Putin. Ten velmi rychle pochopil, že podobný vývoj by mohl být smrtonosný, a tak právě popsanou situaci velmi rychle od základu změnil, a to metodami, jež se od

dlouholetého příslušníka státní policie daly očekávat:

Krátce po nástupu k moci na počátku roku 2000 vytvořil sedm supergubernií, jejichž hranice se kryly s obrysy již existujících vojenských okruhů, a do jejich čela dosadil své tzv. politické představitele, rekrutující se z řad Putinových nejméně nejvěrnějších. Ještě podstatnějším krokem však bylo loňské faktické zrušení volitelnosti gubernátorů. Ti jsou sice dál formálně voleni a posléze schvalováni dolní komorou parlamentu – Státní dumou. Kandidáta na tuto funkci však navrhuje prezident, a kdyby tento člověk novým, zglajchšaltovaným volebním procesem ani na třetí pokus neprošel úspěšně, prezident má právo Dumu rozpustit. Dosavadní praxe ukazuje, že podobná varianta je jen hypotetická...

Snaha současného ruského prezidenta je tedy jasná: státní moc znovu a v co nejvyšší míře centralizovat a regionální vládců podrobit vůli Kremlu. Kromě mnoha klasických důvodů, jež ho k tomu vedou, je tu i jeden navíc – demografický. Rusů v uchradlé říši neustále ubývá, což je jev historický. Zatímco v roce 1719 jich bylo asi 71 procento, o necelých 200 let později to bylo už jen 45 procent – tehdy především kvůli stále dalším a dalším zabíraným územím a jejich neruskému obyvatelstvu. Ačkoli tento fenomén po rozpadu SSSR zmizel, proces se začíná opakovat. Rusové, pro něž skončily časy sovětského nevolnictví, dnes jako národ vymírají, a navíc začínají vyklízet území strategicky důležitá, například Dálný východ. Ostatně celá Sibiř od Uralu po Tichý oceán měla i v nejlepších sovětských dobách jen 25 milionů obyvatel. Vladimir Putin je zřejmě přesvědčen, že neblahý demografický vývoj lze (že by se všim všudy?) nejsnáze ovlivnit administrativně.

Tuto víru s ním nepochybně sdílí i řada obyvatel jednotlivých tzv. subjektů federace, kteří velice často naráželi na zvůli regionálního panstva, řídicího se starou osvědčenou moudrostí „*Bůh je vysoko, Moskva daleko*“. Pokud jde o filosofii vládnutí v regionech, snaží se tedy Kreml počínat si stejně jako v ekonomice a soustředit veškeré otěže v jedné ruce. Je dosti pravděpodobné, že po letech jelcinského chaosu bude tato strategie zpočátku efektivní. Otázkou je, na jak dlouho.

Libor Dvořák (1948); je redaktorem Českého rozhlasu 6.

ldvorakm@cro.cz

Způsoby a způsobovost, typologie, modely, paradigmaty a stereotypy českého vnímání ruské politiky mají nejen svou velkou tradici, ale znovu a znovu nás překvapují svým novým použitím, nebo aktuálně účelovým zneužitím, a opakujícím se zájmem, někdy až módním, o jejich starší i novější podobu. Nemusíme chodit daleko do historie, abychom si ověřili, že typy vnímání ruské politiky v českých zemích a Čechy usedlími v Čechách, na Moravě a ve Slezsku mají nejméně dvoustoletou tradici, ať již jde o ty, které jsou chápány pozitivně, nebo se stejně emocionálně definovaným rozhořčením. Navíc lze tvrdit, že nezanikají, ale existují paralelně vedle sebe, mění se jen pomalu a za relativně stálého zájmu politické veřejnosti i studentů ruských politických témat.

Tím stálým zájmem myslíme i neochotu hledat nové pohledy na ruskou politiku, když recyklace těch starších je naopak až mimořádně četná a tvoří, a asi i bude tvořit, nekonečný řetězec výroků, zaujímání stanovisek, zapsaných i tradovaných pozorování a konečně i více nebo méně důkladných studií ruské politické a kulturní reality. Dáváme zde do souvislosti politické a kulturní právě proto, že k charakteristickým rysům českého vnímání ruské politiky a jejích interpretací patří různé příklady, metafory a eufemismy, ale také politická hesla a výroky, jejichž inspirace lze nacházet v umění, náboženství i obecné kultuře, kulturnosti. Jsou připisovány nejen Rusům, ale přenášíme je často i na jiné národnosti, národy a etnické skupiny obývající Rusko, stejně jako později Sovětský svaz nebo dnešní Ruskou federaci.¹⁾

Ať již se zabýváme jakoukoli událostí ruské politiky, třeba ukryté v minulosti, vždy se nakonec ukáže, že nejběžnějšími typy jejího vnímání jsou modely kulturní a národní, až nacionalistické, letopisné (bájeslovné) a historické, politicky velmocenské a politicky ideologické.

Model letopisný a historický vychází ze starších i moderních legend o ruské malosti i velikosti. Připomeňme si u nás krásně přeložený příběh o konci slavných ruských bohatýrů, kteří na boj vyzvali *vojské nezemské*, a když jejich ruce umdlely, padl jim do srdcí strach, utkali k hoře a před ní zkameněli. ...A od těch

Mody a módy českého vnímání ruské politiky

ZDENĚK
ZBOŘIL

dob nebylo na Rusi hrdin více, se četlo se zájmem na podzim roku 1968.

Podobně *Obrazy z dějin Říše ruské* Nikolaje M. Karamzina, posledního ruského letopisce a prvního historika, jehož obdiv k Velké francouzské revoluci se změnil v deziluzi a přesvědčení, že Rusko má schopnost pokoušet se vytvářet neexistující, utopická společenství ...jako vzdálenou perspektivu dějinného vývoje a protiklad reality.²⁾ Ačkoli odpovídali literárnímu vkusu 19. i 20. století, byť jejich české vydání postrádá monumentální část věnovanou krutosti (také jeden z modů vnímání ruské politiky) doby Ivana IV., Hrozného, opakují emocionálně zdůrazňovaná poselství heroismu i utrpení Ruska a jeho lidu.

Masaryk již byl opatrnější, když připomínal, že Karamzin ještě ve svých *Dopisech ruského cestovatele* byl obdivovatelem Robespiera, jehož smrt oplakával v *hlubokém smutku*. Ve svých *Dějínách ruského státu* již ale Karamzin oslavuje samoděržaví, moskevská Rus je mu výše než Rus Petra Velikého a ...*síla státu je v síle poslušnosti lidu*. Ale to mu nebrání, aby ještě v dopise carovi nenapsal, že ...*Pohrdám dnešními liberály a mluví pouze takovou svobodu, kterou mi nemůže žádný tyran odejmout.*³⁾

Masaryk jej přesto nazve prvním historikem ruské restaurace a vyzývá neúspěšně své současníky ke kritickému čtení ruských dějepisných textů.

Kdybychom analyzovali všechny české pokusy porozumět ruské politice v posledních dvou stoletích, našli bychom jen mírně se měnící názory na velikost i malost ruských dějin, a také tato dichotomie je typická i pro další modely vnímání ruské politické reality ve střední Evropě.

Model velmocenský má výraz nejen v převzatém politickém heslu o Moskvě jako třetímu Římu, nebo někdejší zvolání ruského emigranta Chudožilova, který ještě po desetiletí trvajícím emigraci tvrdil, že je vlastně jedno, zda je Rusko bílé, ne-

bo rudé, jen když je velké. Podobnou, jen zdánlivě naivní představu o ruské politice si můžeme přečíst v prvním dílu Jiráskova F. L. Věka, kde najdeme apoteózu pochodu ruských armád z potřetí rozděleného Polska přes Slezsko, Moravu, východní, střední a západní Čechy, a také přes tuto armádu vítající Prahu. Dnes asi málokdo, kromě historiků, vzpomíná na *dočasný pobyt* ruských vojsk na území Čech na konci roku 1799 a počátku roku 1800 (odcházela až v únoru), který vyvolal u některých *rusomanů* takové nadšení, že chtěli dokonce začít psát azbukou.

Pohled na Východ

Pro probouzející se nekritické i opatrnější české politiky 19. století byl pohled na Východ spojen s existencí jediného nezávislého slovanského státu, když i v této době byla ruská říše spíše multinárodní a multikulturní a jen samoděržavný centralismus jí dával vnější podobu ruského, rusky píšícího a rusky hovořícího státu. Ale přesto čeští politici nepozvali ruské reprezentanty v roce 1848 na všeslovanický sjezd do Prahy, protože je jejich iluzí zbavil Karel Havlíček, poučený svým pobytem v Rusku. A později se podobně poučila celá delegace vedená Františkem Palackým, která vyjela na politicky neúspěšnou pouť do Moskvy (v květnu 1867), při které se snad vůbec poprvé čeští politici setkali s jasným vyjádřením toho, co jsou to ruské národní zájmy a jak si Moskva představuje, že je jim třeba rozumět.⁴⁾ Možná, že si tehdy vzpomněli na Mar-

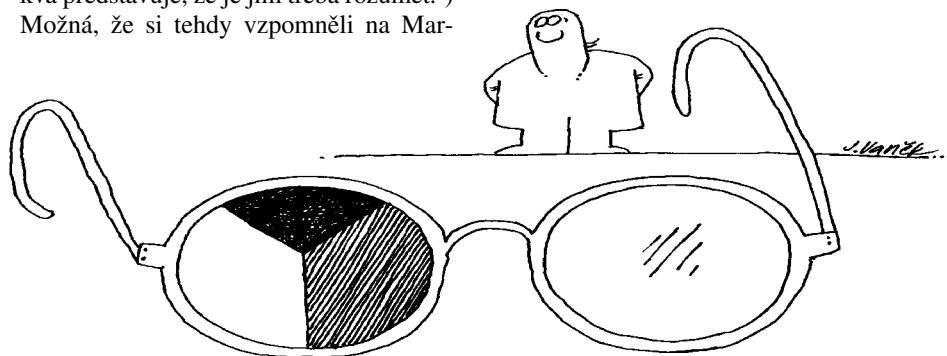
xovo, že panslavismus ...*ist ein grosse Schweinerei, oder die russische Knutte.*

Jestliže si někdy myslíme, že toto poučení vedlo k definitivní ztrátě iluzí, připomeňme si nejen politické představy o evropském uspořádání Karla Kramáře, úvahy o slovanství Edvarda Beneše, ale i nikoli politiky řízenou spontánní lidovou i občanskou posedlost velikostí Sovětského svazu a obdivu k Josefu V. Stalinovi, a to nejen v době, kdy vítězně skončil válku, dobyt podstatnou část Evropy a kdy se jeho neodhadnutelných kroků, stejně jako rozhodnutí pozdějších *Stalinových dědiců*, ve světě neobával snad jen Mao Ce-tung.

V současné době patří k těmto stereotypům geopolitické úvahy o ruském eurasijském, za kterým se skrývá stále nevyřešená obava, zda se velmocenské ambice, jakkoli dnes vojenskou teorií neodůvodněné, neskrývají za celým procesem ruské nebo sovětské transformace politických a ekonomických struktur.⁵⁾

Model kulturně-národní až nacionalistický je asi nejznámější, nejčastěji komentovaný i prožívaný a také nejméně přesně definovaný. Od úvah nad ruským pravoslavím a jeho zneužitelností v zájmu velmocenské politiky, od nekonečných diskusí o dědictví i poslání ruské literatury a dalších kulturních fenoménů, jakými jsou ruské divadlo, film, sport aj., až po kulturní dědictví revolučního pojetí výtvarného umění a architektury.⁶⁾ To dodnes fascinuje Evropu na výstavách ruské a sovětské avantgardy, která většinou žila a tvořila mimo hranice Ruska, a ty, kteří zůstali doma, buď potkal osud vyhnanců, nebo zmizelých v dobách represí hned několika ruských vládařů.

Sem patří i vnímání slovanské vzájemnosti, která má nejen svou etnicko-národní dimenzi v podobě nadčasového panslavismu, ale i povahu politickou, jak do svědčují nejen již vzpomenuté Kramářovy představy a jejich protipól v textech Rádlových, ale i třeba úvahy o *Moudrosti starých Čechů* Romana Jakobsona, sepsané

za druhé světové války ve Spojených státech na základě tehdejší válečné situací urychlené společenské objednávky.⁷⁾

Konečně aktivity současných panslavistů a jejich setkání sice můžeme považovat za pokus o instrumentální interpretaci panslavismu a jeho využití k aktuálním politickým aktivitám, nebo dokonce jako politický folklór, jak je prezentuje většina českého tisku, ale nicméně – podobně jako okrajově v Evropě šířené pangermánské mýty – i panslavismus je emocionální odpovědí nikoli na pangermanismus, ale na různé krizové momenty současných politických uspořádání.⁸⁾

Model politicko-ideologický se opět jen zdánlivě zavrhuje a dává do souvislosti se sovětským komunismem a existencí Sovětského svazu. Iluzím o politickém významu samoděržaví nepropadali jen komunisté, ale i autoři úvah o vzniku velkého slovanského impéria v předvečer první světové války a do velké míry i stoupenci politických změn, které Michail S. Gorbačov nazval perestrojkou.

Jednoznačně negativně vnímaný pojem totalita dokázal úspěšně připsat odpovědnost za perverzní typ vlády jen několika jednotlivcům, z nichž někteří sami zvětšili počet obětí politického režimu v Rusku a Sovětském svazu v třicátých, čtyřicátých a padesátých letech 20. století, a dokonce i v letech ještě pozdějších. Politicky mimořádně úspěšné Chruščovovo heslo o *odstraňování kultu osobnosti* umožnilo svalit odpovědnost na jednotlivce. V roce 1956, kdy bylo poprvé politicky zneužito a kdy byli odsouzeni zejména ti mrtví (Stalin, Ždanov, Berija – abychom připomněli ty nejpobornější), tím vyvinil tisíce osobně odpovědných, včetně sebe samého. Podobně jako v Sovětském svazu, také u nás nemělo vnímání sovětského komunismu jen jednoho viníka (Klementa Gottwalda nebo třeba Pavla Kohouta), ale bylo masovou záležitostí.

Ale i v tomto verbálně potvrzeném politickém aktu můžeme najít reflexe panslavismu a rusofilství, které nejsou dosud zapomenuty, zlidověly, tedy staly se v nejširším slova smyslu věcí politickou. Kdo by pochyboval, připomeňme mu jen působivou aktuálnost Gogolových Mrtvých duší nebo podvodného Revizora, o kterých bychom si bez velké dávky fantazie mohli myslet, že byly inspirovány naší současností.

Jak živý je tento politický model, se ukazuje nejen na přísném odmítání a neustálém zpochybňování ruského vlivu ve střední Evropě, který je jen virtuální (chtěnou) realitou naší doby, ale i nad jednodu-

chou kompenzační takového konání, kterou je šok z tažení českých sportovců na Východ. Dokonce i takové počínání idolu českého hokeje, jakým je jeho přestup na pravoslaví, což je asi nejvýznamnějším příspěvkem veřejně, a tedy i politicky známé osobnosti k paradigmatickému vidění česko-ruských vztahů, není fikcí, ale aktuální realitou.

Kdybychom chtěli tyto modely popisovat podrobněji, než nám dovoluje tato krátká studie, zjistili bychom také, že existuje rozsáhlý soubor klíčových slov, která někdy ztrácejí staré a nabývají nové významy, vstupují do nových kontextů a pojmenovávají věci, jež se zdají být dávno pojmenované. Vybereme-li z nich jen několik desítek v souvislosti s českým vnímáním Ruska frekventovaných, budeme muset asi začít slovy bolševici, komunismus, revoluce, ale i světová revoluce, mezinárodní komunismus, teror a diktatura, národnictví a západnictví, slavjanofilství a demokracie, a další a další slova, která překračují hranice existence různých politických režimů v Rusku a jejich českých reflexí.

Také apologetika nebo kritika ruské státní moci mají své neměnné teze. Masaryk v již vzpomenuté práci Rusko a Evropa píše, že konstantou ruské politiky je názor, že *Car je nejvyšší a nejsvětější autoritou, co činí, je dobré a zákonné, jeho činy nesmějí být posuzovány podle následků – kdo toho nemůže pochopit, je snad rádný člověk, ale není křesťan, není pravý Rus.*⁹⁾ S jen nepatrnými obměnami to platí o všech nástupcích carů, ať již byli komisaři, tajemníky, generály nebo prezidenty.

Nesplněná česká očekávání

V podstatě všechna tato stručně shrnutá témata jsou téměř notoricky známá, snadno zapamatovatelná, ale také stále svěží. Téměř každá cesta českého politika do Ruska má stejný průběh jako Palackého pouť a jejím výsledkem jsou nesplněná očekávání. Po informacích toužící veřejnost se pak dovídá, a na míře cynismu nezáleží, nikoli o skutečných událostech nebo tendencích ruské politiky, ale jen o představách, které česká veřejnost a česká politika o *ruských věcech* mají. Říci něco špatného o Sovětském svazu, kdy byl *zemí milovanou* nebo *kde zítra znamenalo již včera*, se rovnalo vlastizradě, konstatovat dnes, že v Rusku je něco zajímavého, nebo dokonce velmi podobného jako u nás, nepatří k slušnému vychování.

A tak jsou ruští teroristé, defraudanti, ekonomicko-političtí manipulátoři nebo i zločinci představováni jako ti, kteří se

protiví neidentifikované zlovolné moci. Pokud by vše zůstalo jen na úrovni anekdot, politických fejetonů nebo populárně-naučného psaní, bylo by to snad ještě snesitelné. Mlha slov a vzpomínek, do níž je zkoumání Ruska u nás zahaleno, je docela příjemná, protože je jednak neproniknutelná, jednak nám dovoluje díky naší ignoranci snadno se mýlit a pro tyto omyly snadno nacházet omluvu. Ale stačí jeden konflikt okolo plynovodu a populární časopis přinese titulky *Místo tanků – plyn!*

Nejde jen o poplašnou zprávu, ale i o to, že se jeho autor přiznává k svým až archetypálním obavám (nebo obdivu?) k zvráceně vnímanému fenoménu Ruska. Bójíme se Rusů nebo komunistů? A když komunistů, tak kterých? Těch s rudou hvězdou na čele a se srpem a kladivem na odznamech, nebo těch, kteří se přihlásili k dvouhlavé carské orlici, hledící na Východ stejně upřeně jako na Západ? Kteří uskutečňují lety tam někam, kam nevidíme, což mohou být vesmírné prostory, stejně jako trezory renomovaných světových bankovních institucí?

Při vší lehkosti, se kterou o Rusku a jeho vnímání Ruskem neopatrovanými Čechy píšeme, musíme konstatovat, že bychom se už neměli bát jen následků a důsledků ruské politiky, ale zejména toho, co o Rusku stále ještě nevíme.

Zdeněk Zbořil (1938); politolog, historik, indonesista, přednáší na ARC Vysoké škole politických a společenských věd v Kolíně.

zboril@iir.cz

¹⁾ Viz popularitu opakovaně vydávaných *Obrazů z dějin ruské vzdělanosti* P. N. Miljukova, Praha: Nakladem Jana Laichtra 1903, 4. upravené vydání.

²⁾ Viz studii Vladimíra Svatoně *Poslední letopisec Ruska*, in Karamzin, Nikolaj N.: *Obrazy z dějin Říše ruské*, Praha: Odeon 1983, s. 23.

³⁾ Masaryk, T. G.: *Rusko a Evropa. Studie o duchovních prouděch v Rusku, I-II*, Praha: Nakladatelství Jana Laichtra 1933, s. dodatkem Jana Slavíka (1. vyd. 1913–1919, 2. upravené vyd. 1930–1933), cit. d. I, s. 105.

⁴⁾ Slavík, Jan: *František Palacký a Rusko*, in: *Zahraníční politika 1926*, s. 585–590.

⁵⁾ Voráček, Emil: *Eurasijství v ruském politickém myšlení. Osudy jednoho z porevolučních ideových směrů ruské meziválečné emigrace*, Praha: SET OUT 2004.

⁶⁾ Srov. např.: Špidlík, Tomáš: *Ruská idea – jiný pohled na člověka*, Velehrad 1996, Savický, Ivan: *Osudová setkání. Češi v Rusku a Rusové v Čechách 1914–1938*, Praha 1999, ale i Fischer, J. L.: *Třetí říše. Úvodem do současného politického stavu*, in: *Sociologická revue*, Brno, 1932.

⁷⁾ Jakobson, Roman: *Moudrost starých Čechů*, New York, 1943.

⁸⁾ Vlček, Radomír: *Ruský panslavismus – realita a fikce*, Praha, 2002.

⁹⁾ Masaryk, cit.d., s. 289.

Český vztah k Rusku

PETRUŠKA ŠUSTROVÁ

Je pozoruhodné, jak málo se česká média – samozřejmě kromě specializovaných – věnují zahraniční politice. Příčiny to může mít různé, ale věřme pro tuto chvíli jejich tvůrcům, že zahraniční témata českou veřejnost příliš nezajímají. Možná je to také tím, že zahraniční politika s výjimkou různých kampaní moc nezajímá ani české politiky: zastupitelů, kteří mají jasnou představu o české zahraniční politice, je jen o málo víc než přislovného šafránu. Drtivá většina českých politiků a médií se soustřeďuje na vnitřní problémy země. Ptát se poslanců a někdy i ministrů na problémy spojené s česko-ruskými vztahy je zajímavý pokus: buď jde o člověka, který se už k tomuto tématu nejednou vyjádřil (a je předem jasné, co odpoví), nebo můžeme narazit na hluboké sloje nevědomosti.

Pozoruhodný je ovšem i vztah české veřejnosti k Rusku. Skoro každý kolemjdoucí má nějaký názor na to, zda nám hrozí, či nehrozí nějaké nebezpečí z Německa. „Nebezpečí“ ze strany sudetských Němců je obecně pokládáno spíše za reálné, čehož politické strany hojně využívaly v předvolební kampani v roce 2002. Žádné podobné nebezpečí ze strany Ruska obecné povědomí nepocituje, ač dvacetiletou ruskou okupaci zažila větší část dospělé populace. Při běžném rozhovoru nena-razíme na strach z Ruska ani na potřebu obezřetnosti: převládá spíše otrávenost někdejšími poručníkováním a obavami, aby se podobným

hegemonem nestaly Spojené státy či Evropská unie, podle politických sympatií toho, s kým rozmlouváme. Okupace je dávná minulost, málem dávnější než válečná okupace německá.

O Rusku se toho tedy všeobecně ví dosti málo, ačkoli to je regionální velmoc, ať se nám to líbí, nebo ne. Jistě, pád komunismu a rozpad Sovětského svazu tuto velmoc značně oslabily, ale to přece neznamená, že takový stav bude trvat do skonání světa. Nejvyšší čeští politici mají k Rusku vztah spíše lhostejný, můžeme se od nich občas dozvědět, že Rusko je země jako každá jiná a že s ní máme mít standardní

vztahy, nejlépe obchodní. Jsou i čeští politici, kteří sní o vztazích nadstandardních, ale nezdá se, že by jejich vřelost v české zahraniční politice mohla převážit. Alespoň v dohledné době.

Mám na tuto otázku jiný názor – Rusko podle mne rozhodně není země jako každá jiná. A myslím si, že bychom se měli vztahem k Rusku důkladně zabývat. Nechci tím říci, že se to neděje: na úrovni ministerstva zahraničí, diplomacie a tajných služeb je jistě dostatek odborníků, kteří obecnou lhostejnost nesdílejí. Jen je není tolik slyšet.

Rusko je země nebezpečná, a to hned z několika důvodů. Nevzdalo se svých imperiálních ambicí, i když o nich nyní nahlas nemluví. I nadále preferuje a posiluje své tajné služby, jejichž činnost se v sovětském období zdaleka neomezovala na sbírání informací. Bují tam korupce a organizovaný zločin v míře podstatně vyšší než ve střední Evropě. Prezident Putin omezuje svobodu médií a vede válku v Čečensku. To všechno jsou jevy, kterým malá a nepřilíživě vzdálená země musí věnovat pozornost. Ale jak?

Česká republika zavedla v roce 2000 vízovou povinnost pro ruské návštěvníky (a také pro občany Ukrajiny a Běloruska). Podle tehdejšího ministra vnitra Stanislava Grosse i podle vyjádření vlády byla příčinou obava z volného pohybu příslušníků všelijakých mafií. Ruské a nejrůznější postsovětské mafie nepochybě existují, není to žádná chiméra. Přesto jsem přesvědčena, že řeči o mafích byla jen záminka a že skutečnou příčinou byla

snaha omezit příliv uprchlíků – každému soudnému člověku je přece jasné, že vízová povinnost nedopadne na mafiány, ale na uprchlíky a na obyčejné lidi, kteří cestují za prací. Můžeme samozřejmě spekulovat také o populistickém významu tohoto kroku: uprchlíci bývají všeobecně neoblíbení a česká společnost není výjimkou. Každopádně zavedení víz jistě není nejhodnější cesta, jak vylepšit vztahy s nějakou zemí.

Občas se tiskem mihnou otázky po pronikání ruských tajných služeb, ale jen zcela výjimečně informace o tom, že je část těchto služeb prorostlá organizovaným zločinem a podniká v mezinárodním měřítku. Předpokládám ovšem, že české tajné služby vědí o tomto fenoménu své a jednají podle toho.

Nedostatek demokracie v Rusku

Za nejdůležitější ovšem pokládám nedostatek, ba úbytek demokracie v Rusku a válku v Čečensku. To jsou jevy, ale než by česká zahraniční politika měla reagovat – není přece lhostejné, jakou podobu má velmoc, kterou máme bezmála za humny. Kdybychom ovšem srovnali počet informací, analýz a komentářů, které kriticky hodnotí skutečné nebo údajné nedemokratické kroky amerického prezidenta Bushe a ruského prezidenta Putina, museli bychom usoudit, že americká demokracie je daleko žalostnější než ruská. Opravdu?

Na druhé straně je pravda, že ruská politika má v České republice i rozhodné kritiky. Existují občanské organizace i jednotlivci, které na ruské problémy, a zejména na válku v Čečensku vytrvale upozorňují a dlouhodobě poskytují tamním obyvatelům pomoc.

Česká zahraniční politika si – dle mého velmi šťastně – zvolila za svou „parketu“ v mezinárodní aréně prosazovat dodržování lidských práv. V tomto směru může působit jednak samostatně, ale hlavně (a patrně účinněji) prostřednictvím Evropské unie. Každý důvtipnější pozorovatel si jistě všiml, že přinejmenším Německo a Francie zavírají před ruskými problémy oči (i když nová německá kancléřka se jeví značně prozíravější než její předchůdce). Nové státy, které mají s bývalým Sovětským svazem zkušenosti až příliš osobní, by se měly snažit tento postoj zvrátit. V tomto směru pokládám za nesmírně rozumnou spolupráci s polskou diplomacií. Poláci mají tradiční zájem na postsovětských státech ve svém sousedství, na Litvě, Ukrajině a Bělorusku, mají o nich rozsáhlé vědomosti a do-

cela dobře vědí, co chtějí. Připomeňme si, že bez polského úsilí by si nejspíš Evropa sotva všimla předloňských zpackaných ukrajinských voleb.

Tlačit na pozornost vůči těmto a dalším postsovětským zemím je důležité: Rusko si musí uvědomit, že o postsovětské republiky má zájem i Evropa a že jsou to svobodné státy, které mu nepatří. To přirozeně platí i o Moldavsku. Nejchudší země Evropy trpí už léta lhostejností evropských institucí, a přes separatistické Podněstří se uskutečňují obchody, jež přinášejí komplikace všem kromě těch, kdo je uzavírají. Bez ruské podpory a ruských ozbrojenců (nazývaných mírotvorci) by Podněstří těžko mohlo existovat.

Starost o ruskou demokracii a občanské svobody zdaleka není jen idealistické blouznění. Stav společnosti nepochybně ovlivňuje stav a chování státních institucí, a to neplatí jen uvnitř příslušného státu, nýbrž i navenek. Pro ilustraci bych připomněla vleklý problém ruského dluhu, který se Rusko smluvně zavázalo uhradit do roku 2003. Místo toho byl dluh prodán společnosti Falcon Capital. Informace, které o společnosti přinesla média, byly alarmující. Možná, že české úřady nedokážou zjistit to, co dokážou zjistit novináři. Pak je namísto uvažovat o jejich schopnostech. Při každém zpochybňovaném státním obchodě, natož pak tak velkém, se ovšem neodbytně nabízí podezření z korupce. Skutečně bych každému politikovi, který mluví o tom, že bychom měli mít s Ruskem standardní obchodní vztahy, vřele doporučila, aby si „kauzu“ ruského dluhu znovu prostudoval, neboť se v ní dokonale odráží míra oné „standardnosti“.

Nechci tím říci, že máme Rusko začít nenávidět a přestat se s ním bavit. Nejsme a nejspíš ani nebudeme žádný středoevropský tygr, a i kdybychom jím byli, nemohli bychom v žádném případě velmoc, jako je Rusko, přehlížet. Máme ale dělat, co je v našich silách, abychom velmoci pomohli stát se velmocí demokratickou. Tolik sebevědomí by česká zahraniční politika mít měla, pokud chce, aby jí ostatní brali vážně. A to znamená: podporovat skutečnou nezávislost postsovětských republik, upozorňovat na omezování svobod ruských občanů i hospodářských subjektů a protestovat proti všem projevům ruského imperialismu.

Petruška Šustrová (1947); je novinářkou v deníku Lidové noviny.

kot.begemot@seznam.cz

Od 1. května 2004 se Evropská unie skládá z 25 členských států, má více než 450 milionů obyvatel a (navzdory rozšíření) nadále zůstává největším ekonomickým blokem světa. Tyto skutečnosti nevyhnutelně ovlivnily její vztah k okolí, a to jak k bezprostředním sousedům, tak, byť ve výrazně menší míře, ke globálním partnerům, respektive konkurentům.

Zdá se být pravděpodobné, že toto rozšíření nebylo poslední. V tuto chvíli se jako bezprostředně realizovatelné jeví přistoupení Bulharska, Rumunska a Chorvatska, pravděpodobně kolem roku 2007, a (snad i) Turecka, pravděpodobně mezi lety 2013–2015. Události přelomu let 2004 a 2005 však postavily Unii před novou zásadní výzvu – možné přistoupení Ukrajiny. Již pouhý výčet zemí signalizuje, že před státy Unie stojí těžký úkol dalšího složitějšího vyjednávání.

Kruh přátel zvětšené Evropy

Seznam zemí, respektive oblastí, vůči kterým se Unie bude v následujících letech muset vymezovat a s nimiž je nezbytné udržovat vztahy, se však nemůže omezit pouze na možné kandidáty členství. Již před rozšířením 2004 přijala Evropská komise akční plán nazvaný „Širší Evropa – sousedství s našimi východními a jižními sousedy“, který je primárně zaměřen do oblasti jižního Středomoří (Maroko, Alžírsko, Tunisko, Libye, Egypt, Izrael, Libanon, Jordánsko, Sýrie), na evropské a kavkazské postsovětské republiky (Bělorusko, Moldavsko, Gruzie, Arménie, Ázerbájdžán) a Rusko. Mimo rámec tohoto akčního plánu je pak vedena agenda zemí západního Balkánu, kde je pro pět zemí (Albánie, Bosna a Hercegovina, Makedonie, Srbsko a Černá Hora) připraven tzv. Stabilizační a asociační proces v jihovýchodní Evropě.

Z hlediska Evropské unie se jedná o evidentní snahu vytvořit „kruh přátel“ kolem zvětšené Evropy. Hlavním deklarovaným politickým cílem je nedopustit, aby mezi členy EU a okolními státy vznikla nová dělicí linie, ostrý předěl mezi bohatstvím a chudobou. Konkrétně by Unie měla umožnit sousedům využít potenciálu sfér společné politiky – od dopravy po energetiku, životní prostředí, výzkum, kulturu a školství. Prostřednictvím participace na společných (primárně ekonomických) iniciativách by měl být realizovaný i hlavní politický cíl: sdílení

Evropská politika susedství

MICHAEL
ROMANCOV

takového společného souboru hodnot, který by z Unie a jejího bezprostředního okolí učinil stabilizovanou zónu míru a ekonomické prosperity. Sousedé by se nakonec mohli dočkat participace na čtyřech základních svobodách: pohybu osob, zboží, služeb a kapitálu, čímž by se tyto země de facto staly součástí vnitřního trhu a využívaly by vlastně všech výhod (a povinností) vyplývajících z členství v Unii s výjimkou účasti na institucích. Tato velmi ambiciózní představa se před dvěma lety stala oficiálně proklamovaným cílem tzv. *Evropské politiky susedství* (European Neighbourhood Policy – ENP).

Unie hledá konzistentní postoj vůči Rusku

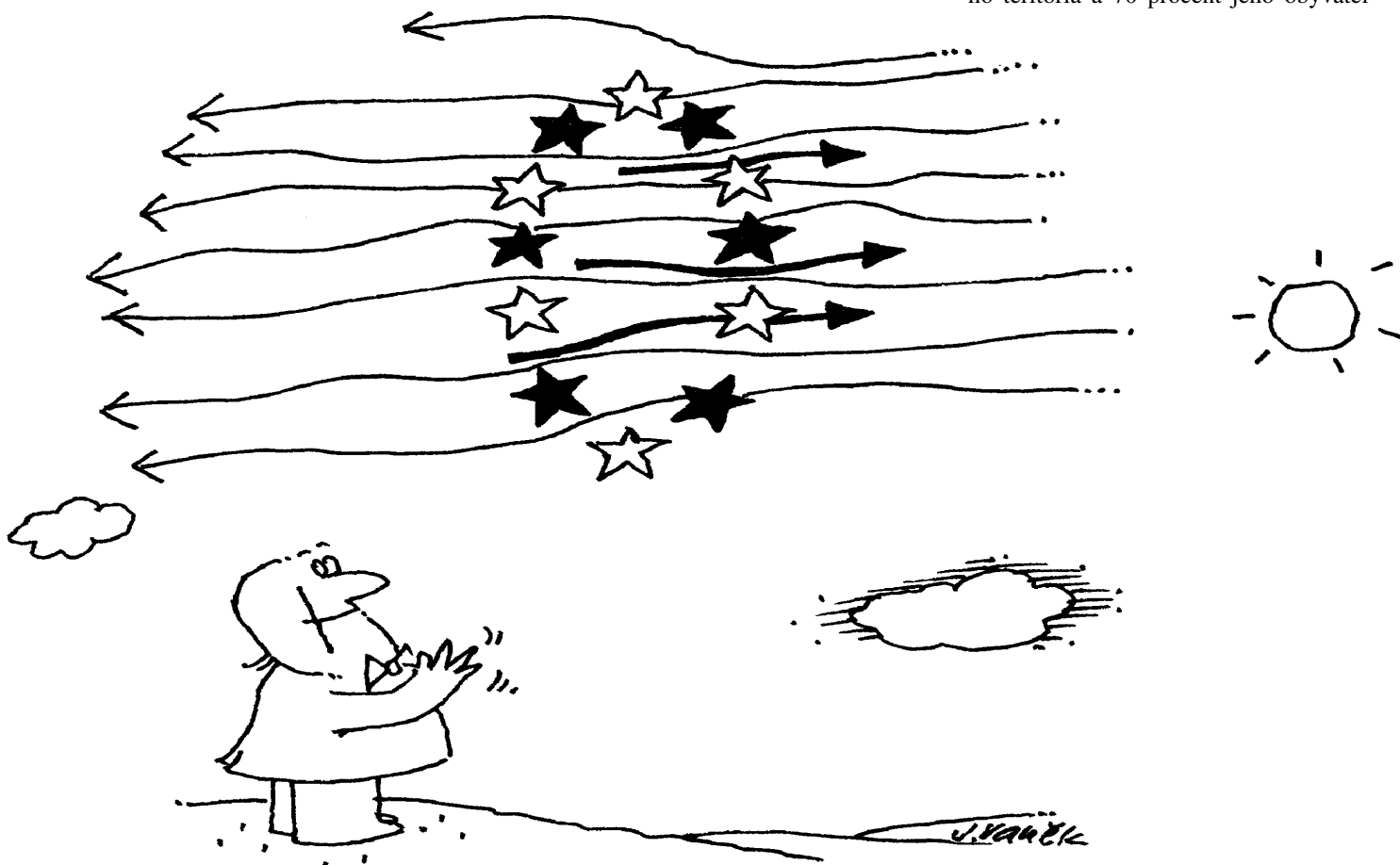
Největší překážkou takto nastavenému mechanismu vztahů s bezprostředním

okolím se zdá být Rusko, které pod vedením Vladimira Putina „nabralo dech“ a snaží se obnovit svou někdejší dominanci, alespoň nad „zbytkem“ starého kontinentu. Oficiální demokratická rétorika, určená primárně pro zahraničí, by neměla zakrýt stále se množící důkazy, že se Rusko rozhodně nevyvíjí směrem ke standardní demokracii. Neschopnost a neochota evropských politických elit dohodnout se na konzistentním postoji vůči Rusku umocňovaná jeho stoupajícím významem jakožto nejdůležitějšího „bezpečného“ dodavatele energetických surovin nejspíš povede k tomu, že ruská „specifika“ budou tolerována. Díky tomu by se Rusko v očích mnoha Evropanů, mocných i ne mocných, mohlo stát vítaným protipólem „slabých“ evropských demokracií, čímž by se, zcela v souladu

s jeho „nejlepší“ tradicí, opět stalo jedinečným.

Rozpad SSSR dodnes řada Rusů vnímá jako „akt geopolitické katastrofy“. Rusko sice i nadále zůstalo teritoriálně nejrozhlednější zemí světa, ale co se týče populace, kleslo až na šesté místo za Čínu, Indii, Spojené státy, Indonésii a Brazílii a tento propad bude pokračovat. Experti OSN odhadují, že kolem roku 2050 by počet obyvatel Ruska mohl z dnešních 154 milionů klesnout na 121 milionů, ruský Statistický úřad je ještě pesimističtější a počítá s pouhými 93 miliony osob. (HN: 1. 4. 2003, str. 5).¹⁾

Rozpadla se tři vnější, ochranná geopolitická pásma kolem Ruska. První, nejvzdálenější pásmo zahrnovalo rozvojové země pod sovětským vlivem v Africe, Asii a Kubu.²⁾ Druhé pásmo bylo tvořeno řadou socialistických zemí východní Evropy. A třetí, vnitřní pásmo, představovaly bývalé sovětské republiky (v jeho rámci leží enkláva Kalinigrad). Jako nejtěživější geopolitické změny jsou vnímány ztráta přístupu k moři, ztráta velkých (nezamrzajících) přístavů a obilnic, jakkoli byla sovětská produkce vždy ubohá. Evropské Rusko dnes tvoří pouhou čtvrtinu ruského teritoria a 70 procent jeho obyvatel-

stva. (Kulikov: 1998, 129) Mezi Ruskem a Západem se po roce 1991 objevila nová, dvojitá bezpečnostní zóna, tvořená bývalými socialistickými státy a novými nezávislými postsovětskými republikami. Přes tuto bariéru procházely pozemní komunikace, Rusko získalo nové sousedy a muselo s nimi navázat nové vztahy. Nakonec bezmocně přihlíželo tomu, jak byla většina z nich integrována do NATO, respektive Evropské unie. Polsko-ukrajinské hranici podél řeky Bug někteří začali říkat nové Rio Grande, jiní nová železná opona, hranice chudoby nebo Huntingtonova linie. Od státu zaměřeného ven, který se zabýval organizováním světa, se Rusko stalo (neschopným) státem topícím se ve vlastních problémech.

Surovinová soběstačnost jako základ nezávislosti státu?

Putin úspěšně přesvědčuje Rusy, že země je největší exportér energetických surovin na světě, a zároveň operuje tezí, že stupeň nezávislosti každého státu spočívá především v síle jeho ekonomiky a ta je podmíněna jeho schopností zabezpečit nezbytné (surovinové a energetické) vstupy. V tom je mu jistě třeba dát za pravdu, ale zároveň „zapomíná“ sdělovat důležitou podmínku. Aby Rusko mohlo i nadále plout na vlně (relativní) ekonomické prosperity, nesmí v první řadě přijít o své zákazníky. Nezdá se, že by je dokázalo odradit svou vnitřní politikou (Čečensko), ale mohlo by je ztratit v okamžiku, kdy by nebylo schopno plnit své závazky. K tomu je třeba investovat nejméně 600–810 miliard dolarů do infrastruktury, na což nemá vlastní kapitálové zdroje. Navzdory prokazatelnému hospodářskému růstu Rusko je a ještě dlouhou dobu zůstane (relativně) chudou zemí. Jediní dostatečně movití a zároveň spolehliví investoři jsou přítomni na Západě. Rusko si musí uvědomit, stejně jako předtím arabští producenti, že vztah dodavatele a odběratele energetických surovin má nejlepší vyhlídky tehdy, když funguje jako vztah symbiotický.

Z pozice Unie jako celku je nanejvýš pozitivní, že vedení firmy Transněftě sdělilo, že i nadále je pro Rusko prioritním trhem západní Evropa, jejíž trh je ostatně z hlediska ruské naftařské strategie nejvýhodnější. Surovina se dodává na nejkratší vzdálenost a prodává se solventnímu zákazníkovi za nejvýhodnější cenu.³⁾ Ruská ropa je na evropský trh téměř výhradně dopravována sítí ropovodů vedoucí přes střední Evropu. Pro nejbližší léta se však chystá podstatná změna. Rusko

má zájem, aby se co možná nejrychleji zvýšil počet ruských tankerů a kapacita ruských přístavů tak, aby se na ruských tankerech přepravovalo cca 40 procent veškeré produkce (v roce 2003 to bylo cca 16 procent). Ropa by pak začala být dopravovaná tankery přes Černé moře do Středomoří a přes arktické vody do Rotterdamu. Na celém plánu je nejzajímavější, že z těchto exportních plánů prakticky vymizelo Pobaltí, kde sice existuje vybudovaná infrastruktura, ale tyto země se vstupem do EU a NATO staly „nepřátelskými“ (www.therussiajournal.ru, 26. 2. 2004).

Michael Romancov (1969); je vedoucím oddělení evropských studií na Katedře sociologie a politologie Západočeské univerzity v Plzni.

romancov@kap.zcu.cz

Literatura:

Baar, Vladimír (2002): *Národy na prahu 21. století*. Tilia, Ostrava.

Foucher, Michel (2002): *Evropská republika. Historicko-geografický pohled*. Barrister&Principal, Brno.

Kulikov, Alexandr. (1998): *Ruská politika ve sféře národní bezpečnosti*. In: *Vojenské rozhledy* č. 3/ 1998. Generální štáb Armády České republiky, str. 128–134.

Litera, B., Hirman, K., Vykoukal, J., Wanner, J. (2003): *Ruské produktovody a střední Evropa*. Eurolex Bohemia, Praha.

Deník Hospodářské noviny
Deník Mladá fronta Dnes

Elektronické zdroje:

www.therussiajournal.ru

¹⁾ Jedinou částí ruské populace (ruské ve smyslu žijící na území Ruské federace), která zaznamenává nárůst, jsou ruští muslimové. Díky tomu, že v některých případech je jejich populace soustředěna do „státních“ útvarů (např. Tatarstán, Baškortostán), tento faktor na vnitropolitické scéně rezonuje s daleko větší intenzitou. (Baar: 2002, 112–120).

²⁾ V roce 2001 Rusko vyklidilo své poslední základny v dalekém zahraničí, kdy zlikvidovalo své radioelektronické zařízení v Lourdes na Kubě a námořní základnu Cam Ranh ve Vietnamu, a to navzdory tomu, že původní smlouvy umožňovaly jejich využívání až do roku 2004 (MF Dnes: 18. 10. 2001, str. 19).

³⁾ Rostoucí podíl obchodu s EU si vynutil i restrukturalizaci devizových rezerv ruské centrální banky. V říjnu 2003 Rusko oznámilo, že hodlá snížit své dolarové rezervy a zvýšit rezervy držené v eurech. Vedle větší důležitosti Evropy pro ruskou ekonomiku byl rovněž vzat v potaz trvajících pokles americké měny na světových trzích. Podle posledních údajů držela ruská centrální banka doposud 70 % zahraničních devizových rezerv v dolarech a 25 % v eurech (za uplynulý rok přítom dolar vůči euru ztratil 17 % své hodnoty). (HN: 22. 10. 2003, str. 1).

V průběhu listopadu loňského roku došlo na izraelské politické scéně k „velkému třesku“, jak bývá místními analytiky nazýváno několik zásadních událostí, které se odehrály v rychlém sledu a které vyústily ve vypsání předčasných parlamentních voleb. Jejich očekávaný pozitivní vliv na obnovení mírového procesu a dosažení trvalého uspořádání izraelsko-palestinského konfliktu zůstává ovšem nanejvýš diskutabilní. Zejména pak s ohledem na mozkovou mrtvici, kterou prodělal začátkem ledna premiér Ariel Šaron a která jej pravděpodobně natrvalo vyřadila z politiky.

Vše odstartovalo zvolení Amira Perece, předsedy izraelské odborové federace *Histadrut* (v zahraničí nepříliš známé, o to však kontroverznější postavy na domácí scéně), novým předsedou *Strany práce*. Ten porazil těsně dosavadního šéfa strany a veterána izraelské politiky Šimona Perese. Prvním krokem, jež Perec prosadil, bylo její vystoupení z vlády velké koalice pod vedením Ariela Šarona, do níž Strana práce vstoupila v lednu, aby zajistila hladký průběh vyklizení židovských osad v pásmu Gazy. Po jeho dokončení se však stala účast ve vládě pravicového *Likudu*, v níž Strana práce „tahala evidentně za kratší konec“, spíše přítěží a riskovala, že se zdiskredituje před vlastními, tradičně spíše liberálně laděnými voliči.

Perec se Šaronem se bez problémů dohodl na vypsání předčasných parlamentních voleb (od roku 1996 již pátých v řadě) na březen 2006, osm měsíců před původně plánovaným termínem. O několik dní později oznámil Ariel Šaron odchod z pravicového bloku *Likud*, který pomáhal před třiceti lety zakládat, a založen vlastní nové středové strany *Kadima* („Vpřed“). Hlavním Šaronovým motivem se staly neustávající útoky a podkopávání jeho politiky ze strany tzv. „rebelů“, pravicového křídla ve straně, jež od počátku nesouhlasilo s jeho plánem na vyklizení osad v Gaze a nyní zcela reálně hrozilo sesazením Šarona v nastávajících primárkách a jeho nahrazením vlastním kandidátem. O další překvapení se postaral Šimon Peres, který neunesl porážku ve vlastní straně (volby označil dokonce za zfalšované) a o několik dní později na tiskové konferenci veřejně podpořil Ariela Šarona jako kandi-

Nová kapitola blízkovýchodního konfliktu

MARTIN KUBEČEK

dáta na předsedu vlády a oznámil svůj odchod ze Strany práce, v níž strávil čtyřicet šest let.

Deklarovaný program premiérový nové strany pro následující volby by se dal v oblasti izraelsko-palestinského konfliktu shrnout do následujících bodů: obnovení politických jednání s palestinskou autonomní správou (*Palestinian Authority*, PA), vytvoření palestinského státu v pásmu Gazy a na většině Západního břehu Jordánu, dokončení výstavby bezpečnostní bariéry budované na palestinských územích a ponechání celého Jeruzaléma pod suverenitou Izraele.

Proč ale přišel Ariel Šaron s podobným programem teprve na konci loňského roku, když stál v čele izraelských koaličních vlád nepřetržitě od února 2001? Od prezentace tzv. „cestovní mapy“ (*road-map*), mezinárodního plánu na ukončení blízkovýchodního konfliktu a vytvoření palestinského státu, akceptovaného Izraelem i Palestinci, dnes uběhly více než tři roky, od úmrtí Jásira Arafata (považovaného za hlavní překážku mírových jednání) a následného zvolení Mahmuda Abbáse předsedou palestinské autonomie rok. Nemluvě pak o tom, že leden 2006 byl podle „cestovní mapy“ stanoven jako předpokládaný termín vytvoření nezávislého palestinského státu. Izraelsko-palestinské vztahy se v současné době nacházejí v rovině politických jednání na bodu mrazu, a to i přesto, že se bezpečnostní situace v oblasti během uplynulého roku radikálně zlepšila.

Šaronova proměna

Ariel Šaron prošel během prvních tří let ve funkci předsedy vlády, stejně tak jako „pragmatické křídlo“ jeho strany, zásadní proměnou pohledu na budoucnost izraelsko-palestinských vztahů a okupační politiky jako takové. Nejprve se pokusil tzv. „druhou *intifádu*“, palestinské povstání, jež vypuklo v létě 2000 a bylo doprovázeno bezprecedentní eskalací ná-

sílí v Izraeli i na okupovaných územích, potlačit vojenskou cestou. Po neúspěchu silového řešení dospěl Šaron k názoru, že budoucí soužití mezi Izraelem a Palestinci je nadále možné jedině na bázi fyzické separace obou národů a že vytvoření samostatného palestinského státu (s omezenou suverenitou) je v zájmu samotného Izraele.

Hlavním impulsem, který vedl část izraelské pravice v čele s Šaronem k opuštění ideje „Velkého Izraele“ a trvalého začlenění okupovaných území do Státu Izrael, se ovšem staly teprve prognózy demografického vývoje v regionu, zveřejněné na podzim roku 2003. Podle nich se počet Arabů a Židů při nastoupeném trendu populačního růstu v oblasti dnes kontrované Izraelem do roku 2010 vyrovná, a do roku 2050 dokonce otočí v poměru dvě ku jedné ve prospěch arabské většiny. Takový vývoj je neudržitelný nejen kvůli předpokládanému sílícímu odporu mezinárodního společenství, nýbrž i s ohledem na zachování židovského charakteru Izraele.

Uzavření mírové smlouvy a vytvoření samostatného palestinského státu, jež tvořily cíl procesu z Osla v 90. letech, nepředstavovaly pro Ariela Šarona prioritou. V průběhu druhé *intifády* přijala izraelská vláda doktrínu, že s palestinskou vládou nelze jednat, dokud bude v jejím čele stát Jásir Arafat, který „*podporuje terorismus, a nelze jej proto považovat za partnera pro jednání*“.¹⁾ Namísto toho se Izrael omezí na jednostranné kroky k zajištění vlastní bezpečnosti, jejichž realizace nebude záviset na spolupráci palestinské strany. Praktickým vyjádřením nového izraelského unilateralismu se pak stala výstavba bezpečnostní bariéry na území Západního břehu.

Hlavním cílem Šaronovy dlouhodobé strategie bylo ukončení násilí a zakonzerování konfliktu do doby, kdy bude možné snáze prosadit izraelské národné zájmy, zejména v teritoriálních otázkách.

Cestu k jejich naplnění představuje proběhnutí odchod z pásma Gazy (o jehož začlenění do Izraele se nikdy vážně neuvažovalo), urychlené dokončení bezpečnostní bariéry (jejíž trasa zasahuje často hluboko do okupovaných území a sleduje více demografické než bezpečnostní zájmy) a její prosazení coby kvazihranice mezi Izraelem a palestinskými územími. V prostoru mezi ní a tzv. „zelenou linií“ (mezinárodněprávně uznávanou hranicí okupovaných území) lze v následujících letech očekávat urychlení výstavby židovských osad a posílení izraelské přítomnosti. Zejména pak v „*oblastech, které budou součástí Státu Izrael, včetně hlavních izraelských populačních center* [tj. osadách, pozn. aut.], [...] *kteří představují oblasti zvláštního zájmu Izraele*“.²⁾ Za americkou vládu vyjádřil nepřímý souhlas s izraelskými nároky prezident Bush, když v dubnu roku 2004 prohlásil, že „*ve světle nových skutečností [...] je nerealistické očekávat, že výsledkem konečných mírových jednání bude úplný a kompletní návrat k linii průměří z roku 1949*“.³⁾

Palestinské straně byla v této unilaterální koncepci přisouzena ryze pasivní role, a není proto divu, že smrt Jásira Arafata a změna v čele její politiké reprezentace neměla nijak zásadní vliv na obnovení politické dimenze mírového procesu na Blízkém východě. Izraelská vláda sice nikdy své závazky vůči „cestovní mapě“ neodvolala, v praxi však podmínila kroky, jejichž naplnění od ní nejnovější mírový plán požaduje *souběžně s opatřeními ze strany palestinské autonomie, předchozím splněním závazků palestinské vlády, zejména odzbrojením militantních organizací*. Ponechává si tak fakticky plnou kontrolu nad tempem implementace mezinárodního mírového plánu, aniž by byla vystavena významnějšímu tlaku mezinárodního společenství.

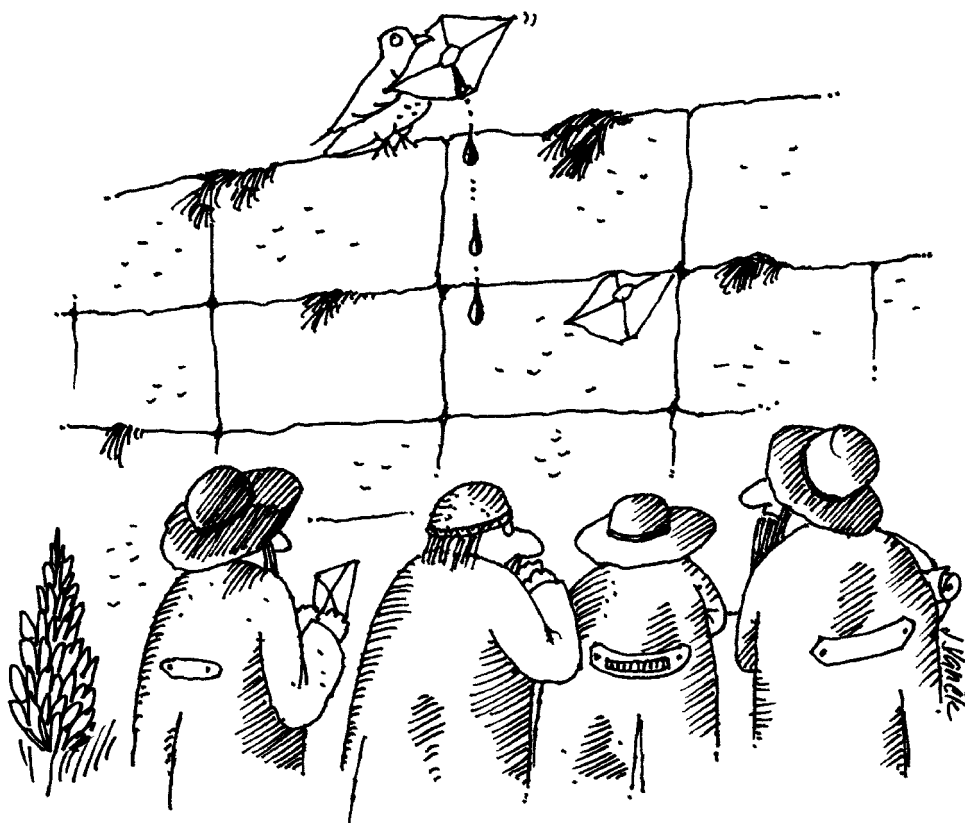
Šaronova nová politika mobilizovala odpor „tvrdého jádra“ uvnitř Likudu, jehož členská základna se vždy vyznačovala podstatně radikálnějším postojem vůči Palestincům, než jaký zastává většina voličů strany. Premiérovi odpůrci se neomezili pouze na masivní kampaň proti jeho plánu na zrušení osad v Gaze, nýbrž v obstrukcích pokračovali i po vyklizení osad, a to zejména na půdě parlamentu, kde hlasovali proti návrhu státního rozpočtu, a dokonce iniciovali vyslovení nedůvěry vlastní vládě. Jejich politika nakonec vyústila v Šaronův odchod z Likudu.

Vznik palestinského státu jako strategická nutnost

Politický kurz Ariela Šarona na jedné straně reprezentoval a na straně druhé pomáhal spoluutvářet současný většinový názor uvnitř izraelské společnosti, že vznik samostatného palestinského státu je nejen ve strategickém zájmu Izraele, nýbrž je zároveň i nutností, pokud se nemají Židé do budoucna stát menšinou ve „vlastním státě“. Předvolební průzkumy předpovídaly nové premiérově straně Kadima od počátku poměrně přesvědčivé vítězství a získal zhruba třetinu křesel v parlamentu.

Po Šaronově odchodu z politické scény lze očekávat pokles preferencí strany, přes všechny její potíže se však zdá nadále pravděpodobné, že Kadima volby vyhraje. Strana doposud postrádá vnitřní strukturu, nemá sepsány ani své stanovy a výběr kandidátů do parlamentu byl původně ponechán výhradně na Šaronově rozhodnutí. Její vedení se proto bude muset vnitřně sjednotit kolem nového předsedy, jímž se podle všeho stane dosavadní vicepremiér Ehud Olmert, a jasněji deklarovat doposud velmi vágně definované cíle v oblasti blízkovýchodního konfliktu. Primárním a rozhodujícím úkolem Kadimy bude ovšem zejména přesvědčit voliče, že je schopna udržet se v politickém systému jako etablovaná strana i po náhlém ukončení Šaronovy kariéry.

Budoucí předseda Kadimy se také pravděpodobně stane určující postavou při sestavování příští vlády a formulace vládního programu v bezpečnostních otázkách. Pro silnou osobní animozitu mezi členy Likudu a jeho bývalými členy, kteří spolu se Šaronem ze strany odešli, se již před volbami jako realistická varianta jeví spíše vládní koalice mezi Kadimou a levicí. Strana práce pod vedením Amira Perece představuje nový sociálně-demokratický formát izraelské levice, jejímž charakteristickým rysem a základní odlišností od pravicových stran není ani tak smířlivější postoj k palestinským požadavkům, jak tomu bylo v minulosti, nýbrž akcent na ekonomické otázky a sociální spravedlnost. Lze proto očekávat, že pokud se stane součástí povolební vládní koalice, vzdá se svých principů řešení blízkovýchodního konfliktu a nechá si je kompenzovat za ústupky právě v oblasti politiky zaměstnanosti a potírání chudoby. Nově definovaný kurs Kadimy v oblasti izraelsko-palestinského konfliktu se tak stane osou politiky budoucí vlády.

Status Jeruzaléma je klíčem pro další vývoj

V období po volbách tak lze předpokládat určité procedurální uvolnění v izraelsko-palestinských vztazích a obnovení politického dialogu mezi Izraelem a palestinskou autonomií. Pokud však potrvá kontinuita v základních principech současné okupační politiky, izraelská nabídka palestinské straně v otázkách konečného uspořádání nepůjde dále než za demilitarizovaný stát na území pásma Gazy a části Západního břehu „na východ od zdi“. A tedy bez východního Jeruzaléma, na jehož začlenění do svého budoucího státu Palestinci trvají.

Je rovněž možné, že současná izraelská vláda trvá tak důsledně na začlenění jednotného Jeruzaléma do izraelského území (a to včetně již dnes realizované politiky jeho faktického oddělení od Západního břehu) proto, aby se nakonec východní částí města vzdala výměnou za zřeknutí se „práva na návrat“ palestinských uprchlíků ze strany OOP.⁴⁾ Donutila by tak druhou stranu zahodit jedinou, nicméně o to více verbálně zdůrazňovanou „kartu“ pro jednání o konečné podobě mírové smlouvy. Tato interpretace se ovšem jeví obecně jako méně pravděpodobná. Ochota Šaronova nástupce obnovit po volbách blízkovýchodní mírový proces, a zejména jeho flexibilita v otázce Jeruzaléma proto bude hlavním klíčem k dalšímu vývoji.

První intifáda mezi lety 1987 a 1991 přesvědčila v Izraeli nejprve levicovou část politického spektra o nutnosti ukončení tehdy více než dvacet let trvající okupace pásma Gazy a Západního břehu a o nutnosti vytvoření palestinského státu. Druhá intifáda odehrávající se od roku 2000 víceméně doposud iniciovala podobnou revizi v přístupu větší části izraelské pravice. Nezbyvá než doufat, že nebude potřeba „třetí“ (a z logiky vývoje ještě krvavější) intifády k tomu, aby politická elita Izraele opustila myšlenku trvalého začlenění celého Jeruzaléma do území svého státu.

20. 1. 2006

Martin Kubeček (1980); je studentem na Tel Aviv University v rámci izraelského vládního stipendia.

mkubecek@seznam.cz

¹⁾ Termín, který použil izraelský premiér Ariel Šaron poprvé 8. února 2002 na jednání s americkým prezidentem Georgem W. Bushem a který se stal v průběhu druhé intifády středobodem izraelského vztahu k PA. Viz Archiv der Gegenwart, 10. Februar 2002, s. 45467.

²⁾ Citováno z oficiálního vyjádření izraelské vlády k plánu na vyklizení židovských osad v Gaze. Viz *The Cabinet Resolution Regarding the Disengagement Plan*, 6 June 2004 (www.mfa.gov.il).

³⁾ *Letter from President Bush to Prime Minister Sharon*, April 14, 2004 (www.mfa.gov.il).

⁴⁾ Smluvní stranou zastupující Palestince ve všech zásadních dohodách s Izraelem není palestinská autonomie, ale Organizace pro osvobození Palestiny (OOP).

Ekonomika postsovětského Ázerbájdžánu

FILIP ČERNÝ

Obyvatelstvo zemí kaspického regionu představuje významnou ekonomickou sílu, jejíž potenciál doposud nebyl doceněn. Jednak ve smyslu pracovní síly, neboť stálá vysoká nezaměstnanost poukazuje na značnou podkapitalizovanost kaspických ekonomik, a dále ve smyslu spotřebitelském, tento prvek je však ochromen zoufale nízkou kupní silou. Přestože v řadě zemí regionu došlo v poslední době k hospodářskému oživení, vzhledem k závislosti na světových cenách surovin je nelze, zejména z dlouhodobého hlediska, přeceňovat. Pro detailnější analýzu byl ze zemí oblasti vybrán Ázerbájdžán. Jeho hospodářství prochází v poslední době cílenými reformami, které přinášejí částečné výsledky v podobě ekonomického růstu a obnovené monetární stability. Zároveň je ale hospodářská politika zatížena řadou nešvarů a překážek, často interního charakteru, jež představují pro další rozvoj skryté hrozby.

Analýza ekonomiky

Ázerbájdžán, rozkládající se na ploše 87 000 km² a čítající přibližně 8 milionů obyvatel, je svou ekonomickou podstatou typickou ukázkou malé postsovětské republiky se zděděnými hospodářskými obtížemi strukturálního charakteru. Už za sovětských časů byla republika dodavatelem ropy a ropných produktů. Kromě několika poměrně úzce specializovaných odvětví, zejména petrochemického průmyslu v Baku, rybolovu a extenzivního pěstování bavlny se žádné další hospodářské obory nerozvíjely.

Po získání nezávislosti v roce 1991 se země sice zbavila regulujících mechanismů sovětské centrální moci, jako bylo například pětiletkové plánování, avšak související rozpad odbytových trhů uvrhl zemi do těžké hospodářské situace. Země se navíc zmítala ve vnitropolitických nepokojích a vedla ozbrojený konflikt se separatistickým Náhorním Karabachem. Do roku 1994 se hrubý domácí produkt (HDP) země propadl o téměř 50 procent, průmyslová výroba dokonce o 60 procent.¹⁾

Jako problematická se v plné nahotě ukázala minimální diverzifikace průmyslové výroby – na počátku 90. let bylo 95 procent národního produktu tvořeno patnácti komoditami – zejména ropou,

bavlnou a několika dalšími zemědělskými plodinami, hliníkem a vybranými chemikáliemi. Úroveň hrubých investic se do roku 1994 snížila 6,5krát. Závěry většiny analýz se shodovaly v příčinách hluboké ekonomické deprese, do které byla země uvržena po získání nezávislosti: zprerthání vnějších ekonomických vazeb, chyby v hospodářské politice, respektive její neexistence, a složitá politická situace včetně války o Karabach pohlcující všechny fungující zdroje ekonomiky.²⁾

Teprve od poloviny 90. let, po nástupu prezidenta Alijeva, dochází k postupné hospodářské obnově, pozvednuté zejména zahraničními investicemi, později také obnoveným exportem ropy pomocí znovu zprovozněných ropovodů do černomořských přístavů. Byla také konečně definována základní hospodářská politika, schválen program prvotní privatizace a zmrazen konflikt o Karabach.

Makroekonomická charakteristika

Vývoj a struktura HDP

Ekonomika země se nachází v pokračujícím procesu transformace z centrálně-plánované k tržní, řada strukturálních problémů ovšem zůstává nevyřešena, s výjimkou ropného sektoru se nedaří obnovovat žádný ze sektorů hospodářství.

Graf č. 1 zachycuje vývoj hrubého domácího produktu země v devadesátých letech až do roku 2003. Je z něj zřejmé, že stabilní hospodářský růst nastal kolem roku 1994 s příchodem nově definované hospodářské politiky prezidenta Alijeva. Hrubý domácí produkt v celém období rostl i přesto, že cenová hladina se zvyšovala ve stejném čase velmi mírnými tempy (viz graf 1).

Dosažení úrovně HDP ze sovětských dob bylo dosaženo až v roce 1996, když celkový kumulovaný propad od roku 1990 přesáhl 40 procent. Toto číslo přibližně odpovídá zkušenosti Ruska i jiných postsovětských republik. Určité zpomalení ekonomického růstu lze pozorovat v roce 1998, které bývá připisováno hospodářské depresi v Rusku, nebylo ovšem provázáno skutečným propadem HDP také díky tomu, že se zemi do té doby podařilo dostatečně diverzifikovat zahraničně-obchodní vazby. Překlenutí propadu hrubého domácího produktu do původních hodnot bylo provedeno rychleji než v případě zemí střední Evropy, kde se HDP z předrevolučních dob objevil v průměru až po osmi letech transformování jednotlivých hospodářství. Analytici Světové banky a Mezinárodního měnového fondu se ovšem shodují, že k tomu došlo spíše z důvodu předchozích nízkých hodnot HDP a díky příznivému vývoji jiných externích faktorů než z důvodu úspěšných hospodářských reforem.³⁾

Tempo hospodářského růstu vykazovalo v uvedeném období zdravé „tygří“ přírůstky, které by vzbudily závist i u nově industrializovaných východoasijských zemí. Bohužel vysoká tempa růstu se v Ázerbájdžánu nezakládala na růstu nových konkurenceschopných odvětví, spíše se jednalo o růst tažený investicemi do ropného průmyslu. Kromě toho bylo zřejmé, že z nízkého základu bylo dosahováno vyšších přírůstků, přesto se HDP na obyvatele do dnešního dne nepřehoupl přes hranici 1000 USD/ob. Přírůstky za poslední roky udává tabulka č. 1.

Těmito tempy přírůstku HDP se Ázerbájdžán řadí k nejvýkonnějším ekonomikám zemí SNS, neboť průměrné tempo růstu 10,2 procenta ročně přesáhlo průměrný růst zemí SNS o více než pět procent, tranzitivních zemí střední Evropy (včetně ČR) o více než šest procent.⁴⁾

Dekompozice agregátní poptávky země nám umožní nalézt odpověď na otázku, zda je HDP země a jeho růst tvořen

Tabulka č. 1 Vývoj růstu HDP Ázerbájdžánu 1998–2005

Rok	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Růst HDP	10,0	7,4	11,1	9,9	10,6	11,2	8,1	13,6

Rok 2005 odhad (podle Recent policies and Performance of the Low-income CIS Countries, IMF, April 2004, www.imf.org/external/np/oth/042304.pdf)

Tabulka č. 2 Vývoj kategorií běžného účtu platební bilance 1999–2003

Mil. USD	1999	2000	2001	2002	2003
Export	1025	1799	2046	2305	2625
Import	1433	1539	1465	1823	2723
Obch. bilance	-408	260	581	482	-98
BŮ PB	-600	-187	-50	-769	-2021

(Podle: Azerbaijan Republic, Statistical Appendix, IMF Country Report No. 05/18, January 2005, www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr0518.pdf)

z větší míry domácí spotřebou, či zda se na něm podílejí více investice, případně vnější sektor. Vývoj struktury ázerbájdžánské agregátní poptávky je zachycen na grafu č. 2.

Závěry tedy ukazují, že do zlomového roku 1998 byl hospodářský růst tažen především spotřebou, která vytvořila podmínky pro další investování, především do exportně orientovaných odvětví. Následoval dynamický rozvoj exportu, ovlivněný zejména ropou (obnovený vývoz ropy do gruzínských přístavů u Černého moře), který byl oslaben až po 4–5 letech přebytkem ropy na světových trzích a exportem vyvolanými dovozy. To dokazuje i vývoj samotného exportu, jenž po celé období téměř nepřetržitě rostl z 23 procent HDP v roce 1998 na 44 procent v roce 2002.⁵⁾ Negativní vývoj z počátku devadesátých let, kdy země nebyla schopna domácí poptávku uspokojit vlastní produkcí a kryla ji dovozy, byl tedy již překonán.

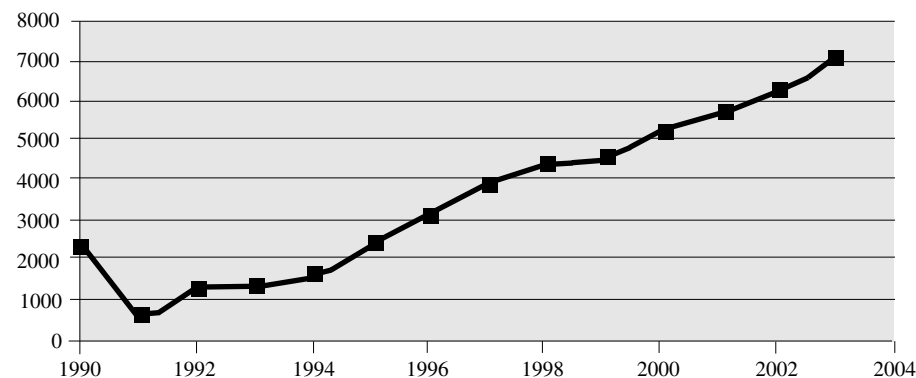
Struktura ázerbájdžánské hospodářství se od počátku 90. let vyvíjela v duchu zkušenosti jiných zemí SNS, dle grafu č.1 zaznamenané počátečním propadem průmyslové produkce, kterou se doposud nepodařilo plně restaurovat. Propad průmyslové výroby se podařilo přibrzdit v polovině devadesátých let, nicméně od té doby je význam všech sektorů hospodářství přibližně vyrovnaný a nedaří se zvýšit podíl průmyslu na zaměstnanosti obyvatel země. Statistická data vyjadřující tento vývoj jsou k dispozici od roku 1995 a zachycuje je graf č. 3.

Propad průmyslové výroby doznával až do roku 1997 – v roce 1995 činil přes

20 procent a v roce 1996 téměř 7 procent.⁶⁾ Jak je patrné z grafu č. 2, tento vývoj se promítl i do struktury zaměstnanosti. Nárůst podílu primárního sektoru a současný pokles významu sektoru služeb, který byl zaznamenán v roce 1999, je z větší části zapříčiněn změnou statistických metodik vykazování a výslednou analýzu částečně zkresluje.

Agrární sektor se v současné době opírá především o pěstování bavlny. Ta spolu s vinnou révou a tabákem tvoří asi 50 procent ázerbájdžánské zemědělské produkce.⁷⁾ Problémový je stav ázerbájdžánské půdy, kvůli klimatickým podmínkám a ekologické zátěži (rozsáhlé plochy, především v blízkosti Baku, jsou kontaminovány v důsledku těžební činnosti) je trvale obděláváno pouze 2,7 procenta půdy, i když pro zemědělství je využitelných asi 20 procent. Překážkou ve výraznějším využití půdních zdrojů je vedle již zmíněných faktorů i zanedbaná technická úroveň zavlažovacích zařízení.⁸⁾

Graf č. 1 Vývoj HDP Ázerbájdžánu 1990–2003 (mil. USD, b.c.)

Pramen: Statistický úřad Ázerbájdžánu, www.azstat.org/publications/azfigures/2004/en/index.shtml

V průmyslové výrobě Ázerbájdžánu vždy výrazně dominovala těžba a zpracování paliv, zejména ropy, částečně také zemního plynu. Podíl tohoto odvětví na celkové průmyslové produkci země je pozoruhodný a zaslouží bližší prozkoumání. Míru závislosti ázerbájdžánské ekonomiky na tomto odvětví ukazujeme na podílu ropného průmyslu na celkovém HDP a na průmyslu.

Z grafu č. 4 je zřejmé, že negativní vývoj prohlubování orientace ázerbájdžánské ekonomiky na těžbu a zpracování ropy a zemního plynu postupně akceleroval a ustálil se na nezděravě vysokých 97 procentech. Podíl celého ropného sektoru na HDP země na počátku 21. století osciloval kolem 40 procent. Příčinou jeho zvyšování byla rostoucí světová poptávka po ropě a ropných produktech a následná zvyšující se produkce, která mohla k zákazníkům proudit znovu zprovozněnými ropovody na břehu Černého moře. Těžba ropy se v polovině 90. let pohybovala v rozmezí 9–10 milionů tun ročně, v roce 2003 to bylo už 15,4 milionu tun a bylo možno předpokládat, že v souvislosti se zprovozněním nového ropovodu do tureckého Ceyhanu s kapacitou 1 milion barelů denně toto číslo dále poroste.⁹⁾ Význam ropného sektoru na makroekonomice země se projevuje především v její platební bilanci a měnové politice, která je často silně determinována výkyvy cen ropy a plynu na světových burzách.

Inflace a ceny – z hyperinlace do mírné inflace

Polovina devadesátých let byla kromě zastavení propadu průmyslové produkce charakterizována i zvládnutím hrozivé míry inflace z 1600 procent v roce 1994 na přijatelných 8,5 procenta o rok později.

Přehled monetární situace je vyjádřen znázorněním vývoje spotřebitelských cen od poloviny devadesátých let, kdy došlo ke stabilizaci cenového vývoje. Graf č. 5 zachycuje vývoj indexu spotřebitelských cen ve vztahu k základnímu roku 1995.

Ze znázornění je patrné, že indexy cen průmyslových výrobků (které jsou statisticky rozděleny na potravinové a nepotravinové) se v uvedeném období vyvíjely poměrně stabilně, oproti dynamickému růstu cen služeb. U obou kategorií se nicméně výkyvy stabilizovaly, takže výsledná míra inflace nepřekračovala v posledních 4–5 letech úroveň 2–3 procenta ročně.

Situace v poslední době, která už není znázorněna, ovšem nevypadá tak optimisticky. Podle předběžných údajů cenová hladina v zemi začíná opět růst. Důvodem jsou především ceny zemědělských výrobců a potravin, díky kterým míra inflace jen za první čtvrtletí letošního roku dosáhla 7,6 procenta a roční inflaci tak zvedla až na 12 procent.¹⁰⁾ Příčiny tak náhlého zvyšování cen jsou předmětem diskusí mezi odborníky vládních institucí i soukromých organizací. Shodují se ovšem na těch nejdůležitějších, jimiž jsou i nadále přetrvávající monopolizace hospodářství, rozšířená korupce a závislost ekonomiky na světových cenách ropy a zemního plynu.

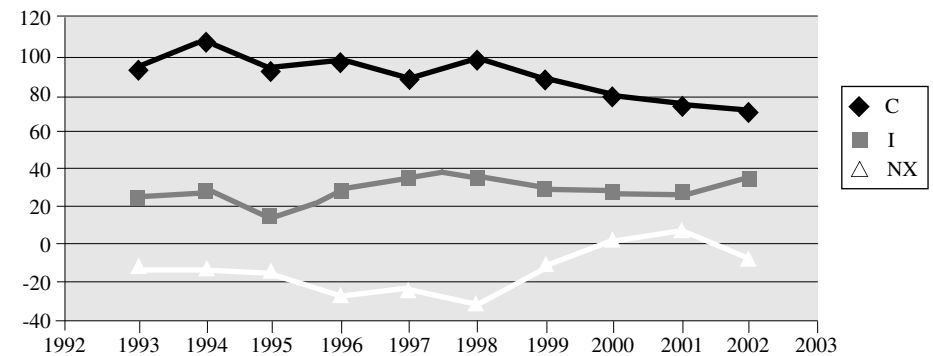
Vnější ekonomické vztahy

Závislost ázerbájdžánské ekonomiky na exportu několika málo surovin je značná, což ji činí zranitelnou cenami na světových trzích. Význam ropného sektoru pro národní hospodářství byl již zmíněn, stejným způsobem se tento sektor promítá i do vývozní struktury země. Základní data o vývoji zahraničněobchodních vztahů znázorňuje tabulka č. 2.

Příznivý vývoj bilance zboží byl narušen v roce 2003, kdy se významně zvýšil objem dovezeného plynu a dodávek na výstavbu ropovodu Baku–Ceyhan, které nárazově zvýšily dovozy. Schodek běžného účtu platební bilance tak v uvedeném období dvoje osciloval mezi 0–28 procenty při poměrně stabilním růstu HDP a předkládá tak další argument ke značné vnější ekonomické zranitelnosti země.

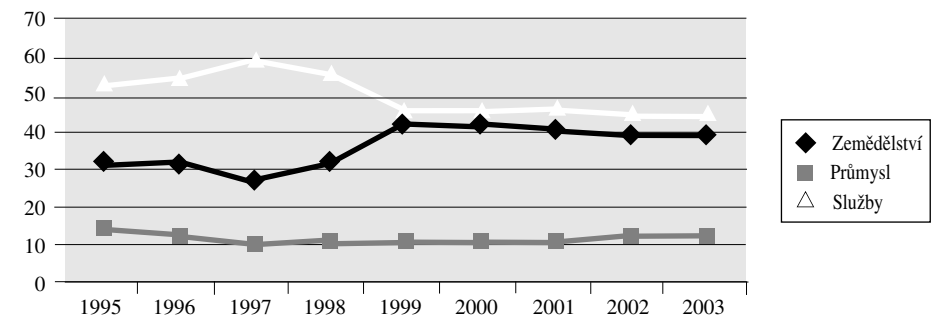
Komoditní struktuře dominuje ropa (na vývozu) a zemní plyn (na vývozu i dovozu). Přestože Ázerbájdžán disponuje značnými zásobami zemního plynu, je kvůli neexistující infrastruktuře na dovozu této suroviny stále závislý. Očekává se, že se situace změní po dostavení paralelního plynovodu s ropovodem Baku–Ceyhan, který bude využívat ložiska zemního

Graf č. 2 Vývoj složek agregátní poptávky Ázerbájdžánu 1993–2003 v %
Dekompozice agregátní poptávky

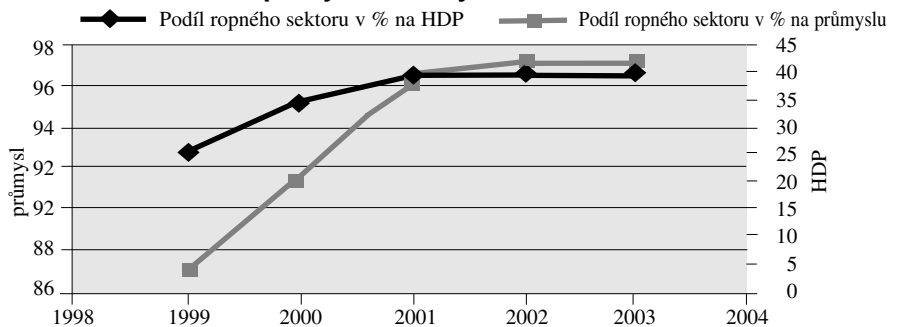
(C – soukromá a vládní spotřeba, I – investice, NX – čisté vývozy, podle: Loukoianova, E., Unigovskaya, A.: Analysis of recent growth in Low-Income CIS Countries, www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp04151.pdf)

Graf č. 3 Vývoj podílu sektorů ázerbájdžánské ekonomiky na zaměstnanosti v %

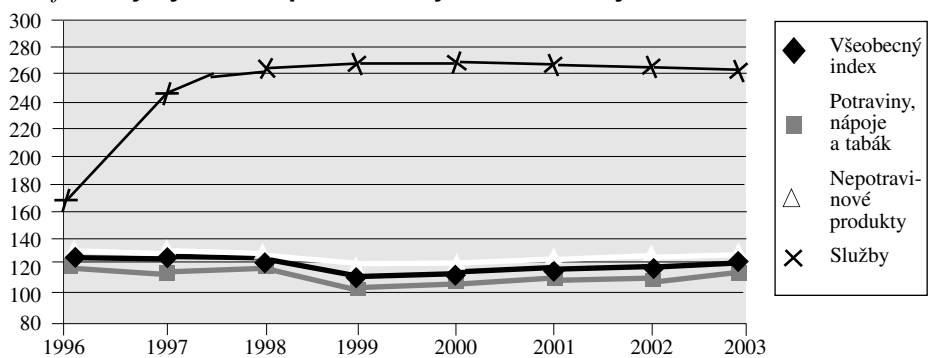
Pramen: Statistický úřad Ázerbájdžánu, www.azstat.org/publications/azfigures/2004/en/index.shtml

Graf č. 4 Vývoj podílu ropného průmyslu (těžby a zpracování ropy) na HDP a celkovém průmyslu Ázerbájdžánu v %

Počítáno dle faktorových nákladů (podle Azerbaijan Republic, Statistical Appendix, IMF Country Report No. 05/18, January 2005, www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr0518.pdf)

Graf č. 5 Vývoj indexu spotřebitelských cen Ázerbájdžánu 1996–2003

Index 100 = 1995 (Statistický úřad Ázerbajdžánu, www.azstat.org/publications/azfigures/2004/en/index.shtml)

plynu v lokalitě Shah–Deniz. Dominance ropy na exportu země je zřejmá ze statistik, jež udávají 78–90procentní podíl ropy na celkových vývozech země mezi lety 1999–2003.¹¹⁾ Tato čísla kopírují podobná data znázorněná v grafu č. 4 se špičkou v roce 2001. Následný pokles podílu ropy na vývozech bohužel nebyl důsledkem zvyšujícího se podílu náročnějších průmyslových odvětví, převážně se jednalo o rostoucí výrobu železa a kovů, zvýšenou zemědělskou produkci a výrobu potravin. Komoditní struktura zahraničního obchodu je proto poměrně fádni.

Velmi často se také hovoří o hrozbě tzv. „holandské horečky“ – situace, kdy rostoucí ceny exportu, tažené cenami ropy, negativně ovlivní reálné směnné relace země, jejichž růst by mohl vytvořit tlak na růst dovozních cen či devalvaci měnového kurzu.¹²⁾ Vytváří tak možnost nebezpečné situace, kdy ceny jediné komodity určují celkovou strukturu dalších vývozních a dovozních cen.

Pesimistický scénář, nebo „kavkazský tygr“?

Popisem vybraných ekonomických ukazatelů byl učiněn pokus identifikovat rysy hospodářského vývoje současné ázerbájdžánské ekonomiky. Rozhodujícím činitelem, který jej ovlivnil, byly hospodářské reformy prováděné v 90. letech, protože však byly vedeny často pouze v rétorickém duchu a podléhaly populističtému rozhodování prezidentů (zejména nejdéle vládnoucího Gejdara Alijeva), nemohly se výrazněji zasadit o změnu charakteru hospodářství, které tak i nadále zůstává hospodářstvím ropy, bavlny a několika málo chemických produktů. Všechny analýzy vybraných ukazatelů jednoznačně prozradily, že ani v blízké budoucnosti neexistuje alternativa vzniku nových konkurenceschopných odvětví, která by převzala otěže hospodářského růstu. Nízká zaměstnanost obyvatel v průmyslu nevytváří podmínky pro rychlejší industrializaci země, na základě které by mohla vzniknout progresivní službová odvětví. Všudypřítomná korupce brání výraznější iniciativě svobodného podnikání, jež se od určité velikosti potýká se svazující byrokracií a nutností vytvářet správné kontakty na správných úřadech. Způsob výstavby nových produktovodů pošlapávajících lidská práva, stále nedostatky v tvorbě základních principů demokratického zřízení a okázalé pronásledování a obtěžování opozičních představitelů zemi bohužel dále diskredituje v očích

západních investorů. Kombinace těchto faktorů konzervuje poměrně vysokou míru chudoby, postihující podle mezinárodně stanovené hranice chudoby téměř polovinu populace.¹³⁾

Positivní stránkou rozvoje ekonomiky je téměř dokončená transformace a privatizace zemědělství, umožňující jeho efektivnější fungování. Totéž se týká i sektoru malého a drobného podnikání, které pomáhá určité vrstvě obyvatelstva zvolit za obživu vlastní podnikatelskou iniciativu, a dovoluje tak alespoň částečný rozvoj ducha svobodného podnikání. Neméně důležitým pozitivem je, že Ázerbájdžán, na rozdíl od sousední Arménie či Gruzie, představuje zajímavou investiční příležitost – v úvodní fázi zejména pro naftařské společnosti – prvotní investice, jež způsobují určitou internacionalizaci domácího prostředí by mohly mít potenciál k vygenerování investic do dalších sektorů. Zda se bude země ubírat v duchu pesimistického scénáře recyklace zaostalosti, nebo se ukáže být „kavkazským tygrem“, se dozvíme již v blízké budoucnosti podle toho, jak naloží s očekávanými příjmy z prodeje ropy.

Filip Černý (1977) je studentem postgraduálního studia na Fakultě mezinárodních vztahů VŠE Praha a magisterského studia na Přírodovědecké fakultě UK Praha.

filip@cerny.ws

¹⁾ www.azerb.com/, sekce „economy“, navštíveno v únoru 2004.

²⁾ K situaci na počátku 90. let viz např.: Gouliev, R.: The Azerbaijan nation cannot be allowed to live under these conditions, and it does not deserve it: www.gouliev.com/s3.html

³⁾ Loukoianova, E., Unigovskaya, A.: Analysis of recent growth in Low-Income CIS Countries: www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp04151.pdf

⁴⁾ Tamtéž.

⁵⁾ Tamtéž.

⁶⁾ Azerbaijan's Economy – on the Threshold of Revival – záznam konference se státním zástupcem pro ekonomické otázky, viz www.eurasianet.org/resource/azerbaijan/links/econreve.html

⁷⁾ Country studies – Azerbaijan, economy, Federal Research Division, Library of Congress, viz: www.mongabay.com/reference/country-studies/azerbaijan/ECONOMY.html

⁸⁾ CIA World Factbook, viz www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/aj.html

⁹⁾ Číselné údaje viz: Azerbaijan Republic, Statistical Appendix, IMF Country Report No. 05/18, January 2005: www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr0518.pdf

¹⁰⁾ Ismayilova, K.: Azerbaijan fights inflation and looks for culprits: www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav062105.shtml

¹¹⁾ Azerbaijan Republic, Statistical Appendix, IMF Country Report No. 05/18, January 2005: www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr0518.pdf

¹²⁾ The oil satrap, In: The Economist, June 11th 05, s. 62.

¹³⁾ Podle CIA World Factbook dosahující výše 49 procent v roce 2002: www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/aj.html

Středoafriická republika (RCA) prošla od své nezávislosti pozoruhodným vývojem, jehož součástí byly vojenské převraty a dlouhá období vojenských vládců, mezi nimiž zaujímá čelné místo obskurní postava císaře Bokassy. První polovina devadesátých let se nesla ve znamení přechodu k pluralitní demokracii, vývoj v druhé polovině dekády však byl opět poznamenán politickou nestabilitou a pokusy o převrat, které vyústily v opětovné nastolení vojenské vlády. Na jaře 2005 se sice země po uspořádání prezidentských voleb vrátila zpět k civilní vládě, novým prezidentem se však stal bývalý pučista.

Území dnešní Středoafriické republiky ovládli Francouzi na přelomu 19. a 20. století, pojmenovali je podle hraničních řek Ubangi–Šari (Oubangui–Chari) a zahrnuli je do Francouzské rovníkové Afriky, nejprve ve společném celku s Čadem, od roku 1914 jako samostatné území. Přijetí nové francouzské ústavy a rámcového zákona (loi cadre) v roce 1946 poskytlo koloniím omezenou samosprávu, která umožnila aktivizaci afrických elit a zakládání prvních, většinou nacionalistických, politických organizací včetně středoafriického *Hnutí pro sociální rozvoj černé Afriky* (MESAN – Mouvement d'Evolution Sociale de l'Afrique Noire). Roku 1958 předložil de Gaulle návrh nového uspořádání impéria, o němž ve všech francouzských koloniích proběhla referenda; Guinea jej odmítla a vyhlásila nezávislost, ostatní jej schválily a staly se podle návrhu autonomními republikami Francouzského společenství. Ve Středoafriické republice byla autonomie vyhlášena 1. prosince 1958; prvním předsedou vlády se stal lídr MESAN Barthélemy Boganda (4. 4. 1910 – 29. 3. 1959), jež však záhy za nejasných okolností zahynul při letecké nehodě.

Šedesátá léta: navěky s Francií?

Následně se rozhořel boj o nástupnictví, z něhož vítězně vyšel jeho synovec David Dacko (24. 3. 1930 – 20. 11. 2003). V zemi nebyla téměř žádná infrastruktura ani kvalifikované pracovní síly a veškerá skrovná ekonomická aktivita, tj. doly a plantáže, byla v rukou francouzských kolonistů. Právě oni výrazně přispěli k tomu, že se novým předsedou vlády stal Dacko, a nikoliv jeho rival, po-

Středoafriická republika: ztracená existence?

VILÉM
ŘEHÁK

pulární, ale výrazně nacionalistický Abel Goumba.

Po vyhlášení nezávislosti 13. srpna 1960 se Dacko stal prezidentem a zahájil kurs zaměřený na přilákání zahraničního kapitálu a rozvoj soukromého podnikání. Hlavním obchodním i politickým partnerem se mu stala Francie, s níž podepsal řadu bilaterálních dohod. Jeho pozice doma však příliš silná nebyla. Aby se zbavil největšího konkurenta, zakázal Dacko již v prosinci 1960 opoziční strany a koncentroval veškerou moc na jedinou povolenou stranu MESAN. Tento krok však jeho postavení neposílil, nýbrž podkopával, stejně jako nepopulární zvyšování daní. Obliba prezidenta poklesla až do té míry, že se začal osnovat převrat a v noci z 31. prosince 1965 na 1. ledna 1966 byl Dacko skutečně svržen. Ne však podle plánu, ve skutečnosti šlo o jakýsi převrat proti převratu. Náčelník generálního štábu J. B. Bokassa pochopil, že pučisté vedení náčelníkem četnictva Jeanem Azamem chtějí ovládnout armádu a následně zavraždit prezidenta. Z obavy o vlastní pozice a bezpečnost proto zmobilizoval armádu, Azama zatkl, Dacka uklidil do domácího vězení, obsadil hlavní město Bangui a sám se chopil moci ve státě i ve straně. Druhého dne bylo „na recepci k vidění něco, co tu v historii afrických převratů ještě nebylo: autor puče a jeho oběť si dojatě připíjejí na zdraví.“⁽¹⁾ Jako by průběh puče předznamenával další vývoj v zemi...

Sedmdesátá léta: za císaře pána

Převrat byl zřejmě osnován s vědomím Francie, která sice očekávala jiný průběh, nicméně uznala v červenci 1966 jako novou hlavu státu Jeana-Bedela Bokassa (22. 2. 1921 – 3. 11. 1996). V letech 1939–64 sloužil ve francouzské armádě a měl francouzské občanství, takže nebyl důvod obávat se, že by se dosavadní kurs země měl nějak výrazně změnit. Bokassa po nástupu do úřadu zrušil ústavu a vládl pomocí dekretů, a aby se odlišil od svého předchůdce a prezentoval se jako člověk dbající na přání lidu, předvedl sérii populistických opatření, mj. zavedení veřejné dopravy v Bangui nebo předání první prezidentské výplaty místní nemocnici.

Po neúspěšném převratu z dubna 1969 však začal posilovat svou moc a zbavovat se možných odpůrců. Sám se stal středem veškeré politické a ekonomické aktivity v zemi a postupně vybudoval kolem své osoby na rodinných a etnických vazbách založený okruh osob loajálních k režimu. V ekonomické rovině došlo k propojení soukromých zájmů prezidenta a státní pokladny – ze státních peněz byly financovány jeho podniky, které neplatily daně a v některých odvětvích držely monopol. Zemědělská „reforma“ z roku 1970 spočívala ve vyvlastnění strojů, které si poté převedl na své soukromé farmy. Podobně z režimu žili i další prominenti: „V roce 1976 bylo dvě stě státních nemovitostí prodáno za nízké ceny, z čehož profitovali hlavně členové vlády; například ministr financí koupil vilu za 3,69 milionu franků CFA a pak ji pronajímal zahraniční společnosti za 400 000 franků CFA měsíčně.“⁽²⁾

Tato politika vedla k návratu k subsistenčnímu hospodaření, masivnímu odlivu zahraničních investorů a chronické finanční krizi. Bokassa z tohoto pohledu patří mezi tradicionalistické diktátory, kteří „negovali základní lidské potřeby svých občanů a nijak neskrývali svůj zájem ovládat společnost a vykořisťovat ji. Nezajímalo je sociální, ekonomický či politický pokrok, ale pouze a jen hromadění zdrojů.“⁽³⁾ „Spíše než skrze usmíření vládl Bokassa skrze konfiskaci.“⁽⁴⁾ Finanční problémy ovlivnily i jeho zahraniční politiku, v níž „lavíroval mezi vyjadřováním přátelství Francii a prohlášeními o francouzském imperialismu. Toto bylo motivováno snahou získat od Francie větší ekonomickou pomoc. Bokassa [jinak] udržoval velmi úzké vztahy s prezidentem Giscardem d'Estaing, který do Středoafriické republiky jezdil na lov a dostával zde dary v podobě diamantů. Bokassovy námluvy s východním blokem byly motivovány stejným kalkulem, podobně jako jeho dočasná konverze k islámu, jež přišla krátce po jeho návštěvě v Libyi v očekávání možné ekonomické pomoci.“⁽⁵⁾

V březnu 1972 se Bokassa prohlásil doživotním prezidentem a 4. prosince 1976 přeměnil republiku na Středoafriické císařství a sám se stal císařem Bokassou I.⁽⁶⁾

I přes vydání nové ústavy a proklamace o konstituční monarchii však k žádným politickým změnám nedošlo a nadále pokračovalo potlačování a mučení odpůrců.⁽⁷⁾ Status quo byl udržován i díky francouzské podpoře, trvající až do osudného roku 1979. V lednu Bokassa poslal armádu proti civilistům při nepokojích v Bangui a v dubnu proti demonstrujícím studentům. Ti protestovali proti zavedení školních uniforem, vyráběných jednou z císařových manufaktur. Výsledkem zásahu bylo dvě stě mrtvých studentů; stovky dalších byly zatčeny. Projekovat přízeň císaři bylo nadále neudržitelné a nakonec francouzská armáda podpořila exprezidenta Dacka při převratu 20. září 1979 (tzv. operace Barracuda). Císař v té době pobýval v Libyi, následně přes Pobřeží slonoviny uprchl do Francie. Doma byl v nepřítomnosti odsouzen k trestu smrti; po návratu do země v roce 1986 byl zatčen a v obnoveném procesu odsouzen za vraždy a zpronevěru opět k trestu smrti, který byl posléze změněn na doživotí, dále snižen na dvacet let a v roce 1993 byl excísař při hromadné amnestii odstupujícího prezidenta Kolingby propuštěn.

Osmdesátá léta: od civilní vlády k vojenské a zpět

V září 1979 se země vrátila od císařství zpět k republice a později k pluralismu. Sice se „změnila vláda, avšak její poplatnost [vůči Francii] zůstala zachována a v řadě aspektů se ještě výrazněji prohloubila. Z uvedených důvodů vláda Davida Dacka nebyla stabilní, což bylo způsobeno i malou oblíbeností prezidenta.“⁽⁸⁾ Dacko dočasně získal legitimitu, když prominenty bývalého režimu poslal před soud, a s podporou 50,2 procenta voličů zvítězil ve volbách v březnu 1981. Ihned po zvolení však vyhlásil výjimečný stav, dvě opoziční strany rozpustil a další oslabil uvězněním jejich lídrů. Vzhledem k tomu, že nová Mitterrandova administrativa nechtěla napodobovat praktiky předchůdců, neměla pro autoritářský postup Dacka pochopení a podpořila další vojenský převrat v září 1981.

André Dieudonné Kolingba (*12. 8. 1935) charakterizoval vládu Vojenského výboru národní obnovy jako korektivní s cílem napravit excesy předešlých vlád. Zakázal veškerou politickou aktivitu; v polovině 80. let se pokusil legitimizovat svou moc přechodem z vojenské na civilně vojenskou vládu, k žádným zásadním změnám však opět nedošlo. Na základě nové ústavy byly roku 1986 uspořádány

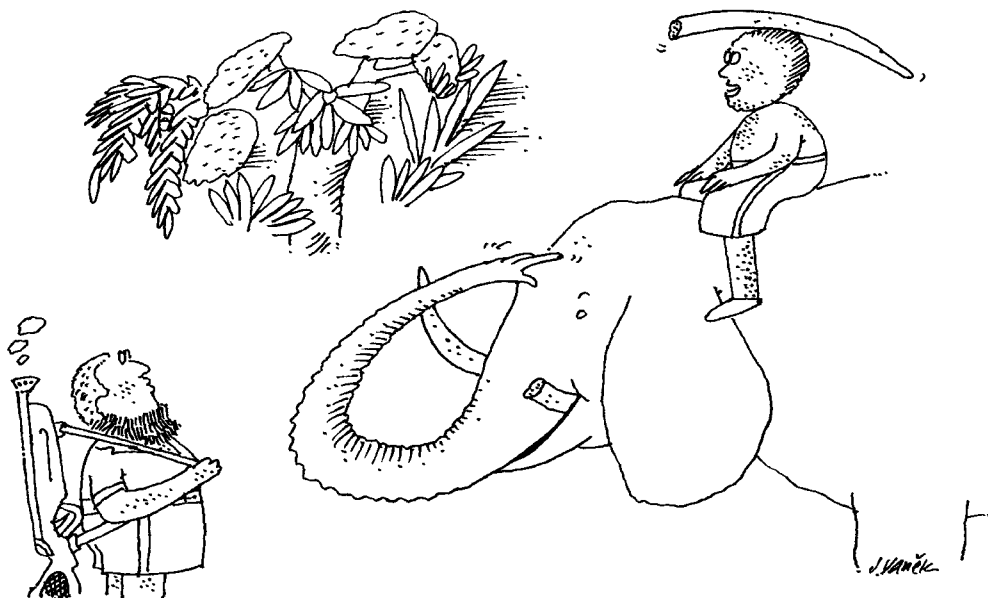
ZEMĚMI SVĚTA

prezidentské volby, v nichž Kolingba zvítězil s devadesátí procenty hlasů. O rok později založil Sdružení středoafriického lidu (RDC – Rassemblement Démocratique Centrafricain), které se stalo jedinou povolenou politickou stranou a z této pozice ovládlo parlamentní volby v červenci 1987.

Kolingba setrval odmítal přechod k pluralismu, jenž by podle něj narušil dosavadní vývoj v zemi, avšak finanční škrty, stávky a protesty studentů a inteligence jej přinutily v roce 1991 reformovat systém, zřídit funkci premiéra, oznámit přechod k pluralitnímu systému a svolat Národní konferenci. Kolingba zřejmě počítal s tím, že bude moci proces přechodu manipulovat, což nebylo nereálné, protože vojenské oligarchické režimy vlastní monopol donucovacích prostředků a většinou nečelí žádné organizované opozici.⁹⁾ Výsledkem reformy bylo uspořádání prezidentských voleb v říjnu 1992. Když bylo zřejmé, že Kolingba mandát neobhájí, skutečně do běhu událostí vstoupil, volby zrušil a vyhlásil jejich roční odklad. Stejná situace hrozila i v opakovaných volbách, tehdy však do hry opět vstoupila Francie, vyhlásila dočasné zastavení své pomoci a její obnovení podmínila spravedlivým průběhem voleb. Kolingba následně jako jeden ze svých posledních kroků vyhlásil rozsáhlou amnestii a z voleb se stáhl.

Devadesátá léta: demonstrace, vzpoury, převraty

Novým prezidentem se stal dlouholetý ministr (1965–76), premiér (1976–77) a posléze pučista (1979, 1982) Ange-Félix Patassé (*25. 1. 1937), který získal 52 procenta hlasů a porazil svého protikandidáta Goumbu. Hlavní politickou silou se stalo jím vedené *Hnutí za osvobození středoafriického lidu* (MLPC – Mouvement pour la Libération du Peuple Centrafricain), které po volbách v srpnu 1993 obsadilo 34 z 85 křesel v parlamentu. Byla vydána nová ústava, nicméně opozice začala záhy upozorňovat na nekompetentnost nového vedení, rostoucí korupci a ekonomické problémy, které se odrazily ve zpoždování výplat státních zaměstnanců. Situace vyústila v sérii protivládních vzpour v roce 1996, které se armádě podařilo s francouzskou pomocí potlačit. Na prosincovém summitu Francie–Afrika bylo dosaženo příměří a 25. ledna 1997 byla podepsána dohoda, předpokládající vznik vlády národní jednoty, odzbrojení vzbouřenců i civilistů, uspořádání usmiřovací konference a za-

jištění bezpečnosti hlavního města za přítomnosti afrických sil s podporou Francie, tzv. *Mise monitorující naplnění Banguijské dohody* (MISAB – Mission de Surveillance des Accords de Bangui). Této misi a následné misi OSN¹⁰⁾ se podařilo zajistit v zemi bezpečnost a přivést znesvářené strany k podepsání Dohody o národním usmíření. Pod dohledem OSN také proběhly dvojí volby. Na přelomu listopadu a prosince 1998 obhájilo svou pozici vládní MLPC před RDC (47 a 20 křesel), v září 1999 obhájil mandát i prezident Patassé (52 procenta hlasů v prvním kole). Kvůli problémům s distribucí volebních lístků byly volby oproti původnímu termínu o týden odloženy; opozice požadovala dlouhodobější odložení a zajištění regulérnosti voleb. I přes přetrvávající organizační problémy se volby uskutečnily, opozice následně obvinila vládu z jejich zfalšování.

Napjatá situace v zemi se dále vyhroutil po stávce státních zaměstnanců, kteří 2. listopadu 2000 bojovali za vyplacení zadržovaných mezd, a následné prosincové demonstraci opozice. Prezident obměnil vládu, přesto následoval další neúspěšný převrat. Za údajnou účast v něm byl odvolán náčelník generálního štábu a bývalý vícenásobný ministr z let 1979–1989 François Bozizé, jenž se se skupinkou věrných uchýlil do Čadu a zahájil ozbrojené akce proti středoafriické vládě. V říjnu 2002 vtrhly jeho jednotky do Bangui, odkud byly po zásahu subregionální organizace CEMAC¹¹⁾ vytlačeny, následné čtyřsetletné misi se však nepodařilo situaci udržet pod kontrolou. Dne 15. března 2003 vpadl François Bozizé Yangouvonda (*14. 10. 1946) do země podruhé a po obsazení tří čtvrtin země se prohlásil novou hlavou státu. Odvolal ústavu, rozpustil Ústavní soud, vyměnil vládu a par-

lament nahradil Národní přechodnou radou složenou z 98 zástupců všech politických, odborných a náboženských skupin v zemi. Hlavním úkolem Rady bylo vytvořit návrh nové ústavy (omezoval pravomoci prezidenta a byl schválen referendem v prosinci 2004) a připravit volby, které by v roce 2005 umožnily přechod zpět k civilní vládě.

Volby byly původně plánovány na leden, ale kvůli sporům o registraci kandidátů proběhly až 13. března. Z dvanácti kandidátů Ústavní soud sedm odmítl, po sérii jednání v Gabonu však byli všichni až na exprezidenta Patassého, obviněného z tunelování státní pokladny, k volbám připuštěni. Do druhého kola 8. května se probojovali expremiér Martin Ziguélé a stávající hlava státu François Bozizé, který také s necelými 65 procenty hlasů zvítězil. V parlamentních volbách konaných v témže termínu zvítězila Kwa na Kwa – Národní konvergence (42 křesel) před MLPC (11) a RDC (8).

Směrem k pluralitní demokracii

Paul Nugent¹²⁾ rozlišuje čtyři typy vojenských režimů:

- opatrovnícké: během krizové situace v národním zájmu krátkodobě uzurpují moc, často s předem daným výhledem na návrat zpět k civilní vládě;
- reformátorské: pojmají se jako jediná síla schopná vést zemi vpřed a uzurpují moc na předem nestanovenou dobu, tj. dokud to bude nezbytné;
- uzurpátorské: mocenského a ekonomického monopolu využívají k obohacení prominentů režimu, častý je titul doživotního vládce;
- marxistické: Středoafriická republika během své skoro půlstoleté existence poznala hned tři ze čtyř typů vojenských vlád, kromě marxistické.

Po uzurpátorské fázi císaře Bokassy (1966–1979) přišlo reformátorské období generála Kolingby (1981–1993), a nakonec v období chronické politické krize (jedenáct převratů během deseti let) i opatrovnícké období generála Bozizého (2003–2005). Časový plán přechodu zpět k civilní vládě byl víceméně dodržen, ale postava Bozizého je zahalena nejasnostmi. Původně oznámil, že se voleb nezúčastní, ale po přijetí ústavy v referendu změnil názor a nakonec zvítězil. Zásadní bude, zda dokáže naplnit poselství z názvu jeho nového politického uskupení: národní konvergence. Většina z dosavadních stran byla organizována podle etnických linií: RDC, Kolingba a vyšší armádní důstojníci patří k etniku Ngbandi z jihu země, zatímco MLPC a Patassé patří k etniku Sara ze severu země. Ne nepodstatným aspektem současné krize je i hluboké osobní nepřítelství mezi Kolingbou a Patassém. Nezbyvá než věřit, že odstavení obou od moci otupí ostří a umožní novému vedení stabilizovat situaci do té míry, aby se země mohla konečně vydat na cestu pluralitní demokracie.

○ **Vilém Řehák** (1983) studuje afrikanistiku a politologii na FF UK.

vilem.rehak@seznam.cz

¹⁾ Štovičková, Věra (1967), *Bouře nad rovníkem*. Praha, MNO, str. 62. Roli zde zřejmě sehráli i to, že Dacko a Bokassa byli bratrance.

²⁾ Bayart, Jean-François (1989), *L'Etat en Afrique*. Paris, Fayard, str. 113–114.

³⁾ Nkwankwo, Agwuncha Arthur (1998), *African dictators*. Enugu, Fourth Dimension Publishing, str. 17.

⁴⁾ Ve francouzském originále conciliation a conciliation. Bayart, op. cit., str. 221.

⁵⁾ Nugent, Paul (2004), *Africa since independence*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, str. 227.

⁶⁾ Při této příležitosti konvertoval zpět ke katolicismu a také uspořádal opulentní korunovaci, která pohltila třetinu ročního rozpočtu země.

⁷⁾ V této souvislosti lze zaznamenat překvapivé spojení Bokassy s naší zemí, protože jedním z pilířů jeho bezpečnostního systému byl i český emigrant. Jeho osudy zachytil Ahmadou Kourouma ve svém románu *Až bude volit divá zvěř* (Praha, Dauphin, 2005, str. 163–164) – sice beletristicky, nicméně postava je zřejmě skutečně reálná.

⁸⁾ Lacina, Karel a kolektiv (1987), *Nejnovější dějiny Afriky*. Praha, Svoboda, str. 650.

⁹⁾ K této problematice blíže viz Bratton, Michael a van de Walle, Nicolas (1994), „Neopatrimonial regimes and political transition in Africa“, in: *World Politics* 47, 4, 453–489.

¹⁰⁾ MISAB tvořilo 700 vojáků z Burkiny Faso, Malí, Gabonu, Čadu, Senegalu a Toga plus padesát francouzských vojáků; mise OSN nazvaná MINURCA byla tvořena 1350 vojáky taktéž z afrických zemí.

¹¹⁾ CEMAC – Středoafričké hospodářské a měnového společenství – sdružuje Burundi, Čad, Gabon, Kamerun, Kongo, Rovníkovou Guineu, Rwandu, Středoafričskou republiku, Sao Tomé e Príncipe a DR Kongo.

¹²⁾ Nugent, op. cit., str. 204–259.

Kdo po Blairovi: Brown, nebo Cameron?

DAVID KLIMEŠ

Uchazeči o funkci premiéra jedné z neúspěšnějších evropských ekonomik a jedné ze sociálně nejstabilnějších zemí Evropy jsou jasní. Až se ministerský předseda Tony Blair konečně rozhodne opustit Downing Street 10, vypukne mezi dvojicí britských politiků soubor o vítězství ve volbách roku 2009. Vítězem se tak stane buď nynější ministr financí Gordon Brown, dlouho anoncovaný nástupce Tonyho Blaira, nebo nový vůdce konzervativců, ani ne čtyřicetiletý David Cameron.

Třetí a poslední vítězství?

Rok 2005 v mnohém rozhodl o tom, zda se Labouristické straně podaří dosáhnout bezprecedentního čtvrtého volebního vítězství. Přestože se historická labouristická většina ve Westminsteru z roku 1997 smrškla na méně než sedmdesátku, voliči stále ještě uposlechli předvolební sebechvály britského ministerského předsedy: „Před osmi lety jsem nabídl nový druh vůdcovství – svěží, idealistický, energický, ale nevyzkoušený. Zvolili jste změnu a dali mi možnost zkusit vládnout. V našem prvním volebním období jsme zahnali démona desetiprocentních úrokových sazeb, masové nezaměstnanosti, hodinové mzdy 1,5 libry a toalet vně školních budov. Přenesli jsme labouristické ideály do praxe. A zahnali jsme i labouristické demony: dokázali jsme, že umíme spravovat ekonomiku, snížit kriminalitu a postavit se za Británii v zahraničí. Dokázali jsem svou kompetentnost.“¹⁾ Úspěchy Blairova vládnutí se ale čím dál více vztahují k minulosti. Reformy vysokého školství, změny konstitučních anachronismů, devoluce Skotska a Walesu, posílení nezávislosti centrální banky a fiskální střizlivost překrývají mrtví britští vojáci v Iráku, třenice v kabinetu mezi příznivci Blaira a Browna, skandály ministrů a všeobecná únava z všudypřítomného širokého úsměvu Tonyho Blaira. Mnozí političtí analytici labouristům věští, že jim nakonec zlomí vaz jejich tradiční témata – školství a zdravotnictví. Přes tato bolavá místa zůstává odkaz tří labouristických vládních fenomenálních a sami labouristé nejvýše řadí tyto úspěchy: nejnižší

inflace od 60. let, nejnižší úrokové sazby a zavedení minimální mzdy. Konzervativce by ale hned odpověděl, že nic z toho by nebylo možné bez jedenácti let thatcheristické přeměny neefektivní socialistické Velké Británie v moderní kapitalistickou ekonomiku.

Blairova Velká Británie

Nakolik tedy Velká Británie byla a je svědkem zásadní změny v porovnání s pádem konzervativní vlády v roce 1997? Na první pohled se zdá rozdíl propastný. Po vládách euroskeptické premiérky, která tvrdila, že „neexistuje něco jako společnost“ a intermezzu Johna Majora přišli do Downing Street eurooptimističtí socialisté, kteří jedenáct let nenáviděli individualizovanou společnost pod autoritativní vládou Margaret Thatcherové.

Při bližším pohledu však už rozdíl není tak obrovský. „V politice pomohla Margaret Thatcherová premiérovi formovat tři z pěti základních Blairových politických postojů: sociální morálku, přímou demokracii (například při její reformě odborů), a přesvědčení o výhodách volného trhu. Pramalý vliv pak ale měla na jeho další dvě základní témata: společenství (community), o kterém se vyjadřovala jako o „nebezpečně socialistickém“, a otázka Evropy (dokud podle ní Blair nepřišel s první „rozumnou věcí“, tedy návrhem referenda).“²⁾ Jeho reformy Labouristické strany v období od zvolení předsedou v roce 1994 a volebním vítězstvím v roce 1997 jsou ohromující. Blair a tým „nových labouristů“ doslova odehnal stranu od levicového sepětí s odbory do středových vod, kde se úspěšně dalo prodat co-

koli z pravicového i levicového ideologického arzenálu. Základním úspěchem byla přeměna znárodnovacího Článku IV ve stranické konstituci. „Společné vlastnictví produkce, distribuce a směny“ nahradila opatrná víra, že „společně dosáhneme více než jednotlivě“.

Pro vítězství v roce 1997 však Blair udělal mnohem více: „Reforma čtvrtého článku nebyla posledním reformním počinem. Tony Blair věřil, že středolevicové strany na Západě se potýkají s podobnými problémy. Voliči čím dál více odmítají platit vysoké daně, s nevolí sledují stávky odborů, požadují větší odpovědnost od veřejných služeb a zároveň větší možnost výběru. I podpora státního podnikání rapidně klesá.“⁽³⁾ Ani poslední vládu Konzervativní strany, kterou zmítaly mnohé spory, nelze popsat jako zcela věrnou odkazu „železné lady“: „Domácí politiku Johna Majora můžeme charakterizovat jako mírnější a pragmatičtější formu Thatcherismu. Labouristé pak akceptovali mnohé thatcheristické změny a zdůraznili své tradiční politiky sociálního státu a vzdělávání.“⁽⁴⁾

Jelikož Blair před letošními volbami oznámil, že nyní je jeho poslední funkční období, komentátoři už začali analyzovat, co Blair znamená pro britskou historii. „Transformoval vnímání labouristů jako rozhádané a amatérské síly v 70. a 80. letech ve vážně branou stranu odpovědnosti a moci – kolosální úspěch. Ukázal, že labouristé dokáží sestavit stabilní a kompetentní vládu. Dokázal, že Labouristická strana umí být stejně kompetentní, ne-li lepší, v oblasti ekonomiky (za což ale především vděčí Gordonu Brownovi, jemuž lze také přičíst úspěchy ve snižování chudoby a reformách sociálního státu).“⁽⁵⁾ Přes mnohé selhání a chyby (mezi kterými vévodí fáma o Saddámových zbraních hromadného ničení) má tak Blair místo v historii Spojeného království zajištěné.

Noví labouristé nabídli voličům politiku, která lépe vyhovuje 21. století než ideologický konzervatismus a socialismus 20. století. S tím ovšem také na scénu přišly i zcela nové způsoby boje o přízeň, které donedávna zosobňoval především mediální mág z Downing Street Alastair Campbell: „Blair a jeho ministři investují mnoho času do rámování vládních mediálních výstupů, aby si vysloužili pochvalný tón v Murdochových novinách. ... Campbellovo zaujetí editory Sunu není jen bláznivým vrtochem. Během všech těch let, kdy se snažil labouristickou propagandou zničit konzervativce, bylo jistě

klíčové ono úterní ráno v březnu 1997. Den potom, co John Major oznámil, že se volby budou konat ve čtvrtek 1. května, si mohl koupit Sun, na kterém se na něj usmíval Blair. Třícoulovým písmem k tomu bylo připsáno: „Sun podporuje Blaira.“⁽⁶⁾ Prominentní komentátor britské politiky Anthony Seldon tak o nejuspěšnějším labouristickém premiérovi soudí: „Blair je jako hrdina tragédií, dobrý člověk, který se pokusil spravovat svou zemi moudře a prospěšně. Jeho charakterové vady – především arogantní víra v jeho vlastní schopnost přesvědčit okolí a ve správnost některých ‚principiálních‘ způsobů prosazení názoru – značně poničily jeho záměry.“⁽⁷⁾

Věčný korunní princ Brown

Pokud ale vláda labouristů dospěje až ke čtvrtému volebnímu vítězství v řadě, premiérství se ujme zcela jiný typ člověka. Nejdéle sloužící ministr financí v novodobé historii Gordon Brown má k Tonymu Blairovi ambivalentní vztah: „Gordon Brown strávil prvních devět let přátelství s Blairem jeho podporováním, a dalších dvanáct let přáním, aby to nedělal. Když se Blair stal v roce 1994 lídrem, Brown věřil, že by stranická koruna měla připadnout spíše jemu, protože je pro takovou pozici lépe kvalifikován. Bez Browna by si Blair jen těžko osvojil mnohé ideje, vlastnosti a reputaci, jež jsou k předsednictví nezbytné. Bez Browna by Blair byl určitě jiný, méně frustrovaný, ale také bezpochyby méně úspěšný předseda vlády. Nikdo nemůže pochopit Blairovo místo bez ohledu na Browna, a samozřejmě i naopak. Jejich vztah je jistě nejvýznamnější ve své době. Při pohledu na Blaira a Browna to člověka nutí ohlédnout se do historie a porovnat je s Churchilllem a jeho korunním princem Anthonym Edenem mezi lety 1940 a 1950 a najít podobné pocity důležitosti, záliby i hořkosti.“⁽⁸⁾

Ještě hluboko v opozičních letech se respektovaný Brown nechal o mladším a nezkušeném Blairovi slyšet, že si dokáže představit, že „nastoupí jednou po něm“. Vše se ale vyvinulo jinak a Brown svůj talent zaměřil na ekonomické otázky. Jeho obsese ekonomikou se datuje už od studijních let, která skončila doktorskou prací o Skotské labouristické straně ve 20. letech. „Jeho učitel historie z Edinburghu Paul Addison jednou poznamenal, že právě při studiu historie strany se Brown nejvíce naučil o labouristické schopnosti sebededukce v ekonomických tématech či při politických kri-

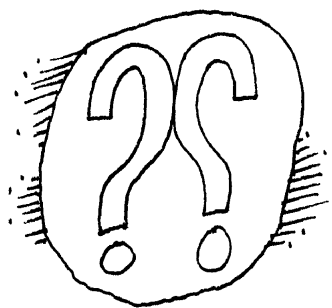
zích.“⁽⁹⁾ Podle údajné dohody Granita se Blair s Brownem dohodl, že mu za premiérství přenechá zcela sféru hospodářství a v budoucnosti mu přenechá i Downing Street. Brownovi se opravdu podařilo zlomit největší nevýhodu ve vnímání labouristů mezi britskou veřejností. Ukázal, že dokáže kompetentně spravovat ekonomiku a ekonomy nadchlo, jak posílil nezávislost centrální banky.

Brown ale také Blairovi připomněl, že je dostatečně těžká váha, aby zamezil některým jeho cílům. Speciálně otázka jednotné měny oba labouristy rozdělila. Během prvního období docílil Brown odsunutí problému za horizont dalších voleb. V roce 2003 posunul horizont za případný třetí volební úspěch, když 9. června 2003 přinesl do parlamentu známý 246stránkový fascikl „*UK membership in the Single Currency – An Assessment of the Five Economic Tests*“. Přestože se Brownovi nerýsuje žádný zásadní vyzyvatel, blairisté se občas ptají, zda je rozvášňný a klidný Brown dostatečně mediálně přitažlivý pro volební souboj.

Tony Blair toryů

Jeho pravděpodobný soupeř ho v tomto ohledu jistě převyšuje. Ani ne čtyřicetiletý poslanec David Cameron vyhrál vnitrostranické volby a stal se „*Vůdcem loajální opozice Její Výsosti*“. Konzervativní strana je však zdecimovaná třemi volebními porážkami a stranickými třenicemi. Cameron je ale po dlouhé době první zvolitelný lídr konzervativců. Strana se totiž stále nemůže vypořádat s odkazem Margaret Thatcherové. Na jedné straně jedenáct let vlády „železné lady“ vytvořilo mezi Brity obraz reakční strany minulosti, která je zde jen pro bohaté. Na druhé straně už ve vládě Johna Majora vypukly spory mezi euroskeptiky a eurooptimisty, které umocnilo potupné vystoupení Velké Británie z evropského směnného mechanismu ERM v roce 1992. „Pozorovatelé konferencí konzervativců si jen těžko mohou odpustit postřeh, že debaty o jednotné měně jen málokdy souvisejí s ekonomikou.“⁽¹⁰⁾

Ve straně stále rezonuje řeč Margaret Thatcherové z 20. září 1988: „Evropa bude silnější právě proto, že Francie bude Francií, Španělsko Španělskem a Británie Británií, každá země se svými zvyky, tradicemi a identitou. ... Nebudeme snižovat dosah státní moci v Británii proto, abychom jej předávali na evropskou úroveň, evropskému superstátu pod novou dominancí Bruselu.“⁽¹¹⁾ „Pro mnoho kon-

vyzývatele Davida Camerona. Pro torye je tato volba malou revolucí. Cameron je stranický benjamínek bez větších zkušeností. Jeho mediální poradci však odvedli znamenitou práci, a tak byl potomek aristokratů a příbuzný královně prezentován jako muž z lidu, ideová prázdnota jako nabídka stranické demokracie, mladické vylomeniny jako omluvitelné hříchy mládí. Komentátoři se ironicky shodují, že si toryové vybrali vlastního Blaira.

meronovo zaměření pozornosti na téma, která toryové tradičně opomíjeli. Založení Skupiny pro politiku sociální spravedlnosti může znamenat jen jediné – stejně tak jako Blair úspěšně před volbami 1997 vykradl fungující politická témata konzervativců, Cameron by rád převzal a zefektivnil některé recepty socialistů. Stejný efekt, jako mělo zrušení Článku IV pro labouristy, může mít pro konzervativce vytvoření nové politiky životního prostředí *Quality of Life Challenge*,¹³⁾ kde bude mít dokonce hlavní slovo i známý antiglobalista a odpůrce geneticky upravovaných potravin miliardář Zac Goldsmith. Cameron tak doufá, že místo znesvářené strany nabídne voličům „soucitný konzervatismus plný změn, optimismu a naděje“.

Kontinuita od roku 1979

Snad nejlépe popsal úlohu nového vůdce konzervativců britský komik Rory Bremner, když Camerona popsal jako iPod, na který si toryové mohou stáhnout politiku, kterou potřebují. Možná, že to bude i stačit na porážku labouristického nástupce Tonyho Blaira. V každém případě současný britský politický vývoj příkladně ilustruje nové způsoby vládnutí v 21. století. Před zraky voličů se reprezentuje moc v radikálních předělech, jako tomu bylo roku 1997 a bude možná i roku 2009, ve skutečnosti však Velká Británie žije od roku 1979 v kontinuitě, kterou analytici popisují jako „neoliberalní konsenzus“.

David Klimeš (1982) je posluchačem oboru historie na Filosofické fakultě UK v Praze.

d.klimes@gmail.com

¹⁾ www.labour.org.uk/manifesto

²⁾ Anthony Seldon: Blair. Simon & Schuster: 2004. s. 450.

³⁾ David Butler, Dennis Kavanagh: The British General Election of 1997. Palgrave: 2005. s. 51.

⁴⁾ Ian Budge a kol.: The New British Politics. Longman: 2004. s. 75.

⁵⁾ Anthony Seldon: Blair. Simon & Schuster: 2004. s. 693.

⁶⁾ Nicholas Jones: Sultans of Spin. Orion: 1999. s. 174.

⁷⁾ Anthony Seldon: Blair. Simon & Schuster: 2004. s. 694

⁸⁾ Tamtéž: s. 657.

⁹⁾ Tamtéž: s. 658.

¹⁰⁾ Mark Garnett, Philip Lynch (ed.): The Conservatives in Crisis. Manchester University Press: 2003. s. 107.

¹¹⁾ Ian Budge a kol.: The new British Politics. Longman: 2004. s. 101.

¹²⁾ Mark Garnett, Philip Lynch (ed.): The Conservatives in Crisis. Manchester University Press: 2003. s. 154.

¹³⁾ www.qualityoflifechallenge.com

zervativních poslanců se euroskepticismus stal sebedefinujícím rysem jejich politické identity a obrana britské suverenity hlavním úkolem strany. Za poslední dekádu se Konzervativní strana stala zřetelně euroskeptickou.¹²⁾ Druhým problémem, se kterým se konzervativci potýkají, je odkaz thatcheristického vnímání, že „zde není nic jako společnost“, jež štěpí fundamentální příznivce thatcherismu a „One Nation“ konzervativce, jimž mnohé projekty veřejné služby nejsou cizí.

Ukázkovým divadlem všech stranických proudů pak byly primárky toryů z tohoto roku. Pravicové stránky lákal bývalý příslušník speciálních sil SAS David Davis a radikální euroskeptik Liam Fox, centristické voliče pak oslovoval vysloužilý konzervativce Kenneth Clarke a právě mladý Cameron. Poprvé mohli do závěrečné volby promluvit i řadoví straníci, kteří nakonec vybrali za Brownova

Pohledný politik si však ve svých prvních rozhodnutích počíná šikovně. Všem znesvářeným frakcím nabídl důležitá místa ve stínovém kabinetu, hlavnímu protivníkovi Davisovi pak ministerstvo vnitra. Euroskeptiky uspokojil tím, že anancoval vystoupení britských konzervativních poslanců Evropského parlamentu z federalistické frakce EPP-ED. Nejobratněji si ale počíná při přeměně negativní image strany mezi veřejností. Thatcheristickou mantru o neexistující společnosti nahradil umírněnější klíčkou: „Že zde není společnost, neznamená, že zde není stát.“ Zároveň opustil politiku nulové tolerance vůči Blairově vládě a nabídl premiérovi případnou podporu rozumných zákonů. Tím si chce vysloužit auru státotvorné strany, která zachová mnohé přednosti labouristického státu a také možná vrazí klín mezi pravicovějšího Blaira a levicovějšího Browna. Největší překvapení je však Ca-

Jsme v dobré společnosti

PAVEL SVOBODA

Česká republika se nachází ve čtrnáctém roce své samostatné existence, a to je příležitost nejen k určitému bilancování, pohledu zpět, ale zejména k pohledu do přítomnosti a budoucnosti, pokud jde o postavení naší země mezi ostatními státy Evropy i světa. Následující zamyšlení se skládá z několika více či méně souvislých pohledů na naši zahraniční politiku se zvláštním důrazem na členství v Evropské unii.

Splněné naděje

Prolistujeme-li dnes již mírně zažloutlé stránky novin z počátku devadesátých let a porovnáme-li tehdejší tužby, přání či cíle naprosté většiny zahraničněpolitických expertů demokratických politických stran ohledně zahraniční profilace České republiky s dnešní realitou, mohli bychom být navýsost spokojeni. Česká republika se překvapivě rychle adaptovala v jediné fungující vojenské alianci světa, tj. v Severoatlantické alianci, a patří bezesporu k zemím, které jsou přínosem jak pro alianci samotnou, tak pro bezpečnost svého blízkého i vzdálenějšího okolí. Čeští profesionální vojáci působí hned v několika misích v Evropě i mimo ni a zvládají úkoly, na které si netroufají i některé „staré“ členské země. Koneckonců samotná relativně bezproblémová profesionalizace armády (ne ve všech zemích NATO je to samozřejmost!) je dobrou vizitkou našich schopností.

Se stejnou mírou spokojenosti bychom mohli posuzovat i naše členství v Evropské unii. Je sice pravdou, že vstup České republiky i ostatních nových členských zemí do EU mohl přijít o několik let dříve, ale toto zpoždění nebylo v žádném případě způsobeno naší zahraniční politikou.

Česká republika a Evropská unie

V průběhu přistupování k Evropské unii jsme se nacházeli ve velmi složité a nevýhodné pozici. Museli jsme totiž spíše pasivně absorbovat desetitisíce stránek evropské legislativy, smířit se s mnoha rozhodnutími Unie, na jejichž formulaci jsme neměli žádný faktický vliv. To se vstupem do EU výrazně změnilo. Již téměř dva roky máme možnost hrát ve většině oblastí víceméně rovnocennou partii s ostatními 24 zeměmi Evropské unie. Proto je namístě si připomenout, jak si v této hře stojíme. Myslím si, že pro naši zemi jsou důležité odpovědi na následující tři otázky:

- Zda, případně jak je Česká republika schopna ovlivňovat budoucí směřování celé Evropské unie?

- Je Česká republika schopna permanentně tlumočit a hájit svůj státní zá-

jem v běžné unijní praxi (např. formulace různých legislativních aktů více či méně se dotýkajících každodenního života našich občanů)?

- Umí Česká republika dostatečně využívat možností finanční pomoci z různých fondů EU ke znatelnému zvyšování kvality života svých občanů?

Česká představa budoucnosti Evropské unie

Na první otázku je dnes velmi těžké odpovědět, protože o budoucnosti EU má dnes jasno málokdo ... Jsem nejen přesvědčen, že po překonání nynějšího období stagnace bude Evropská unie pokračovat v další integraci, a to jak do šířky, tak i do hloubky, ale jsem si též jist, že obě tyto tendence jsou pro Českou republiku výhodné a že by je tedy měla spoluvytvářet či alespoň podporovat.

Je velmi pravděpodobné, že v nejbližších letech bude spoluprací všech členských zemí EU připraven zásadní dokument podobající se ústavě, který bude výrazem dalšího prohlubování spolupráce uvnitř Unie. Vždyť již dnes (několik málo měsíců po francouzském a nizozemském odmítnutí Smlouvy zakládající ústavu pro Evropu) probíhá proces, který se dá popsat jako tichá nebo plíživá konstitucionalizace Evropské unie, zejména pokud jde o spolupráci v oblasti justice a vnitra, ale nejen v ní. Tento proces je do značné míry pro ČR výhodný, i když by se bezesporu našly (a budou nacházet) i výjimky.

V bytostném zájmu České republiky je též další rozšiřování Unie směrem na východ. Neumím si představit budoucí EU bez států západního Balkánu (zcela záměrně ponechávám stranou Turecko a Ukrajinu). Je proto velmi prozíravé (a to i z obchodního hlediska), že tuto oblast zařadila Česká republika mezi zahraničněpolitické priority. Měli bychom umět sehrát roli někoho, kdo bude předávat naše know how z procesu přistupování nejen nyní v Chorvatsku, ale později i v Makedonii, Bosně, Srbsku a Černé Hoře. Stejným způsobem jsme se kdysi zachovali ke Slovensku a i to mělo a má vliv na naše skvělé vztahy v současnosti.

Důležitost Visegrádu

Pokud jde o druhou otázku, obhajoba a prosazování našich zájmů uvnitř Evropské unie bude v čím dál větší míře závislá na úspěšném získávání spojenců a uzavírání různých minikoalic. Z tohoto pohledu se mi jako velmi důležité jeví pokračování spolupráce v rámci Visegrádské čtyřky. To neznamená (ani nemůže), že by se všechny naše zájmy plně překrývaly se zájmy Slovenska, Maďarska a Polska, ale z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že tato užší spolupráce si získala respekt i na celounijní úrovni. Myslím si, že by bylo velmi přínosné navázat ještě těsnější vztahy se zeměmi Beneluxu i Skandinávie, protože s převážnou částí z nich máme v naprosté většině případů podobný pohled na svět (či spíše Evropu).

Neopakovatelná šance

K zodpovězení třetí otázky ohledně maximálního využívání finančních prostředků ze strukturálních a kohezních fondů nám může pomoci dosavadní zkušenost, kterou naše země udělala. I když se nedaří vyčerpávat hned od počátku našeho členství veškeré „nabízené“ prostředky (to však nedokázala žádná nová členská země), daleko podstatnější je trend. A tento trend je bezesporu vzestupný a i nedávno schválená nová finanční perspektiva nám dává dobré vyhlídky (už jenom zvýšení možnosti financování z prostředků Evropské unie až na 85 procent je pro Českou republiku mimořádně výhodné). Česká republika má ojedinělou a pravděpodobně i na mnoho desítek let poslední příležitost během velmi krátké doby výrazně zvýšit životní úroveň (šířeji kvalitu života) našich občanů. Vyjednání přibližně 93 miliard korun (tj. čistá roční pozice), které po dobu sedmi let mohou proudit do České republiky, představuje velmi úspěšný výsledek naší zahraniční politiky (v přepočtu na jednoho obyvatele jsme dokonce zemí z celé pětadvacítky neúspěšnější!).

„Česká“ témata

Jsem přesvědčen, že by Česká republika měla sama aktivně vnášet do Evropské unie „svá“ témata. Jedním z nich by mohl být tlak

na liberalizaci všech možných oblastí fungování Unie. Měli bychom vyvíjet permanentní tlak na členské země, které nám dosud neuvolnily své pracovní trhy, přičemž neexistuje jediná na faktech založená analýza, která by je k takovému postoji opravňovala. Je dobře, že jsme se neuchýlili k různým odvetným administrativním opatřením a tato naše otevřenost by měla být uplatňována i vůči každé nově příchozí zemi (zcela aktuálně vůči Bulharsku a Rumunsku). Konzistentnost postojů v takto podstatné věci je důležitější než případné dílčí potíže.

Stejně významné (ne-li významnější) je i téma volného pohybu služeb! Také zde patříme k zemím, jež zastávají spíše liberální postoj, i když by mohl být tlumočen ještě silněji a hlasitěji.

Uvítal bych, kdyby se Česká republika podařilo promítnout do běžné unijní praxe naši zkušenost ze čtyřicet let fungování totalitního režimu. Co mám na mysli? Evropská unie se velmi často vyhýbá (nebo je neúnosně dlouho odkládá) jasným stanoviskům ohledně porušování lidských práv v některých „horkých“ zemích. Můžeme jmenovat například první zjevně zfalšované volby na Ukrajině či situaci na Kubě. V těchto a podobných případech musí mít unijní pragmatismus své meze a Česká republika (spolu s některými novými členskými zeměmi) by tyto meze měla umět rozpoznat.

Mluvíme-li o institucionálním zajištění našeho fungování v Evropské unii, příkladem se k jedné z následujících variant:

- zřídit samostatné Ministerstvo pro evropské záležitosti jako koordinační orgán veškerých odvětvových politik ve vztahu k EU;
- naše unijní aktivity koordinovat z Úřadu vlády České republiky.

Diplomacie ve službách obchodu

Je pochopitelné, že vztahy s ostatními zeměmi světa jsou výrazně ovlivňovány vzájemnou obchodní výměnou. I když se přibližně 80 procent našeho zahraničního obchodu realizuje se zeměmi EU, zůstává ještě velký potenciál pro další zejména mimoevropské země. Tomuto trendu musí jít naproti i česká diplomacie a zcela otevřeně tyto vztahy podporovat. Velký potenciál má vzrůstající obchodní spolupráce s některými asijskými zeměmi se rozvíjejícími ekonomikami. Mám na mysli nejen obligátní Čínu, ale i Indii, Vietnam, Indonésii či Thajsko. Všude tam musí být přítomna i česká diplomacie jako jistý předskokan vlastních obchodních jednání. Stejnou či podobnou příležitost vidím v zemích, jako je Nigérie, Egypt, Libye, Brazílie či Argentina.

Za zcela klíčové považuji udržení výborných vztahů se Spojenými státy americkými, a to nejen z obchodních, ale zejména z bezpečnostních důvodů. Spojenectví s USA je v současné době nenahraditelné a naše zahraniční politika by měla umět jednoznačně čelit pokusům o jeho zpochybnování, relati-

vizování, či dokonce nahrazování. Konečnou konci byly to hlavně USA, které nám pomohly stát se členskou zemí NATO.

Nepromarnit výhodné pozice

Česká republika vstupuje do druhé poloviny první dekády 21. století jako spolehlivý a platný spojenec v rámci Severoatlantické aliance, ale i jako země, která vstupem do Evropské unie získává obrovskou příležitost posílit své zahraničněpolitické i obchodní postavení v rámci Evropy. Ještě nikdy v historii jsme se nenacházeli v tak výhodném postavení jako dnes. Ještě nikdy v historii jsme se nenacházeli v pozici, kdy jsme obklopeni pouze spojenci a přáteli. Ještě nikdy jsme neměli tak velkou příležitost plně uplatnit naše komparativní výhody jako nyní. Česká zahraniční politika k tomuto unikátnímu postavení naší země dílem přispěla a je její povinností v tom i nadále pokračovat, a to bez ohledu na to, která demokratická politická strana právě vládne.

Pavel Svoboda (1969) je předsedou Výboru pro evropské záležitosti Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR a poslancem za US-DEU.

svobodap@psp.cz

Článkem Pavla Svobody pokračuje volná série článků na téma „Místo Česka ve světě“. Dosud vyšly články Petra Pitharta, Jana Zahradila a Milana Štěcha.

VOLNÁ TRIBUNA

Genetické zbraně – nová hrozba?

Problematika genetických zbraní je v dnešní době, ohrožené mezinárodním terorismem, obzvláště aktuální. Není pochyb o tom, že různé teroristické skupiny, stejně jako sekty, by se mohly pokusit podobné technologie získat.¹⁾ Stejně a možná i více je pravděpodobné, že tyto technologie si budou chtít opatřit i některé významné státy, dnes označované jako *rogue states*, ani u nich však výzkum končit nemusí, podobný výzkum má prim ve vyspělých státech bohatého Severu. O co tedy jde?

Podstata genetických zbraní

V posledních třiceti letech genetický výzkum postoupil dopředu výraznými kroky, v nedávné době byl celý lidský genom rozpleten v rámci projektu HGP. Tyto skutečnosti vedou k tomu, že výše zmíněný výzkum genetiky poskytl dostatečné znalosti o vytváření a struktuře lidské DNA a celé genové struktuře člověka, o tom, jak

které defekty způsobují jaká onemocnění či vrozené nedostatky a podobně.

Od těchto znalostí nebylo příliš daleko k otázkám, zda by tedy nebylo možné některé tyto nedostatky vhodným způsobem odstranit a genové inženýrství postoupilo do další fáze. Vrozený defekt by tedy bylo možné odstranit vložením genu, který je v pořádku a je zdravý, namísto původního defektního, problémem však bylo, jakým způsobem dopravit tento

gen do struktury DNA. Výsledkem byly experimenty s přenosem genu prostřednictvím viru, který sám o sobě nabourává strukturu DNA, v tomto případě by do ní de facto vložil správný stavební kámen a defekt by mohl být odstraněn. Jenže podobným způsobem by bylo možné DNA poškodit, což je podstata tohoto typu zbraní. Jsou cílené na určité skupiny obyvatel se stejnou nebo velmi podobnou genovou výbavou či její částí, na kterou upravený virus útočí. Podobná genová výbava pak znamená podobné tělesné, ale i jiné znaky. Proto se také tomuto způsobu likvidace lidí říká etnická bomba. Biologický agens by měl proniknout mezi etnikum, které má rozdílné genové vybavení než ostatní obyvatelstvo, a proto zlikviduje jen tuto individua a ostatní skupiny obyvatel nechá na pokoji, neboť virus se zaměří podle specifického genového kódu. Jedná se zejména o rodovou příbuznost, kdy pokrevní příbuzní mají velmi často velkou část genové výbavy podobnou, může se jednat o specifické tělesné znaky (choroby, barva očí, vlasů), které jsou také charakterizované určitou genovou odlišností.

Problémem však je, že v dnešní době je populace země natolik promísená, že by bylo obtížné vytvořit jakousi obdobu „rasové“

zbraně, neboť rasová příslušnost neposkytuje dostatečnou genovou příbuznost, teoreticky možné je takovou genovou skupinu izolovat u užší teritoriální skupiny (klan, kmen). Navíc se jedná o výzkum na tak vysoké úrovni, že provést jej mohou jen velmi technicky zdatné skupiny, které disponují potřebným materiálem, a zejména financemi.²⁾

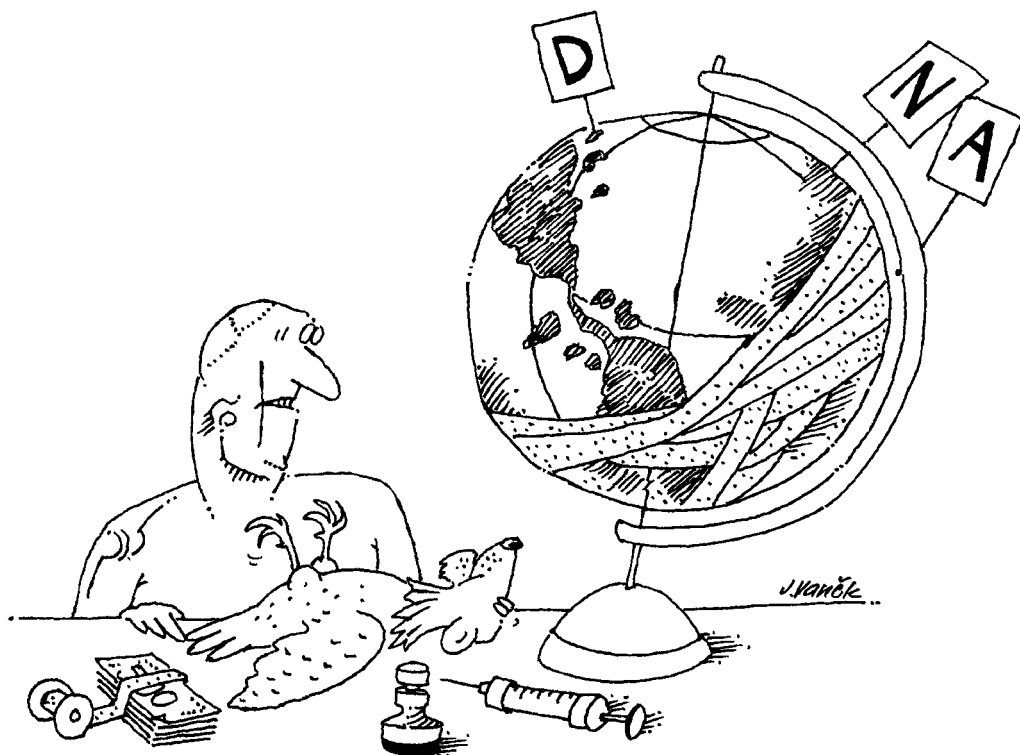
Realita vývoje a použití?

Přitom se nemusí vůbec jednat o planou hrozbu. Lékaři z Britské lékařské asociace varovali před zneužitím informací z výzkumu lidského genomu a před tím, že podobný druh biozbraně může být vbrzku dostupný. Proto je podle nich zapotřebí zajistit mezinárodní spolupráci na etickém kodexu, který by dostatečně zajišťoval bezpečnostní problematiku daného výzkumu, a zejména jeho výstupů.³⁾ Problémem také je, jak „zabránit“ zveřejňování choulostivých informací v médiích, zejména na internetu, kde dnes fakticky každý má možnost zjistit téměř vše potřebné.

Obavu z toho, že genetické zbraně stojí za dveřmi, vyjádřil v roce 1992 ředitel švédského národního obranného výzkumného ústavu Bo Rybeck, jenž poukázal na to, že jsme schopni identifikovat variace DNA u různých rasových a etnických skupin, „budeme schopni i určovat rozdíly mezi černými a bílými, orientálci, Židy, Švédy nebo Finy a vytvořit přípravek, který bude schopen zabít pouze určitou skupinu“. Jednalo by se de facto o etnické čistky zítřka.⁴⁾ Bývalý ministr obrany USA W. Cohen zase prohlásil, že „vědci jsou velmi blízko k výrobě takové zbraně“. Také univerzitní vědci jako dr. Dando z Bradfordské univerzity nebo profesor genetiky na University College of London Steve Jones tvrdí, že výroba takové zbraně je jen otázkou času, ačkoli profesor Jones je skeptický k tomu, že by tyto zbraně měly spatřit světlo světa v následujícím desetiletí...⁵⁾

Konkrétní důkaz o použití tohoto typu útoku sice neexistuje, ale významné indicie ukazují na to, že v době apartheidu se jihoafrická vláda pokoušela vyvinout prostředky k likvidaci černých spolupobčanů, nebo alespoň takové prostředky, které by způsobily sterilitu černošek. V nedávné době také pronikly na veřejnost informace, že podobný genetický výzkum provádí také Izrael,⁶⁾ který má v úmyslu vyvinout prostředky selektivně likvidující arabské obyvatelstvo. Problém vyvstávající z faktu, že podobně jako arabské, tak i izraelské obyvatelstvo je semitského původu, se údajně podařilo izraelským vědcům vyřešit.⁷⁾ Specifickým terčem a cílem genové náказы pak měla být genová skupina Iráčanů. Poslanec Knesetu Dedi Zucker se ohradil proti takovému výzkumu s tím, že vzhledem k historii Židů se jedná o výzkum nemorální a monstrózní, a měl by být přerušeno nebo spíše zastaven.⁸⁾

Je samozřejmé, že podobný výzkum probíhal v časech studené války i v táborch

obou supervelmocí. Po zhroutilí Sovětského svazu se stovky vědců a dalších pracovníků, kteří rázem přišli o místo, rozutekly do různých koutů světa a de facto se staly žoldáky ve snaze získat co nejlepší prostředky pro další výzkum a také dostatečné osobní finanční ohodnocení. A státy, které chtěly podobné technologie získat, byly ochotné zaplatit. Jednalo se zejména o Írán, jenž získal množství ruských vědců, jak upozorňují ruské i americké odborné kruhy.⁹⁾ Nebezpečí získání některých těchto pracovníků jako námezdních žoldáků pro teroristické skupiny je tak více než aktuální, na podobných výzkumných projektech se podílelo přes 70 tisíc pracovníků.

Existují i zprávy o tom, že podobného výzkumu se účastní Severní Korea, která má v úmyslu vyvinout etnickou „bombu“ proti bílé populaci.¹⁰⁾

Ve světě se však vyskytují náznaky, že již možná podobné experimenty mohly být vyzkoušeny i v praxi. Například při vypuknutí madagaskarské chřipky bylo zasaženo více než 2000 obyvatel Madagaskaru, z nichž 157 nemoci podlelo, nakažení pocházeli téměř sto procentně z jedné etnické skupiny. Podobně se uvažovalo o plicní nemoci SARS, která převážně postihovala jen asijské obyvatelstvo.

Hrozby

Hrozba genetického terorismu není jen bublinou, a dokonce se o ní diskutovalo na zasedání expertů NATO v belgickém Lutychu, kde bylo konstatováno, že zdrojem nebezpečí mohou být i potraviny.

Tento způsob nakažení je další formou možného agresivního aktu proti civilizům.¹¹⁾ Bylo například možné zlikvidovat

celou úrodu (např. napadením pšenice) či ohrožit spotřebitele agresivně upravenou genovou strukturou obsaženou v potravinách. Obdobný způsob likvidace lze ale použít i proti nechtěným plodinám, jako je mák setý nebo koka. Podobné agresivní látky vůči těmto rostlinám údajně vyvíjejí Spojené státy a Velká Británie v rámci boje proti drogám. Stejně mohou být genetickou mutací, způsobenou napadením agresivními geny, postižena i hospodářská zvířata, čímž by se oslabila potravinová soběstačnost velkých a bohatých států – spolu například s napadením úrody obilovin.

Důkazem toho, že se nejedná jen o novinařskou „kachnu“ či výmysl autorů sci-fi, může být i skutečnost, že genetický agens je uváděn jako jeden z možných prostředků ohrožení i ve zprávách o hrozbách státu, jako je Spojené království.¹²⁾

Pohled do budoucna

Hrozbu genetických zbraní je v dohledné době nutné brát za aktuální, neboť vědecké týmy pracující na obdobných projektech v civilním sektoru již dosáhly značných úspěchů. Pokud bychom přijali předpoklad, že vojenský výzkum je vždy nejméně jeden krok před výzkumem civilním, pak pro nás tato informace může znamenat poměrně nepřijemné poselství do budoucna. Význam takovéhoto prostředku by nepoměrně převážil význam současných zbraní hromadného ničení, především pak ve svém selektivním účinku, kdy nezpůsobuje zamoření ani likvidaci infrastruktury, ale likviduje jen cílovou skupinu!

Proto považuji tento typ zbraní ve svém důsledku za mnohem horší než současné nejznámější ničivé prostředky. Je to přede-

vším z etického a morálního hlediska nepřijatelná alternativa, ovšem vzhledem ke svým účinkům velmi efektivní, a proto pochybují, že vývoj takovýchto prostředků bude zastaven.

Jiří Martinů (1982) je studentem politologie a mezinárodních vztahů na FSS MU v Brně.

falkirk@centrum.cz

Zdroje:

A. Toffler – H. Tofflerová: *Válka a antiválka: Jak porozumět dnešnímu globálnímu chaosu*, Dokořán a Argo, Praha, 2002.

Mangold, P. – Goldberg, J.: *A mnoho lidí zemřelo...pravda o biologických válkách*, Themis, Praha, 2001.

Tůma, M. a kol.: *Nešřnění zbraní hromadného ničení v kontextu aktuálních otázek mezinárodních bezpečnosti a boje proti terorismu*, Ústav strategických studií, Univerzita Obrany, Brno, 2004.

Geneticky modifikované rostliny: hrozba, nebo záchrana: 21. století, č. 2, únor 2005, str. 34–35.

Internetové odkazy související s problematikou genetických zbraní:

Anbarasan, E.: *Genetic weapons: a 21st-century nightmare?*: www.unesco.org/courier/1999-03/uk/ethique/txt1.htm

Baard, E.: *The DNA bomb – Modified crops are in the Crosshairs now. You may be next*, www.villagevoice.com/news/0120.baard,24752,1.html

Beckerman, L. P.: *Genocidal Weapons: Coming to a Theatre Near You*: www.campusactivism.org/uploads/GenocidalWeapons.doc

Bishop, G.: *Ethnic weapons for ethnic cleanings*: www.elfis.net/tem/ethnic-weapons.htm

Flynt, S.: *Threat Kingdom*, Military review, Ju-

ly-August, 2000, on-line verze: www.au.af.mil/au/awc/awcgate/milreview/threatkingdom.htm

Mahnaimi, U. – Colvin, M.: *Israel planning 'ethnic' bomb as Saddam caves in*: www.peace.ca/geneticwarfare.htm

Miller, J. – Broad, J. W.: *Iranians, Bioweapons in Mind, Lure Needy Ex-Soviet Scientists*: www.library.cornell.edu/colldev/mideast/irangrm.htm

Ramars, K.: *Unholy Grail: The Quest for Genetic Weapons*: www.fromthewilderness.com/free/ww3/030403-genetic-p1.html, www.fromthewilderness.com/free/ww3/031103-genetic-p2.html

Rifkin, J.: *Now for GM weapons It's time to get tough with the biotech firms over germ warfar.*, The Guardian, 27. 9. 2001, online verze: online.sfsu.edu/~rone/GEessays/NowGMweapons.htm

Thomas, G.: *'Ethnic Bomb' To Kill Whites Only Tied To N Korea*: www.rense.com/general43/ethn.htm

Weber, M.: *Israel is Developing 'Ethnic Bomb' for Growing Biological Weapons Arsenal*, The Journal of Historical Review, Nov. — Dec. 1998 (Vol. 17, No. 6), p. 24–25, on-line verze: www.ihr.org/jhr/v17/v17n6p24-Weber.html

Wilson, J.: *GENETIC BIOWEAPONS Scientists are warned of the dark side of genomic research*: www.popularmechanics.com/science/defense/1281406.html

BMA report hopes to raise awareness about the threat of biological weapons: www.news-medical.net/?id=5791

Emerging Technologies Genetic Engineering and Biological Weapons: www.sunshine-project.org/publications/bk/bk12.html

Fight Genetic Weapons, British Doctors Urge: users.westnet.gr/~cgian/geneweap.htm

Genetic Warfare and Matrilineal Cultures: www.adequacy.org/public/stories/2001.8.27.101151.276.html

Genetic Weapons: www.gnxp.com/MT2/archives/000204.html

Health Genetic weapons alert: news.bbc.co.uk/1/hi/health/259222.stm

Zbrane hromadného ničení – aktuálna hrozba: www.mosr.sk/index.php?page=67

¹⁾ Stačí vzpomenout arzenál použitý sektou Óm Šinrikjó, který se skládal z takových „chufovek“ jako botulin, antrax, ví se o snaze získat kmeny viru Ebola použitelné pro útok, či posléze použitý sarin.

²⁾ Vývoj technologie viz: Emerging Technologies Genetic Engineering and Biological Weapons: www.sunshine-project.org/publications/bk/bk12.html.

³⁾ news.bbc.co.uk/1/hi/health/259222.stm, www.acronym.org.uk/dd/dd17/17ukrep.htm, users.westnet.gr/~cgian/geneweap.htm.

⁴⁾ Viz: A. Toffler – H. Tofflerová: *Válka a antiválka: Jak porozumět dnešnímu globálnímu chaosu*, Dokořán a Argo, Praha, 2002, str. 137.

⁵⁾ Blíže viz: Mangold, P. – Goldberg, J.: *A mnoho lidí zemřelo...pravda o biologických válkách*, Themis, Praha, 2001, str. 397–401.

⁶⁾ Údajně navázal na výsledky výzkumu a vývoje v Jihoafrické republice, kde byl tento výzkum zastaven v roce 1993 a byl přenesen právě do Izraele.

⁷⁾ www.peace.ca/geneticwarfare.htm, www.apfn.org/apfn/EthnicBomb.htm, www.ihr.org/jhr/v17/v17n6p24-Weber.html.

⁸⁾ www.elfis.net/tem/ethnic-weapons.htm

⁹⁾ www.library.cornell.edu/colldev/mideast/iranrm.htm, údajně poskytuje až pět tisíc dolarů měsíčně.

¹⁰⁾ www.rense.com/general43/ethn.htm

¹¹⁾ www.unesco.org/courier/1999-03/uk/ethique/txt1.htm

¹²⁾ www.au.af.mil/au/awc/awcgate/milreview/threatkingdom.htm

RECENZE

Podrobný přehled o světě na počátku roku 2006

Podrobný přehled o světě na počátku roku 2006. Pascal Boniface a kol.: L'Année stratégique 2006. Paris, Dalloz, 2005. 604 stran.

Úvod ročenky napsal Pascal Boniface a nazval jej *Neúspěch války proti terorismu*. V jejím úvodu připomíná slova Samuela Huntingtona, že „invazi do Iráku muslimové vnímali jako válku proti islámu. Tímto postupem USA vygenerovaly ještě více terorismu ... a náboženskou válku, za kterou nesou odpovědnost Usáma bin Ládín a George W. Bush.“¹⁾ Po vyčíslení těžkých ztrát na straně zasahujících jednotek a stále se

snižujícího počtu států tvořících koalici dochází k závěru, že „tuto válku nelze vyhrát.“²⁾ Navíc je to podle autora válka bez perspektivy a bez konce. Ještě silnější je Bonifacova kritika na adresu globální války proti terorismu. Tvrdí, že invaze do Iráku přilila olej do ohně, džihád ani v nejmenším neustoupil, v roce 2004 se výrazně zvýšil počet teroristických útoků, spustila se logika frontálního boje islámského světa proti Západu, a tak vážně hrozí, že válka proti terorismu „bude válkou věčnou.“³⁾

V další části se P. Boniface zaměřuje na základní příčiny soudobého terorismu. Zabývá se otázkou, zda USA jsou nenávidě-

ny proto, jaké jsou, nebo kvůli tomu, co dělají. Boniface tvrdí, že ani jedna z těchto odpovědí není ani zcela správná, ani zcela špatná. Uznává opodstatněnost první odpovědi, protože organizátoři i skutečňovatelé krutých atentátů jsou skutečně prostoupeni nenávistí k hodnotám Západu. Zároveň s tím ale dodává, že na muslimský svět velmi neblaze působí rozpor mezi diskursem Bushovy administrativy na jedné straně a její každodenní politikou na straně druhé. Uvádí především podporu zdiskreditovaným režimům v Saúdské Arábii, Egyptě a v Pákistánu. Tato líceměrnost a politika dvojího metru prohlubuje rozčarování a pocity křivdy. Všechny tyto negativní skutečnosti nahrávají bin Ládínovi – rozšiřují prostor pro kladnou odezvu jeho působení na nejširší vrstvy muslimů v celém světě.

V závěru svého příspěvku Pascal Boniface píše, že největším problémem bezpečnostní strategie USA je politický cynismus jejich vládnoucích elit, které na jedné straně kladou důraz na velká slova, aby na druhé straně podporovaly neoblíbené autoritativní režimy. S lítostí připomíná, že posledním americkým prezidentem, který se snažil o co

největší potlačení tohoto cynismu, byl James Carter.

Druhá stať úvodního bloku se týká ekonomických záležitostí a problémů. Její autorka Sylvie Matelly ji nazvala *Mezi evropskými výzvami a řízením světového růstu*. S lítostí píše, že země Evropské unie nejsou schopny prosazovat odpovídající hospodářské politiky, ani jít dále v integraci a při překonávání obtíží.⁴⁾ Jejich dosavadní postup označuje za karikaturu tzv. lisabonské strategie, která snižuje věrohodnost a přitažlivost evropského projektu. V rámci Evropské unie oceňuje pouze úspěšnost britského modelu, zejména pak trvalý ekonomický růst. Kritická je zejména na adresu společné zemědělské politiky EU, SRN (pokles vnitřní poptávky, nárůst nezaměstnanosti a prohlubování deficitu veřejných financí) a Itálie (nedostatečná konkurenceschopnost jejího hospodářství). V závěrečné části své analýzy autorka oceňuje světový růst ve výši pěti procent a uznává, že jeho hlavním motorem jsou „více než kdy jindy“ USA. Zdůrazňuje nezbytnost, aby se do narůstajícího světového obchodu stále více zapojovaly rozvojové země.

Závěrečnou část úvodního bloku napsal Jean-Pierre Maulny a nazval ji *Vzestup nebezpečí?* Na jejím počátku píše, že celosvětové výdaje na zbrojení již přesáhly sumu jednoho tisíce miliard USD. Se znepokojením se zastavuje u hlavního tahouna tohoto vývoje – u USA (přes 40 procent celosvětových výdajů). Za zářející považuje to, že Spojené státy se nepřipravují na obranu proti vojenskému napadení, ale že především vedou války. To autor považuje za projev „silící militarizace USA“.⁵⁾ Se znepokojením píše rovněž o přetrvávajícím poklesu významu NATO jako rozhodovacího fóra euroatlantických spojenců.

Podrobněji se autor této části zastavuje u evropského posunu od embarga vůči ČR. Na vysvětlenou uvádí tři hlavní motivy. Prvním je snaha normalizovat vztahy s touto důležitou zemí. Druhým je snaha přivést ČR k tomu, aby v této důležité oblasti přistoupila na standardy zakotvené v evropském kodexu dobrého chování při vývozu obranných technologií. A v neposlední řadě jde o snahu ovlivnit celkové chování ČR, a to jak na mezinárodní, tak i ve vnitropolitické rovině. V samém závěru své stati autor podrobně kritizuje poměry uvnitř EADS, zejména pak německo-francouzské pětky o mocenské pozice, které jsou pro ctižádostivé manažery důležitější než zvyšování konkurenční schopnosti evropského obranného průmyslu.

Druhá část ročenky se zaměřuje na jednotlivé oblasti dnešního světa. První její stať napsal André Dumoulin a nazval ji *Vojensko-politické dospívání a ústavní praskliny*. V jejím úvodu s potěšením konstatuje, že zesláblo vnitroatlantické napětí a rozšířila se vnitrokoaliční spolupráce – oceňuje zejména ISAF, operaci Althea a postupně, i když zdaleka ne bezproblémově vytváření evropského obranného trhu. V závěru své stati A. Dumoulin vyjadřuje opatrný opti-

mismus, že pod vlivem hořké irácké zkušenosti by se mohly zlepšit transatlantické vztahy – americká administrativa by mohla ustupovat od vytváření koalice ochotných a ve větším rozsahu přihlížet k názorům evropských spojenců. Lze podle něho očekávat, že členské státy by v případě dalších vojenských operací mohly uplatnit jeden ze čtyř následujících scénářů: politická podpora a nasazení vlastních bojových jednotek, poskytnutí pouze logistické podpory, vyjádření pouhé politické podpory, ale bez nasazení jakýchkoli vlastních jednotek, odmítnutí nejen vojenské, ale i politické podpory.⁶⁾

Část věnovaná zemím střední a východní Evropy začíná konstatováním jednoho nedávného paradoxu – nové členské státy Evropské unie v červnu 2005 vyhlásily svou pokračující věrnost budování Evropy, a tak se zachovaly mnohem evropštěji než politické elity ve Francii, která je zakládající zemí EU.⁷⁾ Zároveň s tím však připomíná, že první výročí vstupu těchto zemí do Evropské unie proběhlo bez velkého nadšení a první volby do Evropského parlamentu se setkaly s velkým nezájmem. Autor pak připomíná znalosti a zkušenosti s prostorem na východ od dnešních hranic Evropské unie.

Velká pozornost Strategické ročenky 2006 se soustřeďuje na postsovětský prostor. Její autoři připomínají,⁸⁾ že Putin v poslední době polyká jednu hořkou pilulku za druhou – Beslan, manifestace proti ekonomickým a sociálním reformám, *oranžová* revoluce na Ukrajině, další revoluce v Gruzii, neúspěchy v Čečensku, ochlazení vztahů s USA. Za velký problém dnešního Ruska označují pyramidální charakter moci a určující vliv úzké exekutivy. Autoři se neobávají nové studené války, ale spíše očekávají návrat k Primakovově odkazu – rozvoj strategického trojúhelníku (Ruská federace /RF/, ČR, Indie) a k rozvíjení výsadního dialogu se zeměmi, které mají pro Ruskou federaci větší pochopení (např. pařížská schůzka Chirac–Schröder–Putin–Zapatero v březnu 2005).

Další zajímavou stať napsal Barthélémy Courmont, který se dlouhodobě specializuje na problematiku mezinárodní bezpečnosti a vojenství dnešního světa. Nazval ji *Washingtonská staveniště* a značně v ní kritizuje Bushovu administrativu. Vytyká jí především nesourodost v zahraniční politice, která jde od nasazování ozbrojených sil po diplomatické působení a manifestační podporu postsovětským zemím, které nastolují protimoskevský kurz. Je proto přínavné, že právě svět postkomunistických zemí je jedinou oblastí, které se vymyká celosvětový trend poklesu oblíbenosti a přitažlivosti Spojených států a jejich politiky.

Podrobně se B. Courmont pozastavuje u bezpečnostní strategie USA, která se po roce 2001 vyznačovala nadměrnou sekuritizací bezpečnostní i zahraniční politiky Spojených států. Autor ale předpokládá, že druhá Bushova administrativa již nebude

postupovat tak důrazně, tvrdě a často bezohledně jako ta předchozí. Vyplývá to podle něho především z důsledků zabřednutí amerických vojsk v Iráku. To ukázalo, že největší problémy nastávají až po oficiálním ukončení války a mohou to být problémy dlouhodobého charakteru. V jejich důsledku se pak perspektivy vojenské konfrontace s Íránem jeví jako málo pravděpodobné ve střednědobém výhledu, nejméně pak do té doby, než bude zcela zajištěna bezpečnost v Iráku.⁹⁾

Stať věnovaná problematice Středního východu polemizuje s šířenou tezí, že poslední změny v této oblasti by byly výlučně důsledkem americké invaze do Iráku v roce 2003. Na příkladu Palestiny, Libanonu, Iráku a dalších zemí se snaží ukázat, že „změny mají své kořeny v historii, specifikách a poměru sil v každé konkrétní zemi této oblasti“.¹⁰⁾ Kriticky hodnotí také snahu Spojených států uplatňovat všeobecně platné zásady velice výběrovým způsobem, přičemž více než ke skutečnému charakteru režimu se přihlíží k jeho „strategické věrnosti“.

Ve vymezeném rozsahu již nezbylo místo na další tři témata – subsaharská Afrika, Latinská Amerika a Asie. I ta ale potvrzují, že Strategická ročenka 2006 je napsána tak, aby pokryla skutečně celý dnešní svět. Její autoři se k jednotlivým oblastem vyjadřují velice zaslíbeně a srozumitelně. Hlavní důraz kladou na vysvětlení hlavních souvislostí. Součástí ročenky jsou i rozsáhlé přílohy, tabulky, grafy, mapy, chronologie, přehledy a bibliografie, které čtenářům připomenou základní údaje o každém světadílu i o každé zemi dnešního světa. Zvláště podrobné jsou u ukazatelů vojenské síly, což je další důvod, proč se tato ročenka určitě stane vyhledávaným pomocníkem všech, kdo se zabývají studiem světa a jeho bezpečnosti na počátku 21. století.

Jan Eichler (1952) je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

eichler@iir.cz

¹⁾ Le Nouvel Observateur, 27. 1. 2005.

²⁾ L' Année stratégique 2006, s. 27.

³⁾ Tamtéž, s. 28.

⁴⁾ Matelly, Sylvie: Entre défis européens et gestion de la croissance mondiale. L' Année stratégique 2006, s. 43.

⁵⁾ Maulny, Jean-Pierre: Montée des périls? L' Année stratégique 2006, s. 57.

⁶⁾ Dumoulin, André: Maturation politico-militaire et déchirements constitutionnels. In: L' Année stratégique 2006, s. 104.

⁷⁾ Ragaru, Nadege: L' Europe centrale et orientale face à la crise du projet européen. In: L' Année stratégique 2006, s. 146.

⁸⁾ Bec, Christina et Dubien, Arnaud: Entre réaction et révolutions. In: L' Année stratégique 2006, s. 202.

⁹⁾ Courmont, Barthélémy: Les chantiers de Washington. L' Année stratégique 2006, s. 246–247.

¹⁰⁾ Billion, Didier et Bessis, Sophie: Blockages persistant, timides avancées. In: L' Année stratégique 2006, s. 334.

Bezpečnost: Nový rámec pro analýzu

Buzan, Barry; Waever Ole; de Wilde, Jaap: Bezpečnost: Nový rámec pro analýzu. I. vydání. Brno: Centrum strategických studií u nakl. Barrister & Principal, 2005, 272 s., ISBN 80-903333-6-2.

Jako součást řady *Současná teorie mezinárodních vztahů* vydalo brněnské Centrum strategických studií překlad knihy Barryho Buzana, Ole Waevera a Jaapa de Wilda nazvanou velmi prostě *Bezpečnost s podtitulem Nový rámec pro analýzu*. Buzan a Waever patří mezi hlavní teoretiky bezpečnosti a tato publikace představuje přehledné shrnutí jejich dlouholeté práce na koncepci, na níž stojí tzv. kodaňská škola bezpečnostních studií.

Od sedmdesátých let minulého století se začaly objevovat hlasy volající po rozšíření studia bezpečnosti za hranici tradičního vojenského a státocentristického přístupu. Buzan, Waever a de Wilde nabízejí analytický rámec, který umožňuje práci s dalšími sektory a aktéry bezpečnosti. Zároveň ale uznávají přednostní postavení státu a nenegují předchozí výzkum, čímž vycházejí vstříc zastáncům omezeného pojetí vojenské bezpečnosti. Pomocí svého nového analytického rámce se navíc autoři pokoušejí odpovědět na otázku, kterou úroveň bezpečnosti je třeba chápat po roce 1990 jako nejdůležitější – lokální, regionální nebo globální.

Základním pojmem, jež autoři zavádějí do studia bezpečnosti, je sekuritizace (angl. *securitization*). Jde o řečový akt označení určitého problému za životní hrozbu, což legitimizuje použití mimořádných prostředků. Zkoumanými objekty jsou proto především původci výroku (*aktéři sekuritizace*) a jednotky, jejichž existence je podle nich ohrožena (*referenční objekty*). Na první pohled je tedy patrné, že autorům jde o subjektivní posouzení hrozeb aktéry, a ne o hrozby samotné. Ve skutečnosti objektivizaci výzkumu bezpečnosti výslovně odmítají s poukazem na nejasnou definici „objektivní“ hrozby (s. 41). Jejich přístup je konstruktivistický – zajímá je konstrukce hrozby v politické debatě. Redukce zkoumané látky na popis skutečnosti ovšem umožňuje rozšířit studium bezpečnosti o další sektory, protože k sekuritizaci může dojít v debatě o různých tématech. Autoři rozeznávají vedle sektoru vojenské bezpečnosti ještě sektor

bezpečnosti environmentální, ekonomické, společenské a politické.

Knihy je rozdělena do devíti kapitol. První kapitola uvádí čtenáře do problematiky studia bezpečnosti, představuje konflikt mezi tradičním a kritickým přístupem a identifikuje základní roviny analýzy. Druhá kapitola, pro pochopení celé knihy nejdůležitější, potom zpracovává konceptuální aparát nového přístupu k problému a definuje základní pojmy, jako jsou bezpečnost nebo sekuritizace.

Následujících pět kapitol, jež se věnují pěti výše zmíněným bezpečnostním sektorům, má shodnou strukturu. V první části autoři vždy definují agendu zkoumaného sektoru a dále identifikují aktéry sekuritizace a referenční objekty, na jejichž ohrožení v dané agendě aktéři sekuritizace upozorňují. Část zabývající se logikou hrozeb a zranitelností se pak podrobně věnuje atributům, jež jsou jednotlivým hrozbám dané kapitoly společné, a různým faktorům, jež sekuritizaci v sektoru dále ovlivňují. V posledním oddíle každé kapitoly potom autoři zkoumají regionalizační dynamiku v sektoru a existenci sekuritizace na různých úrovních politiky.

Nový rámec analýzy je patrný v každém okamžiku čtení. Posouvá totiž význam i těch nejzákladnějších pojmů. Z vojenské bezpečnosti se tak vytrácí řada témat, jež bychom do ní automaticky řadili. Sekuritizaci nepodléhá například účast vojáků na mírových misích, protože většinou nesouvisí s existenčními hrozbami, jimž vysílající státy čelí (s. 61). Z logiky věci tak nelze takové vojenské angažmá zahrnout do bezpečnostní politiky státu.

Trochu problematické se může zdát vymezení politického sektoru (což ovšem uznávají i sami autoři). Na rozdíl od všech ostatních sektorů, jejichž agenda je velmi koherentní, obsahuje totiž všechna zbývající témata sekuritizace. Svou politickou stránku mají ale zároveň i všechny ostatní sektory bezpečnosti, takže výsledná hranice politického sektoru je velmi nezřetelná.

Bezpečnostní situaci subjektu mezinárodní politiky je ovšem jen výjimečně možné definovat výhradně v rámci jednoho sektoru. Osmá kapitola proto znovu skládá to, co bylo v předchozích kapitolách rozloženo, a zabývá se vazbami napříč sektory. Zvláštní pozornost autoři věnují takové vazbě z pohledu aktéra sekuritizace.

Pro aktéry totiž nejsou jednotky součástí sektorů, ale sektory se projevují v rámci jednotek, jejichž bezpečnost aktéry zajímá (s. 195). Hrozba v jednom sektoru se potom může projevit jako faktor sekuritizace v jiném sektoru. V diskusi o bezpečnosti jedné jednotky se navíc může profilovat několik aktérů sekuritizace s různými motivy, postojí a jinak definovaným referenčním objektem. Součástí osmé kapitoly je i několik ukávek takových jednotek s několika aktéry, referenčními objekty a řadou různých hrozeb. Kapitola navíc obsahuje případovou studii, na níž autoři ukazují způsob využití své metody v praxi.

Poslední kapitola zařazuje celou publikaci do širšího diskurzu. Autoři v ní zvažují výhody a nevýhody nového teoretického rámce vzhledem k současnému přístupu ke studiu bezpečnosti a snaží se vyrovnat s kritikou, s níž se jejich myšlenky obsažené v řadě již dříve publikovaných děl setkaly.

Základním přínosem knihy je její přehlednost. Klíčovou myšlenku sekuritizace autoři rozpracovali v jasně strukturovaných kapitolách. Čtenář si proto jednoduše vyhledá argumenty a příklady, které ho zajímají, a to i přesto, že v knize schází rejstřík. Vzhledem k tomu, že publikace představuje základní text již zmíněné kodaňské školy, a bude proto sloužit i čtenářům, kteří se s oborem teprve seznamují, je také zapotřebí ocenit práci překladatele. České termíny jsou doprovázeny anglickými originály v závorce, což čtenáři usnadní orientaci v dalších, v tomto oboru převážně cizojazyčných textech. Složitější termíny pak překladatel v poznámce i stručně vysvětluje.

Největší nevýhodou knihy je její stáří. Anglický originál totiž vyšel už v roce 1998. Více než šest roků, které uplynuly mezi jejím vznikem a českým překladem, sice nic nemění na využitelnosti předkládaného analytického rámce, kniha ale z pochopitelných důvodů nereflexuje vývoj světové bezpečnosti po 11. září 2001. Seznam literatury pak také obsahuje pouze odkazy na díla vydaná do roku 1998, novější publikace si čtenář bude muset vyhledat z jiných zdrojů.

To ovšem nic nemění na tom, že kniha *Bezpečnost: Nový rámec pro analýzu* přibližuje českému čtenáři jeden z důležitých směrů výzkumu bezpečnosti posledních let, a neměla by proto chybět v knihovně studentů mezinárodních, teritoriálních, a zejména bezpečnostních studií.

Tomáš Weiss (1980); je studentem doktorského programu na FSV UK a působí v Institutu pro evropskou politiku EUROPEUM.

tweiss@europeum.org

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

- 32 52 198
BADE, Klaus J.
Evropa v pohybu: Evropské migrace dvou staletí / Klaus J. Bade. – 1. vyd. – Praha: Lidové noviny, 2005. – 497 s. – (Utváření Evropy; sv. 9). – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 80-7106-559-5
- 35 52 236
BEZPEČNOSTNÍ
Bezpečnostní budoucnost České republiky: otázky, výzvy, problémy: sborník statí ke konferenci Česká bezpečnostní politika a její perspektivy / Autoři příspěvků: Miloš Balabán, Libor Stejskal, Jan Eichler aj. – 1. vyd. – Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2005. – 199 s. – Pozn.
ISBN 80-7278-306-8
- 32 I 52 216/3 PK
CABADA, Ladislav
Komparace politických systémů / Ladislav Cabada, Vladimíra Dvořáková a kol.; 3. díl. – 1. vyd. – Praha: Vysoká škola ekonomická, 2004. – 350 s.: tab. – Pozn.
ISBN 80-245-0806-0
- 32 52 339
CABADA, Ladislav
Politický systém Slovinska / Ladislav Cabada. – 1. vyd. – Praha: Slon, 2005. – 271 s.: mp., tab. – (Politické systémy; sv. 2). – Bibl.-Pozn.
ISBN 80-86429-37-7
- 32 52 218 PK
CIHELKOVÁ, Eva
Evropská integrace – Evropská unie / Eva Cihelková, Jaroslav Jakš a kol. – 1. vyd. – Praha: Vysoká škola ekonomická, 2004. – 17, 377 s.: tab. – Bibl.-Pozn.
ISBN 80-245-0854-0
- 32 52 345
ČEŠI A NĚMCI V POJETÍ A POLITICE T. G. MASARYKA (2002: PRAHA, Česko)
Češi a Němci v pojetí a politice T. G. Masaryka: sborník příspěvků z mezinárodní konference [pořádané Masarykovým ústavem AV ČR dne 6. prosince 2002 v Praze]/ připravila Marie L. Neudorfllová. – Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2004. – 229 s. – Část. německý a slovenský text, anglická resumé. – Bibl.-Pozn.
ISBN 80-86495-22-1
- 93 52 229 PK
DUBOVSKÁ, Zorica
Dějiny Indonésie / Zorica Dubovská, Tomáš Petruš, Zdeněk Zbořil. – 1. vyd. – Praha: Lidové noviny, 2005. – 576 s.: fot., mp. – (Dějiny států). – Chron.-Pozn.-Rej.
ISBN 80-7106-457-2
- 32 52 234 PK
EVROPSKÁ
Evropská referenda / Editoři Petr Fiala, Markéta Pitrová. – 1. vyd. – Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. – 311 s.: tab. – Bibl.-Pozn.
ISBN 80-7325-051-9
- 32 52 338
HORÁK, Slavomír
Střední Asie mezi Východem a Západem / Slavomír Horák. – 1. vyd. – Praha: Karolinum, 2005. – 259 s. – Bibl.-Pozn.-Přil.
ISBN 80-246-0906-1
- 93 52 195
HORST, Han van der
Dějiny Nizozemska / Han van der Horst. – 1. vyd. – Praha: Lidové noviny, 2005. – 667 s.: fot., mp., obr. – (Dějiny států). – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 80-7106-487-4
- 32 52 342
HOUŽVIČKA, Václav
Návraty sudetské otázky / Václav Houžvička. – 1. vyd. – Praha: Karolinum, 2005. – 546 s. – Bibl.-Pozn.
ISBN 80-246-1007-8
- 34 E 45 333/2 PK
KLOKOČKA, Vladimír
Ústavy států Evropské unie: ústavní texty České republiky, Estonska, Kypru, Litvy, Lotyšska, Maďarska, Malty, Polska, Slovenska a Slovinska / Vladimír Klokočka; 2. díl. – 1. vyd. – Praha: Linde, 2005. – 335 s.
ISBN 80-7201-556-7
- 32 52 260
MAREŠ, Miroslav
Terorismus v ČR / Miroslav Mareš. – 1. vyd. – Brno: Centrum strategických studií, 2005. – 476 s. – Bibl.
ISBN 80-903333-8-9
- 32 52 341
MNICHOVSKÁ
Mnichovská dohoda: Cesta k destrukci demokracie v Evropě / Uspoř. Jan Němeček. – 1. vyd. – Praha: Karolinum, 2004. – 387 s. – Pozn.
ISBN 80-246-0923-1
- 93 52 340
NEZNÁMÉ
Neznámé Bělorusko / Editoři: Aleš Ancipienka, Valancin Akudovič; předmluva: Václav Havel. – 1. vyd. – Praha: Dokořán; Člověk v tísni – společnost při ČT, 2005. – 179 s. – (Bod)
ISBN 80-7363-045-1(Dokořán).
- 32 52 208 PK
ORT, Alexandr
Česká zahraniční politika / Alexandr Ort. – 1. vyd. – Plzeň: Čeněk, 2005. – 399 s.: mp. – Pozn.-Rej.
ISBN 80-86898-35-0
- 35 52 227 PK
ORT, Alexandr
Bezpečnost Evropy a Česká republika / Alexandr Ort, Zbyněk Dubský, Jan Eichler aj. – 1. vyd. – Praha: Professional Publishing, 2005. – 216 s. – Pozn.
ISBN 80-86419-81-9
- 93 52 261 PK
OXFORDSKÝ
Oxfordský slovník světových dějin. – 1. vyd. – Praha: Academia, 2005. – 679 s.: mp. – Pozn.
ISBN 80-200-1054-8
- 32 De 52 325
PATNÁCT
Patnáct let od 17. listopadu 1989: Sborník textů / Editor Marek Loužek. – 1. vyd. – Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2005. – 94 s. – (Ekonomika, právo, politika; č. 38/2005, ISSN 1213-3299). – Pozn.
ISBN 80-86547-39-6
- 32 52 324
PAVLÍČEK, Václav, 1934–
Benešovy dekrety: sborník textů / Václav Pavlíček, Jindřich Dejmeke, Jiří Weigl; Editoři Ilona Bažantová, Marek Loužek. – 1. vyd. – Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002. – 183 s. – (Ekonomika, právo, politika; č. 18/2002). – Pozn.-Přil.
ISBN 80-86547-11-6
- 35 52 300
REKTOŘÍK, Jaroslav
Krizový management ve veřejné správě: Teorie a praxe / Jaroslav Rektořík a kol.; Autoři textu: Jan Šelešovský, Josef Vilášek, Jan Eichler aj. – 1. vyd. – Praha: Ekopress, 2004. – 249 s.: gr., tab. – Bibl.-Pozn.-Přil.
ISBN 80-86119-83-1
- 3452 217
RESCHOVÁ, Jana
Evropský konstitucionalismus: Zdroje, formy a tendence / Jana Reschová. – 1. vyd. – Praha: Vysoká škola ekonomická, 2003. – 165 s. – Bibl.-Pozn.
ISBN 80-245-0647-5
- 31 52 335
RIFKIN, Jeremy
Evropský sen: Jak evropská vize budoucnosti potichu zastihuje Americký sen / Jeremy Rifkin. – 1. vyd. – Praha: Evropský literární klub, 2005. – 423 s. – Pozn.
ISBN 80-86316-62-9
- 32 I 52 216/2 PK
ŘIČHOVÁ, Blanka
Komparace politických systémů / Blanka Řichová a kol.; 2. díl. – 1. vyd. – Praha: Vysoká škola ekonomická, 2004. – 230 s.: tab. – Pozn.
ISBN 80-245-0757-9
- 32 52 259
SARTORI, Giovanni
Strany a stranické systémy: Schéma pro analýzu / Giovanni Sartori. – 1. vyd. – Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. – 466 s.: tab. – Pozn.
ISBN 80-7325-062-4
- 32 52 196
SYRUČEK, Milan
Diplomacie v nehlíže: Patnáct let naší zahraniční politiky / Milan Syruček. – 1. vyd. – Praha: Mladá fronta, 2005. – 382 s.: fot., obr. – Rej.
ISBN 80-204-1279-4
- 32 52 337
WAIŠOVÁ, Šárka
Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích / Šárka Waišová. – 1. vyd. – Praha: Portál, 2005. – 206 s.: gr., tab. – (Politologie). – Bibl.-Pozn.
ISBN 80-7178-390-0
- 35 De 52 207
WAIŠOVÁ, Šárka
Bezpečnost: Vývoj a proměny konceptu / Šárka Waišová. – 1. vyd. – Plzeň: Čeněk, 2005. – 159 s.: gr. – Bibl.-Pozn.
ISBN 80-86898-21-0